



ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΕΘΝΙΚΟΝ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΝ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ



ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ»

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ: Αναξαγόρας Αναξαγόρου

• **ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ**

για την απόκτηση Διπλώματος Μεταπτυχιακών Σπουδών
στην ειδίκευση: «Ιστορία της Φιλοσοφίας και των Ιδεών»

*Media και προσομοίωση: Ο Jean Baudrillard και
η αισθητικοποίηση της υπερ – πραγματικότητας*

Επιβλέπων: Καθηγητής Ιορδάνης Κουμασίδης

Μέλη τριμελούς επιτροπής:
Γεώργιος Αραμπατζής – Καθηγητής Τμήμα Φιλοσοφίας, ΕΚΠΑ
Γεώργιος Βλαχάκης – Αναπληρωτής Καθηγητής
Ιορδάνης Κουμασίδης – Διδάσκων ΕΚΠΑ, μέλος ΣΕΠ ΕΑΠ

ΑΘΗΝΑ, 2024



Εθνικόν Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλοσοφίας
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Φιλοσοφία» Κατεύθυνση: Ιστορία της Φιλοσοφίας και
των Ιδεών

Αναξαγόρας Αναξαγόρου © 2024 – Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος

ΕΘΝΙΚΟΝ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ, ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ»
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ

ΑΝΑΞΑΓΟΡΑΣ ΑΝΑΞΑΓΟΡΟΥ
Α.Μ.: 7573112200029

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
για την απόκτηση Διπλώματος Μεταπτυχιακών Σπουδών στην ειδίκευση
«Ιστορία της Φιλοσοφίας και των Ιδεών»

ΘΕΜΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

*Media και προσομοίωση: Ο Jean Baudrillard και
η αισθητικοποίηση της υπερ – πραγματικότητας*

Επιβλέπων: Καθηγητής Ιορδάνης Κουμασίδης

Υπόλοιπα Μέλη Τριμελούς Εξεταστικής Επιτροπής:
Γεώργιος Αραμπατζής – Καθηγητής Τμήμα Φιλοσοφίας, ΕΚΠΑ
Γεώργιος Βλαχάκης – Αναπληρωτής Καθηγητής

ΑΘΗΝΑ 2024

Προλεγόμενα - Ευχαριστίες

Η διαδικασία ολοκλήρωσης της παρούσας εργασίας, με βρίσκει ευγνώμων απέναντι στα άτομα τα οποία με ώθησαν, με βοήθησαν και με καθοδήγησαν σε όλη τη διάρκεια της πνευματικής μου περιπλάνησης, από τη σύλληψη της ιδέας μέχρι την ολοκλήρωση της.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες στον επιβλέπων καθηγητή μου, τον καθηγητή Ιορδάνη Κουμασίδη, ο οποίος αφουγκραζόμενος τα ακαδημαϊκά μου ενδιαφέροντα, μου φώτισε το μονοπάτι ώστε να εισαχθώ στον ιδιαίτερο κόσμο του Jean Baudrillard. Οι παραινήσεις, συμβουλές και υποδείξεις του ήταν πολύτιμες.

Ευχαριστώ θερμά τα υπόλοιπα μέλη της τριμελούς επιτροπής, των καθηγητή Γεώργιο Αραμπατζή και τον αναπληρωτή καθηγητή Γεώργιο Βλαχάκη, για τη διάθεση και το ενδιαφέρον τους να αξιολογήσουν την εργασία αυτή.

Αισθάνομαι βαθιά ευγνωμοσύνη απέναντι στη κυρία Παντελίτσα Μιντίκκη και στο κύριο Μάριο Παπασολομώντος, τα δύο άτομα στα οποία προσέτρεξα για συστατική επιστολή κατά την προσπάθεια εισαγωγής μου στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών Φιλοσοφίας. Η βοήθεια που μου παρείχαν, συνέβαλε στην έναρξη και ολοκλήρωση αυτής της πορείας. Η ανιδιοτέλεια της πράξης τους θα παραμείνει μονίμως χαραγμένη στη νόηση μου.

Η πορεία των τελευταίων δυο χρόνων δεν θα μπορούσε να ολοκληρωθεί χωρίς τη ποίηση της ζωής μου, το άτομο που επέλεξε να διασχίσει στο πλάι μου την απεραντοσύνη αυτού του κόσμου, τη Μαρία. Η αυταπάτηση που επιδεικνύει στερούμενη το κοινό μας χρόνο δωρίζοντας τον σε εμένα, η άδολη ευτυχία που βιώνει κατά την επίτευξη των προσωπικών μου στόχων, μου διδάσκουν τον τρόπο με τον οποίο το εγώ μετατρέπεται σε εμείς. Η αύρα της εξανέμισε κάθε δυσκολία, αγωνία και ανασφάλεια αντιμετώπισα στην προσπάθειά μου προς επίτευξη αυτού του στόχου. Την ευγνωμονώ για το πριν, για το τώρα και για το πάντα.

Περίληψη

Ο Jean Baudrillard υπήρξε ένας από τους πιο επιδραστικούς και ριζοσπαστικούς στοχαστές του 20^{ου} αιώνα. Ο στοχασμός του επηρέασε πολλούς τομείς, από την κοινωνιολογία στη φιλοσοφία, από την τέχνη στην πολιτική και την τεχνολογία. Το έργο του επικεντρώνεται σε μια κριτική προσέγγιση της σύγχρονης ζωής, όπου τα ομοιώματα και η προσομοίωση κυριάρχησαν σε κάθε πτυχή και η κοινωνία της κατανάλωσης μετατρέπεται σε κοινωνία προσομοίωσης και αποπλάνησης.

Τα μέσα επικοινωνίας με την καθημερινή διεισδυτικότητα τους, αισθητικοποιούν τα γεγονότα κατά την μετάδοσή τους και ως εκ τούτου κατόρθωσαν να τοποθετήσουν τη καθημερινότητα στη σφαίρα της υπερπραγματικότητας, σε μια προσομοίωση της πραγματικότητας που είναι πιο πραγματική από την ίδια την πραγματικότητα.

Το παράδοξο αυτό ο Μποντριγιάρ θα το αναλύσει σαν παρατηρητής μιας εποχής όπου η μαζικότητα των μέσων και η ακατάπαυστη αναπαραγωγή θεαμάτων, ειδήσεων και απόψεων απομακρύνει τον άνθρωπο - δέκτη τόσο πολύ από την αυθεντικότητα του αληθινού που το αντίγραφο καταφέρει να είναι πιο αληθινό από το αυθεντικό. Η ανθρωπότητα βιώνει καθημερινά μια προσομοίωση (simulacra), μια αισθητικοποιημένη υπερπραγματικότητα, δημιουργημένη από τα μέσα επικοινωνίας.

Λέξεις κλειδιά: Υπερπραγματικότητα, Προσομοίωση, Αισθητικοποίηση, Μέσα Επικοινωνίας, Μποντριγιάρ

Abstract

Jean Baudrillard was one of the most influential and radical thinkers of the 20th century. His mindset influenced many areas, from sociology and philosophy to the arts, politics and technology. His life's work is focused on a critical approach of the modern life, in which simulacra and simulations rule every aspect and consumer society transforms in a society of simulation and seduction.

Mass media through their daily penetration, transmit the facts with coordinated aesthetics, therefore they managed to transfer everyday life into the sphere of hyper reality, in a simulation of reality which is more real than reality.

Baudrillard analyses this paradox as an observant of an era where the nonstop reproduction of images, news and opinions through media, distance the human receiver from the original in such a way, leading the copy and the simulation to become more real than reality. Humanity lives in a simulation, an aestheticized hyper reality, constructed by the mass media.

Key Words: Hyper reality, simulation, simulacra, aestheticization, mass media, Jean Baudrillard

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Εισαγωγή.....	2
2. Ο στοχασμός του Jean Baudrillard – Σημεία, προσομοίωση και αισθητικοποιημένη υπερ – πραγματικότητα.....	16
3. Μέσα επικοινωνίας (Media) – Μια μονόδρομη επικοινωνία	33
4. Ο Μποντριγκιάρ ως κριτικός αναλυτής της δυτικής κουλτούρας	53
5. Ο απόηχος του Μποντριγκιάρ	69
6. Ο Μποντριγκιάρ και η υπερ – πραγματικότητα των μέσων – Νοητικός τρομοκράτης ή προφήτης του σήμερα;.....	89
7. Επίλογος.....	101
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	107

1. Εισαγωγή

Jean Baudrillard – Η εποχή του και το έργο του

“Δεν τους αρέσει αυτό που έχω να πω, αλλά παρόλα αυτά έρχονται σε εμένα, επειδή χρειάζονται κάποιον να πει κάτι διαφορετικό, το αντίθετο από όλους τους άλλους”.¹

Ο Jean Baudrillard υπήρξε ένας από τους πιο επιδραστικούς και ριζοσπαστικούς στοχαστές του 20^{ου} αιώνα. Γεννήθηκε στη Γαλλία το 1929 και πέθανε το 2007.

Ο Μποντριγιάρ γεννήθηκε το 1929 στη Γαλλία ακριβώς μετά το χρηματιστηριακό κραχ της Αμερικής, αυτό που ο ίδιος θα αποκαλέσει «την πρώτη μεγάλη κρίση του μοντερνισμού».² Φαίνεται να τοποθετεί τον εαυτό του γεννημένο σε μια μεταβατική περίοδο, την περίοδο της κρίσης του ρεαλισμού και της επέλασης των ομοιωμάτων³ και ως τέτοια έκρινε και σχολίασε την εποχή του. Η ακαδημαϊκή του καριέρα ξεκίνησε τη δεκαετία του 1960 στον τομέα της κοινωνιολογίας και απέκτησε φήμη στην Γαλλική διανόηση δίπλα από τους Ντεριντά, Ντελέζ και Φουκώ οι οποίοι ήταν σύγχρονοι του. Κατά την έναρξη της καριέρας του επηρεάστηκε από την αντίθεση της αριστεράς στον πόλεμο της Αλγερίας και από Γάλλους μαρξιστές κοινωνιολόγους όπως ο Henri Lefebvre, ο οποίος υπήρξε καθηγητής του. Ο Lefebvre στο έργο του *Η καθημερινή ζωή στη μοντέρνα κοινωνία*⁴ γράφει πως «στο σύγχρονο κόσμο η καθημερινή ζωή έχασε την υποκειμενικότητα της και μετατράπηκε σε αντικείμενο κοινωνικής οργάνωσης».⁵ Στην κοινωνική αυτή κριτική μπορούν να ανιχνευθούν τα πρώτα

¹ Baudrillard Jean – *From hyperreality to disappearance, Uncollected interviews*, edited by Richard G. Smith and David B. Clarke (Edinburgh, Edinburgh University Press, 2015), σελ.1

² Harrocks Chris and Jevtic Zoran – *Introducing Baudrillard*, (Cambridge, Icon Books, 1999), σελ.6

³ Το κραχ στην Αμερική του 1929 προήλθε από το χρηματιστήριο, όπου κατάρρευσε η αντικειμενική αξία του Αμερικάνικου νομίσματος μετά την κατάρρευση της αξίας των χρηματιστηριακών μετοχών. Η κατάρρευση του ομοιώματος του χρήματος (μετοχές) είχε ως αποτέλεσμα την κατάρρευση του φυσικού χρήματος. Με άλλα λόγια, μια πράξη στο κόσμο της προσομοίωσης (υπέρ – πραγματικότητα) επηρέασε την σταθερότητα ενός ολόκληρου έθνους.

⁴ Lefebvre Henry – *Everyday life in the modern world*, translated by Sasha Rabinovitch (New York, Harber torchbooks, 1971),

⁵ ο.π. σελ.59

ψήγματα που επηρέασαν τον στοχασμό του Μποντριγιάρ και έδωσαν το έναυσμα στο οποίο στηρίχθηκαν αργότερα οι αναλύσεις του για την υπερπραγματικότητα, το σημείο, τη συμβολική ανταλλαγή και τη προσομοίωση, που αποτελούν τον κεντρικό πυρήνα του έργου του.

Τα πρώτα του έργα, γραμμένα από το 1968 μέχρι το 1972, βασιζόμενα στην μαρξιστική θεωρία της εμπορευματοποίησης της καθημερινότητας, αποτελούσαν μια κοινωνιολογική κριτική που μελετούσε τις αξίες σημείου και το νόημα των αντικειμένων - αγαθών στην κοινωνική ζωή. Παρατηρώντας την επικράτηση στον δυτικό κόσμο του καπιταλιστικού συστήματος και η καθιέρωση, σύμφωνα με τον ίδιο της αξίας σημείου του αντικειμένου παράλληλα με την αντικειμενική, τον έκανε να διαχωρίσει σταδιακά τη θέση του από τη κλασική Μαρξιστική προσέγγιση σχετικά με την υποταγή των κοινωνικών σχέσεων υπό την κυριαρχία της εμπορευματικής μορφής. Διακρίνει πως η μέχρι πρότινος κοινωνία της παραγωγής, μετατράπηκε σε κοινωνία της κατανάλωσης, η οποία για τον Μποντριγιάρ δεν ήταν απλά το παθητικό αποτέλεσμα της κυκλοφορίας του κεφαλαίου, αλλά αποτελούσε μια ενεργή, για την ακρίβεια την καταλυτική στιγμή για την δημιουργία νέων κοινωνικών σχέσεων.⁶ Το 1972 αρχίζει να αποστασιοποιείται περεταίρω από τις κλασικές μαρξιστικές θεωρίες και με το έργο του *Για μια κριτική πολιτική οικονομία του σημείου*⁷ επιχειρεί να αναπτύξει καταλληλότερες προοπτικές ανάλυσης χρησιμοποιώντας κοινωνιολογικά προσανατολισμένες θεωρίες του σημείου. Από τα έργα του *Ο καθρέπτης της Παραγωγής*⁸ (1975) και *Συμβολική ανταλλαγή και θάνατος*⁹ (1976) και έπειτα, απορρίπτει πλέον τη μαρξιστική θεωρία ως ανεπαρκή. Αν και η γραφή του διακρίνεται από κριτική ακόμη και επαναστατική θεωρία, επιχειρεί να ξεπεράσει τους περιορισμούς της μαρξιστικής προσέγγισης

⁶ Gane Mike – *Baudrillard's bestiary* (New York, Routledge, 2003), σελ.26

⁷ Baudrillard Jean – *For a critique of the political economy of the sign*, translated by Charles Levin (Telos press, 1981)

⁸ Baudrillard Jean – *The mirror of production*, translated by Mark Poster (St Louis, Telos press, χ.χ.)

⁹ Baudrillard Jean – *Symbolic exchange and death*, translated by Iain Hamilton Grant (Sage, 2017)

που δεν ήταν αρκετή να προσεγγίσει την αξία σημείου του αντικειμένου. Ο μαρξισμός αναγνωρίζει τη χρηστική αλλά και την εμπορική αξία του αντικειμένου, δεν μπορεί όμως να προσεγγίσει την αξία σημείου, που κατά τον Μποντριγιάρ αποτελεί την πιο σημαντική μορφή του αντικειμένου στη μετά - μοντέρνα κοινωνία. Ως εκ τούτου, ο μαρξισμός έπαψε πλέον να αποτελεί επαρκή θεωρία που διαθέτει το περιεχόμενο ώστε να προτείνει αντίδοτο στην επέλαση του καπιταλισμού. Σύμφωνα με τον Μποντριγιάρ, η εποχή της πολιτικής οικονομίας έχει παρέλθει και μαζί της ακολούθησε το τέλος της εργασίας, το τέλος της παραγωγής, το τέλος της διαλεκτικής ανταλλάξιμη αξία / χρηστική αξία, όλα αυτά αποτελούν πλέον σημεία ανάμεσα σε σημεία.¹⁰ Επηρεασμένος από τις ανθρωπολογικές μελέτες των George Bataille και Marcel Mauss, θεωρεί πως οι προ - καπιταλιστικές κοινωνίες, βασίζονταν σε συμβολικές ανταλλαγές δώρων, όπου σημασία δεν είχε η αξία του δώρου (χρηστική ή εμπορική) αλλά ο συμβολισμός του και η ανταπόδοση του με αντίστοιχο δώρο συμβολικής αξίας. Προωθεί την συμβολική ανταλλαγή σαν την μόνη εναλλακτική απέναντι στην καπιταλιστική επέλαση και την εμμονή της στην παραγωγή. Άλλωστε, ο Μποντριγιάρ, στο έργο του *Ο Καθρέπτης της παραγωγής*, υποστηρίζει ότι ο μαρξισμός απέτυχε στο να συλλάβει ένα εναλλακτικό τρόπο κοινωνικού πλούτου, που δεν βασίζεται στις αρχές της εργασίας και της παραγωγής¹¹. Μακροπρόθεσμα λοιπόν, ο μαρξισμός και ο φιλελευθερισμός αποτελούν εξίσου παραγωγοκεντρικά συστήματα. Όλες οι μορφές αξίας (αντικείμενο, αγαθό ή σημείο) θα πρέπει να αναιρεθούν ώστε να επικρατήσει η συμβολική ανταλλαγή, αυτό θα αποτελέσει και την ριζική ρήξη του πεδίου της αξίας.¹² Για τον Μποντριγιάρ, η συμβολική ανταλλαγή αποτελεί

¹⁰ ο.π, σελ.30

¹¹ Baudrillard Jean – *the mirror of production*, translated by Mark Poster (St. Louis, Telos Press, 1975), σελ.29

¹² Baudrillard Jean – *For a critique of the political economy of the sign* (Telos Press, 1981), σελ.125

το αντίδοτο στην πολιτική οικονομία του σημείου, είναι η βάση μιας επαναστατικής ανθρωπολογίας.¹³

Μετά το 1980, εντυπωσιασμένος από την επιρροή των μέσων μαζικής ενημέρωσης και ψυχαγωγίας (media) στη καθημερινή ζωή, το ενδιαφέρον του στρέφεται προς μια σύγχρονη θεώρηση της κοινωνίας. Ο Μποντριγιάρ θεωρεί πως το αντικείμενο νίκησε το υποκείμενο, το υποκείμενο αναγνώρισε την υπεροχή του αντικειμένου και παραδόθηκε στους κανόνες του,¹⁴ ο άνθρωπος – υποκείμενο βιώνει «την έρημο του πραγματικού».¹⁵ Από αυτό το σημείο και μετά, το έργο του επικεντρώνεται σε μια κριτική προσέγγιση της σύγχρονης ζωής, όπου τα ομοιώματα και η προσομοίωση κυριάρχησαν σε κάθε πτυχή και η κοινωνία της κατανάλωσης μετατρέπεται σε κοινωνία προσομοίωσης και αποπλάνησης. Μέσα στην έρημο του πραγματικού η ζωή πέρασε πλέον στη σφαίρα της υπερ - πραγματικότητας, σε μια προσομοίωση της πραγματικότητας που είναι πιο πραγματική από την ίδια την πραγματικότητα. Το παράδοξο αυτό θα το αναλύσει σαν παρατηρητής μιας εποχής όπου η μαζικότητα των μέσων και η ακατάπαυστη αναπαραγωγή θεαμάτων, ειδήσεων και απόψεων απομακρύνει τον άνθρωπο - δέκτη τόσο πολύ από την αυθεντικότητα του αληθινού που το αντίγραφο καταφέρνει να είναι πιο αληθινό από το αυθεντικό. Στο έργο του *Η έκσταση της επικοινωνίας*¹⁶ (1987) σχολιάζει πως ο άνθρωπος σαγηνευμένος από τα μέσα επικοινωνίας, παραδίδει εαυτόν σε μια έκσταση όπου τα μέσα πλέον διεισδύουν σε κάθε προσωπική πτυχή, τα μυστικά

¹³ Genosko Gary – *Baudrillard and signs* (London, Routledge, 2002), σελ.5, 17

¹⁴ Jean Baudrillard, *fatal theories*, edited by David B. Clarke, Marcus A. Doel, William Merrin and Richard G. Smith (London, Routledge, 2009), σελ.40-41

¹⁵ Baudrillard Jean – *Simulacra and simulation*, translated by Sheila Faria Glaser (Michigan University Press, 1994), σελ.1

¹⁶ Baudrillard Jean – *the ecstasy of communication*, translated by Bernard & Caroline Schutze (New York Semiotext, 1988)

εξαφανίζονται και η σχέση μας με την οθόνη αποκτά μια σχεδόν πορνογραφική φύση.¹⁷

Ακολουθως, το έργο του, μέχρι και το θάνατο του το 2007, καθορίζεται από την έννοια της προσομοίωσης, αγγίζει τα όρια μιας κοινωνικής μεταφυσικής, σχολιαστής μιας εποχής όπου τίποτα δεν συμβαίνει πραγματικά επειδή τα πάντα συμβαίνουν συνέχεια και παντού.¹⁸ Ο ίδιος θεωρούσε πως η εποχή του μοντέρνου έχει παρέλθει και ως εκ τούτου, η μεταμοντέρνα εποχή απαιτεί εναλλακτικές θεωρητικές στρατηγικές, τρόπους γραφής και σκέψης για να την προσεγγίσουν.¹⁹ Αν και χαρακτήρισε την εποχή του ως μεταμοντέρνα, ο ίδιος αρνείται το όρο του μεταμοντέρνου στοχαστή.²⁰ Ενώ αναγνωρίζει ότι διανύουμε την εποχή του μεταμοντερνισμού, στέκεται επικριτικός απέναντι στις προσεγγίσεις του και προβληματίζεται όσο αφορά τις επιπτώσεις του στην κοινωνία και την κουλτούρα.²¹ Πώς θα μπορούσε άλλωστε να θεωρήσει τον εαυτό του οπαδό του μεταμοντέρνου στοχασμού, κάποιος που έβλεπε στην κριτική του μια νοσταλγία για αξίες που έχουν ολοκληρωτικά παρέλθει,²² κάποιος που θεωρούσε πως στην μεταμοντέρνα εποχή βιώνουμε την έρημο της πραγματικότητας, όπου έρημος, για τον Μποντριγιάρ, είναι ένα μέρος στο οποίο δεν μπορεί να αναζητηθεί νόημα.²³

Βλέπουμε πως η εποχή του ήταν γεμάτη με αλλαγές και συμβάντα, τα οποία αποτελούσαν ομοιώματα της πραγματικότητας κάτι που δεν πέρασε απαρατήρητο από το βλέμμα του, πάντα στραμμένο προς την προσομοίωση. Η διαφήμιση – σημείο της αξίας, ο πόλεμος του Βιετνάμ και ο πόλεμος του Κόλπου

¹⁷ ο.π., σελ.86 Κρίνεται σημαντικό να τονιστεί πως αυτή του η τοποθέτηση προηγήθηκε σχεδόν 20 χρόνια πριν την καθιέρωση των κοινωνικών μέσων δικτύωσης.

¹⁸ Baudrillard Jean – *The system of objects*, translated by James Benedict (London, Verso, 1996), σελ.155

¹⁹ Kellner, Douglas, "Jean Baudrillard", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2020 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/win2020/entries/baudrillard/>>.

²⁰ Baudrillard Jean – *from hyperreality to disappearance, uncollected interviews*, edited by Richard G. Smith and David B. Clarke (Edinburgh University press, 2015), σελ.45

²¹ ο.π. σελ.46

²² ο.π. σ.8

²³ ο.π.σ.31

– σημεία του ελέγχου της πληροφορίας, η επιδημία του AIDS – σημείο της αχαλίνωτης σεξουαλικότητας, τη reality TV – σημείο της προσομοίωσης, ο κινηματογράφος – σημείο της υπερ πραγματικότητας, παντού γύρω του το εδώ και τώρα να μετατρέπεται σε μια προσομοίωση όπου η πραγματικότητα διαμορφωνόταν μέσα από οθόνες και φωτεινές πινακίδες και η σχέση ανθρώπου και αντικειμένου μετατρέπεται σε μια πολιτισμική σχέση χειραγωγημένων αφαιρέσεων.²⁴

²⁴ Baudrillard Jean – *The system of objects*, translated by James Benedict (London, Verso, 1996), σελ.42

Ο ριζοσπαστικός Jean Baudrillard

“Ποτέ δεν μπορείς να είσαι βέβαιος για το τι είναι αυτό που σε σαγηνεύει.

Αυτό για το οποίο μπορείς να είσαι βέβαιος, είναι ότι προοριζόταν για
εσένα”.²⁵

Ο στοχασμός του Μποντριγιάρ επηρέασε πολλούς τομείς, από την κοινωνιολογία στη φιλοσοφία, από την τέχνη στην πολιτική και την τεχνολογία. Αν και ο ίδιος αρνιόταν να κατηγοριοποιήσει τον εαυτό του ως εκπρόσωπο κάποιου ρεύματος, από πολλούς θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους εκφραστές του μεταμοντέρνου στοχασμού.²⁶ Σε κάθε περίπτωση, ο ίδιος επιμένει ότι δεν ανήκει στους εκφραστές του μεταμοντέρνου ρεύματος και τον όρο μεταμοντέρνο τον χρησιμοποίησε ελάχιστα και πάντα με αρνητικό πρόσημο.²⁷ Το έργο του, πολύπλοκο και πολυσχιδές δεν θα μπορούσε να περιοριστεί στα στεγανά μιας συγκεκριμένης κατηγορίας.

Ο Μποντριγιάρ υπήρξε πολυγραφώτατος, με μεγάλη επίδραση στη μαζική κουλτούρα, τα μέσα επικοινωνίας και την υπερ - πραγματικότητα που δημιουργούν, την αισθητική και την αισθητικοποίηση, την καταναλωτική κουλτούρα, με τον στοχασμό του να ξεκινά από τις πολιτικές αναταραχές στην Γαλλία του 1960 και να φτάνει μέχρι τη φρενίτιδα της παγκοσμιοποίησης στις αρχές του 21^{ου} αιώνα. Στη συγγραφική του ακμή υπήρξε ιδιαίτερα δημοφιλής, πολύ περισσότερο στον αγγλόφωνο κόσμο παρά στην Ηπειρωτική Ευρώπη, όπου το ριζοσπαστικό του ύφος και η δημοφιλία του στα μέσα ενόχλησε τους ακαδημαϊκούς κύκλους.²⁸ Έντονα επικριτικός απέναντι στη δυτική κουλτούρα και τον καπιταλισμό, τον καταναλωτισμό, την παγκοσμιοποίηση, τα μέσα επικοινωνίας, διέγινωσεν με μεγάλη διορατικότητα την καταστροφή της

²⁵ Baudrillard Jean – *Cool memories*, translated by Criss Turner (London, Verso, 1990), σελ.5

²⁶ Clarke B David., Doel A. Marcus, Merrin William and Smith G. Richard, (edited by) *Jean Baudrillard, fatal theories* (London, Routledge, 2009), προοίμιο

²⁷ Gane Mike – *Baudrillard's bestiary* (New York, Routledge, 2003), σελ.158. Για παράδειγμα, στη συλλογή αυτοβιογραφικών δοκιμίων *Cool memories* ο Μποντριγιάρ αναφέρεται στο μεταμοντέρνο ως την ταυτόχρονη καταστροφή και ανακατασκευή των πρότερων αξιών.

²⁸ Harrocks Chris and Jevtic Zoran – *Introducing Baudrillard*, (Cambridge, Icon Books, 1999), σελ.4

πραγματικότητας και την κυριαρχία του ομοιώματος, όπου οι εικόνες, μέσα από την αναπαραγωγή τους από τα μέσα επικοινωνίας, δημιουργούν μια νέα πραγματικότητα η οποία χάνει τη σύνδεση με το πραγματικό και μετατρέπεται σε προσομοίωση.

Στο έργο του Μποντριγιάρ, η οθόνη αποτελεί μια ουσιώδη μεταβίβαση προς τον κόσμο της πληροφορίας που μεταδίδεται βάση της αξίας ανταλλαγής της και όχι βάση ουσίας ή πραγματικότητας, σε ένα μονοδιάστατο κόσμο η οθόνη μετατρέπεται σε αξία και ξεπερνά την πραγματικότητα.²⁹ Η ουσία και το αληθινό έχουν εξανεμιστεί μέσα στο φαίνεσθαι, και το υποκείμενο έχασε την ταυτότητά του. Η τηλεόραση και γενικά τα μέσα επικοινωνίας δεν αποτελούν μέσα μετάδοσης αλλά αποτελούν την «κατάρα της οθόνης, την κατάρα του ομοιώματος»,³⁰ με την οθόνη να αντανακλά το σύνολο της κοινωνίας. Η απρόσκοπτη μετάδοση πληροφορίας, έχει σαν επακόλουθο την αδιαφορία, καθώς όταν όλα υπάρχουν ταυτόχρονα και παντού, τελικά τίποτα δεν υπάρχει. Ο Μποντριγιάρ αναφέρει πως συνεχίζουμε να παράγουμε νόημα γνωρίζοντας πως το νόημα δεν υπάρχει πια³¹ και πως οι οθόνες έκλειψαν ακόμη και την αδιαφορία,³² εννοώντας πως στο γενικό πλαίσιο της καθημερινής (υπερ)έκθεσης σε πληροφορίες το αποτέλεσμα αποτελεί την πρόκληση αδιαφορίας, με την αδιαφορία να γίνεται τόσο καθιερωμένη και διεισδυτική ώστε δεν μπορεί να

²⁹ Σύμφωνα με τον Noam Chomsky η αξία ανταλλαγής βρίσκεται στην προπαγάνδα: “Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης χρησιμεύουν ως σύστημα για την επικοινωνία μηνυμάτων και συμβόλων για τον γενικό πληθυσμό. Η λειτουργία τους έγκειται στο να διασκεδάζουν, να ψυχαγωγούν, να ενημερώνουν και να εμψύχουν τα άτομα με τις αξίες, τις πεποιθήσεις και κώδικες συμπεριφοράς που θα τους ενσωματώσουν στις θεσμικές δομές της ευρύτερης κοινωνίας. Σε έναν κόσμο συγκεντρωμένου πλούτου και μεγάλων συγκρούσεων ταξικών συμφερόντων, για την εκπλήρωση αυτού του ρόλου απαιτείται συστηματική προπαγάνδα”.(Chomsky Noam – *Manufacturing consent*, (London, The Bodley Head, 2008), σελ.61). Για τον Μποντριγιάρ, η προπαγάνδα, πρέπει να προσεγγιστεί σημειολογικά, όπου ενώ αναγνωρίζει ότι χρησιμοποιείται από τα μέσα επικοινωνίας, τον ενδιαφέρει ο τρόπος με τον οποίο αντικαθιστά την πραγματικότητα. Με άλλα λόγια ανιχνεύει περισσότερο νόημα όχι στο πώς μεταφέρεται η προπαγάνδα αλλά στο πώς κατορθώνει να αποτελεί προσομοίωση της ίδιας της πραγματικότητας μετά την προβολή της από την οθόνη.

³⁰ Baudrillard Jean – *Screened out*, translated by Chris Turner (London, Verso, 2002), σελ.115

³¹ Baudrillard Jean – *The perfect crime*, translated by Chris Turner (London, Verso, 1996), σελ.14

³² ο.π.σελ.58

αναγνωριστεί ως τέτοια. Η ιστορία, η ιδεολογία, η πολιτική εμπλοκή, χάνουν το νόημά τους σε μια κοινωνία που χαρακτηρίζεται και στιγματίζεται από μια παγκόσμια προσομοίωση που αντικατέστησε την πραγματικότητα. Μαζί με όλο το νόημα ταυτόχρονα εξαφανίζεται και το υποκείμενο, καθώς για να υπάρξει οφείλει να βασίζεται σε εμπειρίες από την αντικειμενική πραγματικότητα, την οποία ο κόσμος έχει απολέσει μέσα στην αντανάκλαση της οθόνης. Όλα τα παραπάνω, αποτελούν για τον Μποντριγιάρ τα συμπτώματα μιας κοινωνίας όπου η αντικειμενικότητα και η υποκειμενική αυτονομία δύσκολα ανιχνεύονται.³³ Τα συμπτώματα αυτά προκαλούνται από την επιρροή των μέσων επικοινωνίας, που κατασκευάζουν και αναπαράγουν εικόνες χωρίς σημεία αναφοράς, τα μέσα επικοινωνίας αποτελούν υπηρέτες μιας τεχνολογικής κλάσας με μοναδικό σκοπό την αυτό – διαίωσή τους.³⁴

Τα μέσα επικοινωνίας δημιουργούν τη νέα τάξη της πραγματικότητας, την υπερ – πραγματικότητα με την ακατάσχετη ροή πληροφορίας, εικόνων και αισθητικοποιημένων προβολών που αποκτούν το δικό τους νόημα, χωρίς να έχουν σύνδεση με κάποια πραγματική πληροφορία.

A) Τα μέσα επικοινωνίας δημιουργούν το σενάριο και το μεταδίδουν ακατάπαυστα

B) Δίνουν αξία στο σενάριο με την αρωγή «επιστημονικών» αναλύσεων

Γ) Τα μέσα αναπαράγουν διάφορες εκδοχές του σεναρίου

Δ) Το πραγματικό γεγονός γίνεται κομμάτι του σεναρίου, μυθοποιείται και ενσαρκώνεται, διαλύοντας τη σχέση του με την πραγματικότητα και κατοχυρώνεται ως εκπλήρωση του σεναρίου. Η προσομοίωση αντικαθιστά την πραγματικότητα.³⁵

³³ Zima V. Peter – *Subjectivity and identity, between modernity and postmodernity* (London, Bloomsbury, 2015), σελ. 209-217

³⁴ Hermano Roberto Thiry – Cherques – *Baudrillard: Work and hyperreality*, RAE-eletrônica, vol. 9, num. 1, Art. 7, jan./jun. 2010

³⁵ Maltsev Oleg – *Maestro. Jean Baudrillard, the last prophet of Europe* (Odessa, Patriot, 2021) σελ 145

Ακολουθώντας αυτή την αλληλουχία, ο Μποντριγιάρ ανακοίνωσε στον κόσμο πως ο πόλεμος του Κόλπου δεν έγινε ποτέ, ακριβώς γιατί τα μέσα επικοινωνίας φρόντισαν να μυθοποιήσουν και να αισθητικοποιήσουν τον πόλεμο με τέτοιο τρόπο που να αγνοούμε την πραγματικότητα του και την ιστορική του σύνδεση με το ρεαλιστικό γεγονός. Για τον Μποντριγιάρ, τα μέσα επικοινωνίας δεν παρουσιάζουν την πραγματικότητα, αλλά προηγούνται αυτής. Μέσω των αισθητικοποιημένων εικόνων τους κατασκευάζουν την πραγματικότητα που υποτίθεται πως παρουσιάζουν. Δημιουργείται ένα οξύμωρο σχήμα όπου τα μέσα δεν παρουσιάζουν την πραγματικότητα, παρά η πραγματικότητα μοντελοποιείται ακολουθώντας την προκατασκευασμένη μορφή που ετοίμασαν τα μέσα. Μια επανάληψη της πιο πάνω αλληλουχίας βιώσαμε κατά την διάρκεια της πανδημίας του 2019, όπου ακόμη και σήμερα δεν μπορούμε να εξάγουμε ασφαλή συμπεράσματα για το γεγονός ως ιστορική πραγματικότητα, αλλά καταχωρήθηκε στη συλλογική συνείδηση σαν μετάδοση αλληλοσυγκρουόμενων πληροφοριών και επιστημονικών αναλύσεων που προηγήθηκαν του ίδιου του γεγονότος. Η πανδημία συνέβη και αποτελεί πραγματικό συμβάν, αυτό που βιώσαμε εμείς όμως, εάν επιλέξουμε να εφαρμόσουμε ως επεξηγηματικό εργαλείο τη θεωρία του Μποντριγιάρ, συνοψίζεται σε μια χιονοστιβάδα πληροφορίας και αναλύσεων που περιέγραφαν (περιέγραφαν, δεν μετέδιδαν) τη πραγματικότητα.

Ο στοχασμός του Μποντριγιάρ και η κριτική του για την κουλτούρα της κατανάλωσης και των μέσων επικοινωνίας κατόρθωσε να διαπεράσει την εποχή του και να τον καταστήσει επίκαιρο και απαραίτητο τόσο για την σημερινή εποχή αλλά και για την νέα εποχή της τεχνητής νοημοσύνης που ήδη φαίνεται πως έχει εκκινήσει. Στη παρούσα εργασία θα αναλυθεί ο φιλοσοφικός στοχασμός του Μποντριγιάρ, με έμφαση στις θέσεις του σχετικά με την αισθητικοποίηση της υπερ-πραγματικότητας που δημιουργούν τα μέσα επικοινωνίας. Θα αναλυθεί η κριτική του σχετικά με τα μέσα επικοινωνίας, το ομοίωμα και την προσομοίωση που δημιουργούν, καθώς και τις συνέπειες της

σαγήνης των μέσων στον άνθρωπο - υποκείμενο. Θα γίνει αναφορά σε παραδείγματα όπου ο ίδιος χρησιμοποίησε για να στοιχειοθετήσει τη κριτική του και ακολούθως θα γίνει αναφορά σε στοχαστές που συμφωνούν και διαφωνούν με τις θέσεις του, ώστε να φωτιστεί με αντικειμενικότητα ή πολύπλευρη αυτή προσωπικότητα. Σκοπός της μελέτης δεν είναι μια αγιογραφία του Μποντριγκάρ, ούτε μια προσπάθεια απόδειξης της αξίας του. Σκοπός είναι η εκκίνηση μιας συζήτησης και ενδεχομένως ενός προβληματισμού, γύρω από τα συμπτώματα της σημερινής κοινωνίας, που περισσότερο από ποτέ σαγηνεύεται από την επιρροή των μέσων επικοινωνίας και των απογόνων τους, τα κοινωνικά δίκτυα. Στην μελέτη αυτών των συμπτωμάτων ο στοχασμός του Μποντριγκάρ, η προκλητικότητα του και η κριτική του διάθεση μπορούν να χρησιμοποιηθούν σαν εργαλεία, ώστε να σκιαγραφηθούν οι παθογένειες και οι δυνατότητες της σημερινής εποχής αλλά και να προβλεφθούν οι κίνδυνοι και οι σκόπελοι που υποβόσκουν πίσω από την μετάβαση σε ένα πλήρως εικονικό και ψηφιακό μέλλον.

Το λεξικό του Μποντριγκάρ

Τα γραπτά του Μποντριγκάρ στο σύνολό τους δεν αποτελούν ένα κατάλογο μη συσχετιζόμενων εννοιών και ιδεών, αλλά μάλλον ακολουθούν μια συνεπή διανοητική τροχιά και μια πάντα αναπτυσσόμενη φιλοσοφική θέση. Ταυτόχρονα δεν παράγει μια θεωρία που θα μπορούσε να αναπτυχθεί και να εφαρμοστεί με δογματικό τρόπο. Ο Μποντριγκάρ, δανείζεται, προσαρμόζει και επινοεί ένα αστερισμό λέξεων, εκφράσεων και εννοιών ώστε να χαράξει το περίγραμμα μιας εποχής που κυριαρχούσε η διαμεσολάβηση της προσομοίωσης. Μια περιγραφή των πιο χαρακτηριστικών του όρων θεωρείται απαραίτητη ώστε η παράθεση των θέσεων του και η κριτική στο έργο του να συμβαδίζει με το νόημα που ο ίδιος προσέδιδε στον λόγο του.

Ομοίωμα (simulacra)

Ο Μποντριγιάρ χρησιμοποιεί συχνά τον όρο ομοίωμα (simulacra – ενικός ή simulacrum – πληθυντικός) για να περιγράψει την έλλειψη δεσμού ή σημείου αναφοράς με την πραγματικότητα και την κατοχύρωση του πλαστού. Η ερμηνεία του για τον όρο ομοίωμα είναι η εξής « Το ομοίωμα δεν είναι αυτό που κρύβει την αλήθεια. Η αλήθεια κρύβει το γεγονός της ανυπαρξίας της. Το ομοίωμα είναι αληθινό».³⁶ Κατά παρόμοιο τρόπο ο Fredric Jameson ορίζει το ομοίωμα ως το αποτέλεσμα

«ενός κόσμου που χάνει το βάθος του και κινδυνεύει να γίνει γυαλιστερό δέρμα, στερεοσκοπική οφθαλμαπάτη, καταγιγισμός φιλικών εικόνων δίχως πυκνότητα».³⁷

Προσομοίωση (simulation) και υπερ-πραγματικότητα

Η προσομοίωση αποτελεί κατά κύριο λόγο ένα όρο της τεχνολογίας των υπολογιστών. Σύμφωνα με τον καθηγητή Μάνο Ρουμελιώτη η προσομοίωση αποτελεί

“Μια μέθοδος μελέτης ενός συστήματος και εξοικείωσης με τα χαρακτηριστικά του με τη βοήθεια ενός άλλου συστήματος το οποίο στις περισσότερες περιπτώσεις είναι ηλεκτρονικός υπολογιστής. Κατά την προσομοίωση δεν πρέπει να υπάρχει ούτε η εντύπωση ούτε η επιθυμία υλοποίησης του πραγματικού συστήματος, γιατί σκοπός είναι η μελέτη του συστήματος και όχι η χρήση του”.³⁸

Για τον Μποντριγιάρ η προσομοίωση είναι συνυφασμένη με την υπερ – πραγματικότητα. Η προσομοίωση δεν έχει σημείο αναφοράς ούτε υπόσταση. Είναι η μοντελοποιημένη δημιουργία του πραγματικού χωρίς προέλευση ή πραγματικότητα, αποτελεί υπερ – πραγματικότητα.³⁹ Η υπερ – πραγματικότητα βρίσκεται παντού γύρω μας, ειδικά στη σημερινή εποχή όπου όλοι διαθέτουμε

³⁶ Baudrillard Jean – *Simulacra and simulation*, translated by Sheila Faria Glaser (Michigan University Press, 1994), σελ.2

³⁷ Jameson Fredric – *Το Μεταμοντέρνο ή η πολιτισμική λογική του ύστερου καπιταλισμού*, μετάφραση Γιώργος Βάρσος (Αθήνα, ΝΕΦΕΛΗ, 1999)σελ. 74

³⁸ Ρουμελιώτης Μάνος – *Μοντελοποίηση και προσομοίωση* (Πάτρα, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο), σελ.11

³⁹ Baudrillard Jean – *Simulacra and simulation*, translated by Sheila Faria Glaser (Michigan University Press, 1994), σελ.2

ταυτότητα σε κοινωνικά δίκτυα. Το μεγαλύτερο μέρος της κοινωνικοποίησης μας πραγματοποιείται σε προσομοιωμένο περιβάλλον που δεν προσπαθεί να μοιάσει με την πραγματικότητα, αλλά αποτελεί μια ανεξάρτητη, δική του (υπερ)πραγματικότητα η οποία συνήθως υπερισχύει εις βάρος της αντικειμενικής.

Αισθητικοποίηση

Η ερμηνεία του όρου αισθητική αποτελεί ένα τολμηρό εγχείρημα καθώς αποτελεί ένα ευρύ τομέα που συν - υπάρχει με διαφορετικά πεδία ταυτόχρονα, όπως πολιτική, ηθική, λογική και άλλα. Σε κάθε περίπτωση θεωρούμε πως “Η συνηθέστερη εννοιολόγηση της αισθητικής είναι, ιστορικά, εκείνη που την αντιλαμβάνεται ως τη διερεύνηση της φύσης της τέχνης και, κυρίως, των μορφών της εμπειρίας που αναφέρονται στην ίδια καθεαυτή (έργο τέχνης, καλλιτεχνικό υποκείμενο) αλλά και στα συγκείμενα της (φύση, κοινωνία)”.⁴⁰

Η αισθητικοποίηση της πραγματικότητας από τα μέσα επικοινωνίας συνίσταται στον σκόπιμο εμπλουτισμό της περιγραφής ή της αναφοράς ενός γεγονότος με αισθητικά μέσα, ώστε να προσδώσει μια εμπειρία η οποία ενδεχομένως να μην υπήρχε στο πραγματικό γεγονός. Αποτελεί, με άλλα λόγια, ένα τέχνασμα, το οποίο αποσκοπεί να δημιουργήσει μια προσομοίωση εννοιολογικών συνδέσεων με σκοπό το εμπειρικό αποτύπωμα να καταχωρηθεί ως αυθεντικό. Η αισθητικοποίηση χρησιμοποιείται μεταξύ άλλων κατά κόρον και ανέκαθεν από τους μηχανισμούς προπαγάνδας ώστε να δημιουργήσει συγκινησιακές συνθήκες προς όφελος των δυνάμεων εξουσίας.

Μέσα Επικοινωνίας - Media

Τα μέσα επικοινωνίας αποτελούν

“το κύριο μέσο μαζικής επικοινωνίας που χρησιμοποιεί πλατφόρμες όπως οι εκπομπές, οι εκδόσεις και το διαδίκτυο. Στην απλούστερη μορφή τους, τα μέσα επικοινωνίας απαρτίζονται

⁴⁰ Κουμασίδης Ιορδάνης – *αισθητικό και πολιτικό στη μετανεωτερικότητα*, Διδακτορική Διατριβή (Α.Π.Θ. 2014), σελ.73.

από το ραδιόφωνο και τη τηλεόραση, τις εφημερίδες, τα περιοδικά και το διαδίκτυο, με σκοπό να προσεγγίσουν ή επηρεάσουν μαζικά τους ανθρώπους”.⁴¹

Ετυμολογικά το μέσο (medium) ερμηνεύεται ως αυτό που βρίσκεται μεταξύ - ανάμεσα, τα μέσα επικοινωνίας θεωρητικά αποτελούν το μέσο που παρεμβάλλεται μεταξύ του γεγονότος και του ανθρώπου – υποκειμένου. Όσο αφορά τα μέσα επικοινωνίας ο Μποντριγιάρ θεωρεί πως δεν υπάρχει παρεμβολή μεταξύ γεγονότος και ατόμου, ασπάζεται τη θέση του McLuhan πως ‘το μέσο είναι το μήνυμα’ με τη διαφορά πως τη θέση αυτή την προσεγγίζει με ακόμη πιο ριζοσπαστικό τρόπο. Το μέσο δεν διαμορφώνει απλώς το μήνυμα, όπως πρότεινε ο McLuhan, αλλά στην πραγματικότητα εξαλείφει τη διάκριση μεταξύ του μέσου και του μηνύματος. Σε έναν κόσμο που κυριαρχείται από τα ομοιώματα, το μέσο και το μήνυμα γίνονται αδιαχώριστα. Το μέσο δεν είναι πλέον απλώς το μήνυμα, το μέσο είναι η πραγματικότητα που βιώνει το άτομο.⁴²

⁴¹ *What is media and media literacy?* – Aberystwyth University, Library guides / news and media <https://libguides.aber.ac.uk/c.php?g=688883&p=4930093>

⁴² Baudrillard Jean – *Simulacra and simulation*, translated by Sheila Faria Glaser (Michigan University Press, 1994), σελ.82

2. Ο στοχασμός του Jean Baudrillard – Σημεία, προσομοίωση και αισθητικοποιημένη υπερ – πραγματικότητα

“Μας περιβάλλει η εκστατική ικανοποίηση της κατανάλωσης, με την προσκόλληση μας στα αντικείμενα να ομοιάζει με τα αισθητηριακά κατάλοιπα της έξαλλης περιδιάβασης μας στο ψεσινό όνειρο”.⁴³

Σύμβολα και Σημεία

Ο Μποντριγιάρ στο βιβλίο του *Για μια κριτική πολιτική οικονομία του σημείου*⁴⁴ προχωρά σε ένα ουσιώδη διαχωρισμό μεταξύ συμβόλου και σημείου. Το σύμβολο προϋποθέτει μια αμφιθυμία εννοιολόγησης: Αποτελεί ένα αντικείμενο αλλά μέσω ενός συναισθηματικού δεσμού του κατόχου του, αποκτά συμβολική σημασία και αξία. Φέρει ως παράδειγμα το δακτυλίδι γάμου: Είναι μοναδικό, δεν μπορεί να πολλαπλασιαστεί (όσο αφορά τον κάτοχο του), ξεχωρίζει από τα υπόλοιπα δακτυλίδια και αντιπροσωπεύει κάτι συγκεκριμένο: τη σχέση δυο ατόμων. Το σύμβολο αποτελεί ξεκάθαρη και καθόλου αφηρημένη έννοια, απαιτεί μια ουσιαστική συσχέτιση με την πραγματικότητα και προϋποθέτει δημιουργία δεσμού μεταξύ του υποκειμένου και του αντικειμένου.⁴⁵

Σε αντίθεση, ένα κανονικό δακτυλίδι μπορεί να πολλαπλασιαστεί και διακατέχεται από απουσία μιας συγκεκριμένης σημασίας. Πρόκειται για ένα καταναλωτικό αντικείμενο και ως τέτοιο μπορεί να αποκτήσει αξία σημείου.⁴⁶ Η αξία αυτή μπορεί να είναι αξία κοινωνικής θέσης, αξία μόδας, αξία αξεσουάρ ή και συνδυασμός αυτών. Ένα αγαθό, για να μπορεί να γίνει καταναλωτικό αντικείμενο θα πρέπει αρχικά να γίνει σημείο. Θα πρέπει να αποκτήσει μια αφηρημένη αλλά σε κάθε περίπτωση συστηματική σχέση με τα υπόλοιπα

⁴³ Baudrillard Jean – *For a critique of the political economy of the sign*, translated by Charles Levin (Telos press, 1981), σελ.63

⁴⁴ Baudrillard Jean – *For a critique of the political economy of the sign* (Telos Press, 1981). Πρωτοδημοσιευμένο στα γαλλικά το 1973

⁴⁵ ο.π. σελ.68

⁴⁶ ο.π., σελ.66

αντικείμενα – σημεία.⁴⁷ Το σημείο για να υπάρξει προϋποθέτει αφαίρεση και πολλαπλότητα, δεν διαθέτει καμία σχέση ούτε με το υποκείμενο, ούτε με τον πραγματικό κόσμο, παρά μόνο με το σύστημα αγοράς.⁴⁸ Μέσω της εξωτερικευμένης του συνάρτησης με το άτομο και ιδιαιτέρως μέσω της πολλαπλότητας νοηματοδότησης, μπορεί να κρύψει τη σχέση του με την πραγματικότητα και να μετατραπεί σε ομοίωμα και προσομοίωση στη θέση της πραγματικότητας.

Ο Μποντριγιάρ αναγνωρίζει μια ιστορική εξέλιξη της μετατροπής του αντικειμένου σε ομοίωμα (*simulacrum*)⁴⁹ όπου χρονικά περνά από τρεις τάξεις εμφάνισης: η τάξη του πλαστού – ψεύτικου, η τάξη της παραγωγής και η τάξη της πραγματικής προσομοίωσης.⁵⁰ Η τάξη του πλαστού εμφανίστηκε κατά την περίοδο της Αναγέννησης όπου τα σημεία έπαψαν πλέον να έχουν υποχρεωτική σημασία αλλά τα διακατέχει μια αυθαιρεσία νοηματοδότησης, μέσω της γενικής απελευθέρωσης του πνεύματος δημιουργείται μια τάξη στην οποία το υποκατάστατο αναλαμβάνει το χαρακτήρα του πραγματικού. Για παράδειγμα οι μεσαιωνικές τοιχογραφίες προσπαθούσαν να απεικονίσουν μια ρεαλιστική όψη του θέματός τους. Υπήρχε άμεση συσχέτιση με την πραγματικότητα, περιέχεται εντός τους ένα πλήρως καθαρό νόημα. Αντιθέτως, οι αναγεννησιακές τοιχογραφίες, παρά το φαινομενικό ρεαλισμό τους, περιέχουν μια σημασία σημείου που αντικαθιστά την εικόνα. Η κίνηση ή η θέση του σώματος, οι χειρονομίες, το περιβάλλον, το ντύσιμο, όλα προσδίδουν μια πλασματικότητα που ξεπερνά την πραγματικότητα της απεικόνισης, οι εικόνες πέρασαν από το τελετουργικό στο αισθητικό.⁵¹ Επιπρόσθετα, κατά την Αναγέννηση βλέπουμε τα πρώτα σημάδια τάσεων στο τρόπο ενδυμασίας, η θεατρικότητα της ενδυμασίας

⁴⁷ Baudrillard Jean – *The system of objects*, translated by James Benedict, (London, Verso, 1996), σελ.200

⁴⁸ ο.π. σελ.69

⁴⁹ Ο Μποντριγιάρ κάνει χρήση της λατινικής προέλευσης λέξης *Simulacrum* – ομοίωμα, αυτό που ομοιάζει με κάτι άλλο, ή αντιπροσωπεύει κάτι άλλο (<https://dictionary.cambridge.org>)

⁵⁰ Baudrillard Jean – *Simulations*, translated by Paul Foss, Paul Patton and Philip Beitchman (New York, Foreign Agents Series, 1983), σελ.83

⁵¹ Toffoletti Kim – *Baudrillard reframed* (London, I.B. Tauris & Co, 2011), σ.18

και η επικράτηση του πλαστού δημιουργούν χαρακτηριστικά σημεία, το σημείο αναφέρεται απερίφραστα σε κοινωνικές βαθμίδες,⁵² το ένδυμα περιγράφει την κοινωνική θέση, προσδίδει αξία σημείου σε αυτόν που το φέρει. Κατά την περίοδο που άνθισε το κίνημα μπαρόκ στην αρχιτεκτονική, η χρήση υποκατάστατων της πέτρας, όπως ο σοβάς ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένη. Μέσω της χρήσης σοβά, τα κτήρια έγιναν περίτεχνα με εμφάνιση λαξευμένης πέτρας, ενώ στην πραγματικότητα η εμφάνιση αυτή ήταν ένα υποκατάστατο, κάτι πλαστό. Ο Μποντριγιάρ ανιχνεύει σε αυτή τη κίνηση «τη νέα φιλοδοξία του ανθρώπου της αναγέννησης,{...} να μετατρέψει όλη τη φύση σε μια μοναδική ύλη, να εξορκίσει τη φυσική ουσία και να την αντικαταστήσει με ένα συνθετικό πυρήνα».⁵³ Σε αυτό το πρώιμο στάδιο ανιχνεύεται η εισχώρηση του σημείου στην πραγματικότητα και η εδραίωση της τάξης του πλαστού.

Με την έλευση της βιομηχανικής επανάστασης το σημείο περνά στη φάση της αναπαραγωγής. Το ενδιαφέρον δεν βρίσκεται πλέον στο να υπάρχει ένα σημείο ή ένα αντικείμενο που να είναι συνυφασμένο με κάτι πραγματικό αλλά να υπάρχει αναπαραγωγή σημείων. Σε αυτό το στάδιο δεν έχει σημασία το πρωτότυπο αλλά η συνεχόμενη αναπαραγωγή του, με αποτέλεσμα το πρωτότυπο να χάνει το νόημα του. Τα πρώτα σημάδια της επερχόμενης προσομοίωσης που έμελλε να αντικαταστήσει την πραγματικότητα είναι πλέον ορατά.

Μετά τη βιομηχανική επανάσταση και την πληθώρα αγαθών αλλά και την δυνατότητα μεταφοράς των αγαθών αυτών σε όλο τον κόσμο, η νέα τάξη μετατράπηκε σε αυτό που ονομάζει ο Μποντριγιάρ 'λογική της δικτύωσης'.⁵⁴ Μέσα στη δικτύωση τα αγαθά παύουν να αποτελούν απλά σημεία αλλά

⁵² Baudrillard Jean – *Simulations*, translated by Paul Foss, Paul Patton and Philip Beitchman (New York, Foreign Agents Series, 1983), σελ.84

⁵³ ο.π. σελ.87

⁵⁴ Koch M. Andrew and Elmore Rick — *Simulation and Symbolic Exchange: Jean Baudrillard's Augmentation of Marx's Theory of Value* || *Politics and Policy* 34 (3) 556-575. September, 2006. Wiley Blackwell (ISSN: 1555-5623) DOI: 10.1111/j.1747-1346.2006.00028.x Version of record at: <http://0-www3.interscience.wiley.com>

αποκτούν και μια φετιχιστική σημασία. Κατά την επικράτηση της δικτύωσης οι αφηρημένες έννοιες της διαφήμισης, η οποία κυριαρχούσε πλέον παντού ως αποτέλεσμα της ελεύθερης κυκλοφορίας των αγαθών, οδήγησαν σταδιακά στην μετατροπή των αγαθών σε σημεία. Το αγαθό άρχισε να αποκτά και μια δεύτερη αξία η οποία αντανακλάται ως η αξία του υποκειμένου που το κατέχει. Η κοινωνική θέση απόκτησε τη μορφή ταυτότητας όπου το αγαθό καθορίζει - συμβολίζει την κατηγοριοποίηση του ατόμου σε μια κοινωνική κλίμακα, με το εμπόρευμα να γίνεται η δύναμη που αποίκησε όλη τη κοινωνική ζωή.⁵⁵

Οι επιρροές αυτής της επιβολής της δύναμης του αγαθού στον άνθρωπο, για την ακρίβεια της παράδοσης της ανθρώπινης δύναμης στην επιβολή του προϊόντος, μπορούν να ανιχνευθούν και στη Νίτσεική θεώρηση του αφέντη – δούλου. Κατά τον Νίτσε, ο δούλος περιγράφεται ως ο μέχρι πρότινος ανεμπόδιστος άνθρωπος που ενεργούσε ενορμητικά, ο οποίος λόγω φόβου ή αδυναμίας περιορίζεται πλέον στον εαυτό του και ζει μοιρολατρικά και με ιδιοτέλεια.⁵⁶ Δημιουργείται έτσι μια διαλεκτική μεταξύ του υποκειμένου και του αντικειμένου, όπου το υποκείμενο, ο άνθρωπος, σαηνευμένος από το αντικείμενο, του επιτρέπει να επηρεάσει την αντίληψη, τη σκέψη, ακόμη και τη συμπεριφορά του. Άλλωστε, όπως σημειώνει ο Μποντριγιάρ, στο σύγχρονο κόσμο οι καθρέπτες αντικαταστάθηκαν από τις βιτρίνες των καταστημάτων, το άτομο δεν βλέπει την αντανάκλαση του αλλά απορροφάται από την ενατένιση πολλαπλών συμβόλων και αντικειμένων που καθορίζουν την κοινωνική αντανάκλαση, τη κοινωνική θέση του ατόμου. Με αυτή τη λογική, ο άνθρωπος δεν αντανακλάται αλλά απορροφάται και καταργείται.⁵⁷ Στο πλαίσιο της πολιτικής οικονομίας, η αναφορά στον καθρέπτη προσφέρεται και σαν μια προσέγγιση του λακανικού καθρέπτη, όπου το ανθρώπινο είδος μέσω της αντανάκλασης της παραγωγής,

⁵⁵ Debord Guy – *the society of the spectacle*, translated by Ken Knabb (Berkeley, Bureau of public secrets, 2014), σελ.16

⁵⁶ Νίτσε Φρίντριχ – *Η γενεαλογία της ηθικής*, μετάφραση Ζήσης Σαρίκας (Θεσσαλονίκη, Νησίδες, 2001), στο κεφάλαιο *Δεύτερη Πραγματεία*

⁵⁷ Baudrillard Jean – *the consumer society* (London, Sage Publications, 1998), σελ.192

του παραγωγικού εγώ, φτάνει στη συνειδητοποίηση στο χώρο του φαντασιακού.⁵⁸

Ο Μποντριγιάρ εξετάζει με θεωρίες σημείου αυτή τη διαλεκτική, και θεωρεί πως τα αντικείμενα ερμηνεύονται πλέον ως σημεία, οργανωμένα σε συστήματα σημασίας στο χώρο των αγαθών.⁵⁹ Το αντικείμενο χάνει τη μέχρι πρότινος σημασία του και ξεφεύγει από το αυστηρό χρηστικό πλαίσιο. Το τραπέζι κατασκευασμένο από ξύλο, με τα γήινα χρώματα του να επικρατούν, όπου η χρήση του ήταν αυστηρά περιορισμένη σε μια λειτουργία, για παράδειγμα τραπέζι φαγητού, διέθετε σε ένα παραδοσιακό περιβάλλον, οικογενειακή ιστορία, γούστο και παράδοση.⁶⁰ Αντικαταστάθηκε από τον πολυχρηστικό τραπέζι, που χρησιμεύει ως τραπεζαρία, γραφείο, χώρος δεξίωσης, που ενώνεται με άλλα έπιπλα δημιουργώντας ένα σύνολο επίπλωσης, από μη φυσικά υλικά όπως πλαστικό, καλυμμένο με παστέλ, α – φυσικά χρώματα. Άμεσο αποτέλεσμα αυτής της αλλαγής, το αντικείμενο χάνει την παραδοσιακή του σημασία, και αποκτά ένα καινούργιο πολυσήμαντο ορισμό, γίνεται κομμάτι ενός συστήματος όπου με άλλα αντικείμενα δημιουργείται ένα σύνολο. Οι παλιοί ορισμοί έχουν εκλείψει και το αντικείμενο μετατρέπεται από αντικείμενο χρήσης σε σημείο που περιγράφει το σύγχρονο περιβάλλον. Αυτή η λειτουργική εξέλιξη όμως, δεν αποτελεί πλήρη απελευθέρωση από το αγαθό, αποτελεί απελευθέρωση από την αυστηρή του μονοσήμαντη χρήση, όχι από το ίδιο το αντικείμενο.⁶¹ Κυρίαρχο στοιχείο δεν νοείται πλέον η αξιοποίηση του αντικειμένου αλλά η εικόνα του να ομοιάζει με τις φωτογραφίες διαφημίσεων, όπου ο κάτοχος του αγαθού καθορίζεται από την αξία σημείου του αντικειμένου, αξία άνεσης, ευμάρειας, επιτυχίας. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη

⁵⁸ Baudrillard Jean – *the mirror of production*, translated by Mark Poster (St. Louis, Telos Press, 1975), σελ.19

⁵⁹ Kellner Douglas – *Jean Baudrillard, from Marxism to postmodernism and beyond*, (California, Stanford University Press, 1989), σελ.8

⁶⁰ ο.π. σελ.9

⁶¹ Baudrillard Jean – *The system of objects*, translated by James Benedict, (London, Verso, 1996), σελ.18

δημιουργία μιας νέας, καταναλωτικής ηθικής όπου η μοντέρνα κοινωνία προασπίζει κατά κύριο λόγο την ευχαρίστηση και την απόλαυση, κάτι που μπορούν να προσφέρουν τα αντικείμενα τα οποία μετατρέπονται σε αξεσουάρ, μετατρέποντας τον άνθρωπο – υποκείμενο σε υποχείριο τους.⁶² Το αντικείμενο έπαψε πλέον να εξυπηρετεί τον κόσμο έχοντας μια χρηστική λειτουργία, το κενό λειτουργικότητας⁶³ αντικείμενο υπάρχει για να εξυπηρετεί όνειρα και επιθυμίες, η χρήση του βρίσκεται στο χώρο του φαντασιακού.⁶⁴

Αποτέλεσμα αυτής της μεταβολής μπορεί να ανιχνεύσει κανείς στην πληθώρα μη χρηστικών αξεσουάρ, στα αντικείμενα που περιγράφονται ως gadgets. Στην πλειονότητα τους δεν διαθέτουν κάποια ιδιαίτερα χρηστική αξία, ή η χρηστική τους αξία δεν προσφέρει κάτι που δεν θα μπορούσε να γίνει με τρόπο λιγότερο πολύπλοκο, αποτελούν αντικείμενα στα οποία κυριάρχησε εξολοκλήρου το φαντασιακό.⁶⁵ Παρόλα αυτά, κυριαρχούν παντού στη σύγχρονη καθημερινότητα, όπου συνεχώς ανανεώνονται, καταδικάζοντας το προηγούμενο gadget σε αχρηστία για να το διαδεχθεί κάποιο καινούργιο βραχύβιο προϊόν. Αποτελούν αντικείμενα τα οποία δεν αποσκοπούν στην εξυπηρέτηση του ιδιοκτήτη ως αντικείμενα αλλά ρόλος τους έγκειται στο να παρέχουν στον κάτοχο τους μια πλασματική αξία, η αξία τους βρίσκεται στην επιθυμία του κατόχου τους να αποκτήσει τη φαντασιακή λειτουργικότητα τους.⁶⁶ Για κάθε διαδικασία υπάρχει – θα πρέπει να υπάρχει – ένα αντίστοιχο αντικείμενο και αν δεν υπάρχει, τότε θα πρέπει να ανακαλυφθεί, τα αντικείμενα αυτά δεν αποτελούν αντικείμενα χρήσης, αλλά αντικείμενα εμμονής.⁶⁷

⁶² Lane Richard J. – *Jean Baudrillard* (London, Routledge, 2000), σελ.32

⁶³ Baudrillard Jean – *Le systeme des objets* (France, Gallimard, 1968), σελ.161. Κενό λειτουργικότητας - fonctionnalisme a vide στο πρωτότυπο (γαλλικά). Αυτό που υπάρχει χωρίς να έχει λειτουργική αξία ή χρησιμότητα.

⁶⁴ Baudrillard Jean – *The system of objects*, translated by James Benedict (London, Verso, 1996), σελ.114

⁶⁵ ο.π. σελ.113

⁶⁶ ο.π. σελ.114

⁶⁷ ο.π. σελ.114

Ο Μποντριγιάρ, αντλώντας έμπνευση από τα αμερικάνικα αυτοκίνητα της δεκαετίας του πενήντα εντοπίζει ακόμη μια πτυχή του φαντασιακού, παρατηρώντας πως πολλά χαρακτηριστικά των αυτοκινήτων αυτών, δεν έχουν χρηστική σημασία αλλά δίνουν την ψευδαίσθηση μιας χρήσης. Μεγάλα πτερύγια στο πίσω μέρος των αυτοκινήτων έδιναν την αίσθηση της ταχύτητας ενώ στην πραγματικότητα, τα πτερύγια αυτά είχαν το αντίθετο αποτέλεσμα. Τα πτερύγια αυτά αντιπροσωπεύουν το φαντασιακό της αεροδυναμικής, πρόκειται για σημεία τα οποία δεν έχουν σχέση με την πραγματικότητα αλλά προσδίδουν μια πλασματική περιγραφή της ταχύτητας του αυτοκινήτου μέσω της όψης τους. Κατά τον Μποντριγιάρ, η ταχύτητα που δημιουργείται από τα πτερύγια αυτά χαρακτηρίζεται ως «απόλυτη», επειδή πρόκειται για ταχύτητα που δεν πρόκειται ποτέ να υπάρξει στην πραγματικότητα αλλά ανήκει στην αφηρημένη υπερ – πραγματικότητα, την ταχύτητα δεν την δίνουν τα πτερύγια αλλά η ανθρώπινη φαντασία.⁶⁸ Δημιουργείται δηλαδή μια φετιχιστική προσκόλληση στο αντικείμενο, όπου η αξία σημείου των αγαθών συμπληρώνεται και από μιας νέα μορφή, αυτής του φετιχισμού προς την αξία σημείου του αντικειμένου. Η χρηστική αξία, αυτό που θα ονόμαζε κάποιος «πραγματικό» αντίτιμο, καταλήγει να είναι εντελώς ανεξάρτητη από τη αξία σημείου.

Ακόμη και η εμφάνιση και η άνοδος της pop art σύμφωνα με τον Μποντριγιάρ, δεν αποτελεί τίποτα άλλο παρά ακόμη ένα αποτέλεσμα της επικράτησης του σημείου. Η pop art αποτελεί αναπαραγωγή των σημείων της καταναλωτικής κοινωνίας και μετατρέπει την τέχνη σε προσομοίωση εικόνων και αντικειμένων του σύγχρονου κόσμου. Μέσα στην κοινοτυπία της, η pop art, επιφανειακή και άκρατα εμπορευματοποιημένη, αποτελεί μια απεικόνιση της σύγχρονης κοινωνίας,⁶⁹ συνιστά ένα αντικατοπτρισμό της ανθρώπινης μαζικής καθημερινότητας.

⁶⁸ ο.π., σελ.59

⁶⁹ *Jean Baudrillard, fatal theories*, edited by David B. Clarke, Marcus A. Doel, William Merrin and Richard G. Smith (London, Routledge, 2009), σελ.93

Προσομοίωση – Υπερπραγματικότητα

Μετά την καθιέρωση του σημείου, στη κοινωνία κυριαρχεί μια νέα τάξη, η τάξη της προσομοίωσης, όπου το πραγματικό δεν έχει καμία πλέον σημασία, τα αγαθά, όπου το αντίτιμο τους καθορίζεται με βάση την αξία σημείου, ανταλλάσσονται αποκλειστικά μέσα σε ένα σύστημα αξιών σημείου. Με το σημείο να αποκτά τη θέση του αγαθού που ανταλλάσσεται, η πραγματικότητα αρχίζει να μην έχει κάποιο αντίτιμο, άρα και σημασία, ο κόσμος πλέον οριστικά πέρασε στην τάξη της πραγματικής προσομοίωσης. Θα πρέπει να τονιστεί πως η υπερπραγματικότητα δεν αποτελεί μια σουρεαλιστική προσέγγιση της πραγματικότητας αλλά υπάρχει σαν μια νέα πραγματικότητα, η οποία μέσω της συνεχόμενης αναπαραγωγής έχει αντικαταστήσει το πραγματικό, αποτελεί μια νέα τάξη πιο πραγματική από την πραγματικότητα.

Η αναπαράσταση στηρίζεται στην ισοδυναμία του σημείου και του πραγματικού. Αντίθετα, στη προσομοίωση, η ισοδυναμία αυτή είναι πλασματική, στηρίζεται στην ριζική άρνηση του σημείου ως αξία, στην ολική απουσία σημείου αναφοράς. Ο Μποντριγιάρ παραθέτει τέσσερις διαδοχικές φάσεις του σημείου όπου:

- *Αποτελεί αντανάκλαση μιας πραγματικότητας*
- *Αποκρύπτει και αλλοιώνει μια πραγματικότητα*
- *Αποκρύπτει την απουσία πραγματικότητας*
- *Παύει να έχει οποιαδήποτε σχέση με οποιαδήποτε πραγματικότητα. Σε αυτή τη φάση, το σημείο μετατράπηκε σε καθαρό ομοίωμα.*

Το σημείο, αντί να παρέχει μια απεικόνιση του πραγματικού, καταφέρνει να κρύψει την απουσία της πραγματικότητας,⁷⁰ με αποτέλεσμα αυτό που βιώνουμε

⁷⁰ Baudrillard Jean – *Simulacra and simulation*, translated by Sheila Faria Glaser (Michigan University Press, 1994), σελ.6

να συνιστά μια ρευστή σημειακή κατασκευή της πραγματικότητας, αυτό που ο Μποντριγιάρ ονομάζει υπερ – πραγματικότητα.⁷¹

Σε αντίθεση με την εγγελιανή αισιοδοξία σχετικά με την προοδευτική διαλεκτική της ιστορίας,⁷² η υπερ – πραγματικότητα προαναγγέλλει ένα σταδιακό εκφυλισμό της πραγματικότητας μέσα στην προσομοίωση, μια πορεία από το νόημα προς τον παραλογισμό, όπου οι υψηλές αξίες μειώνονται στο επίπεδο ποταπών επιθυμιών μιας προσομοιωμένης καταναλωτικής ζωής.⁷³ Η προσομοίωση έπαψε να προσπαθεί να μιμηθεί την πραγματικότητα αλλά την έχει αντικαταστήσει, μέσω της μαζικής αναπαραγωγής και των μαζικών μέσων ενημέρωσης και ψυχαγωγίας.

Ο Βάλτερ Μπένγιαμιν στο έργο του *Το έργο τέχνης στην εποχή της τεχνολογικής αναπαραγωγιμότητας* (1935) αναφέρει πως η μηχανική αναπαραγωγή θα στερήσει από το έργο τέχνης την «αύρα» του,⁷⁴ δηλαδή την ιδιαιτερότητα της φύσης που του προσδίδει τη μοναδικότητα του χαρακτήρα και την ποιότητα του. Εδώ κάποιος θα μπορούσε να παραλληλίσει την αύρα με τη ψυχή. Η ψυχή αποτελεί το χαρακτηριστικό που δίνει ζωή, το έμψυχο ον, είναι το ζωντανό ον. Αν οτιδήποτε αναπαράγεται, κυκλοφορεί μαζικά απαράλλακτο και καταναλώνεται, η αναπαραγωγή αναλαμβάνει το ρόλο της παραγωγής, η προέλευση του έχει οριστικά χαθεί, υπάρχει εκεί έξω στερημένο από ψυχή, η αύρα του, δηλαδή η πραγματικότητα, δεν έχει πλέον καμία σημασία, η προσομοίωση επικράτησε ολοκληρωτικά επί της ιστορίας του.⁷⁵ Ο Μποντριγιάρ υποστηρίζει πως ο πολιτισμός του καθρέπτη (μίμηση) έχει αντικατασταθεί από

⁷¹ Walters James – *Baudrillard and theology* (London, T & T Clark, 2012), σελ.29

⁷² ο.π. σελ.31

⁷³ ο.π. σελ.31

⁷⁴ Benjamin Walter - *Κείμενα 1934 – 1940*, επιμέλεια τόμου: Γιώργος Σαγκριώτης (Αθήνα, ΑΓΡΑ, 2019), σελ.475

⁷⁵ Baudrillard Jean – *Symbolic exchange and death*, translated by Iain Hamilton Grant (Sage, 2017), σελ.56

τον πολιτισμό της οθόνης (ομοίωμα),⁷⁶ όπου η αντανάκλαση δεν αντικατοπτρίζει την πραγματικότητα αλλά ένα ομοίωμα το οποίο δεν έχει πλέον σύνδεση με οτιδήποτε πραγματικό.

Η επικράτηση των ηλεκτρονικών μέσων μαζικής ενημέρωσης αλλά και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης έρχονται σαν η ολοκλήρωση της προφητείας που ξεκίνησε με τη μαζικότητα της προπαγάνδας αλλά και την μετατροπή των ειδήσεων σε σκηνοθετημένο θέαμα που ξεκίνησε τη δεκαετία του ενενήντα. Τα «πραγματικά» γεγονότα συμβαίνουν σε ένα αποστειρωμένο περιβάλλον, σκηνοθετημένο, με επιλεγμένη αισθητική αντικαθιστώντας το γεγονός με το μήνυμα της οθόνης. Η μουσική με τη χρήση της τεχνολογίας,⁷⁷ κατάφερε να τιθασεύσει κάθε ατέλεια και το τελικό αποτέλεσμα να αποτελεί μια τέλεια από πλευράς τεχνικής κατασκευή. Οι ειδήσεις και τα κοινωνικά δίκτυα τελειοποίησαν την μορφή πληροφορίας και τον τρόπο ψηφιακής επικοινωνίας. Κατά τον Μποντριγιάρ αυτές οι εξελίξεις εδραιώθηκαν και αντικατέστησαν την αυθεντική μουσική, την αυθεντική είδηση, την αυθεντική επικοινωνία,

“Δεν πρόκειται να μάθουμε ποτέ ξανά τι ήταν το κοινωνικό ή η μουσική πριν ξεπέσουν στην τωρινή τους άχρηστη τελειότητα. Δεν πρόκειται να μάθουμε ποτέ ξανά τι ήταν η ιστορία πριν ξεπέσει στην τεχνική τελειότητα των ειδήσεων, δεν πρόκειται να μάθουμε ποτέ ξανά πως ήταν το οτιδήποτε πριν εξαφανιστεί μέσα στην εκπλήρωση του μοντέλου”.⁷⁸

Διαβλέπει πως περάσαμε σε μια νέα εποχή όπου οι νέες τεχνολογίες, οι υπολογιστές, η διαχείριση της πληροφορίας, η βιομηχανία της ψυχαγωγίας έγιναν οι οργανωτικές αρχές της κοινωνίας αντικαθιστώντας την βιομηχανική

⁷⁶ Mecacci Andrea – *Storytelling hyperreality*, The journal of Kitsch, Camp and mass culture, Volume 1/2021, σελ.7

⁷⁷ Μετά το 2000 και την αλματώδη πρόοδο που σημείωσαν τα λογισμικά προγράμματα υπολογιστών, η ηχογράφηση μουσικής (ιδιαίτερα στο χώρο της ποπ) πραγματοποιείται σχεδόν αποκλειστικά με το πρόγραμμα autotune ή παρόμοιας φύσης προγράμματα. Το πρόγραμμα αυτό διορθώνει αυτόματα οποιαδήποτε ατέλεια είτε των μουσικών οργάνων είτε της φωνής, με τελικό αποτέλεσμα ένα ηχητικά άρτιο (θεωρητικά τουλάχιστον) αποτέλεσμα. Το τελικό αποτέλεσμα είναι τόσο άρτιο που ξενίζει, η ατέλεια ή το χρώμα της ανθρώπινης αναλογικής φωνής χάνεται και μαζί του η σύνδεση με το ανθρώπινο του καλλιτέχνη.

⁷⁸ Jean Baudrillard – *The illusion of the end*, translated by Cris Turner (Cambridge, Polity Press, 1994), σελ.6

παραγωγή.⁷⁹ Ζούμε σε μια υπερ -πραγματικότητα προσομοιώσεων όπου οι εικόνες, τα θεάματα και τα σημεία αποτελούν τα κύρια στοιχεία των μοντέρνων καπιταλιστικών κοινωνιών.⁸⁰ Τα σημεία αυτά δεν επιτρέπουν καμία παρέκκλιση από τη νόρμα την οποία επιβάλλουν. Το τυχαίο, απρόσμενο και χαοτικό δεν μπορούν να ελεγχθούν και να προβλεφθούν, άρα και να προσομοιωθούν και ως εκ τούτου αποτελούν εχθρικά στοιχεία σε ένα κοινωνικό σύστημα που βασίζεται στην καθολικότητα. Η υπερ – πραγματικότητα αποτελεί μια άρτια αντιγραφική ρετουσαρισμένη σε τέτοιο βαθμό ώστε να μην περιέχει σφάλματα, ώστε η σαγήνη της να είναι απόλυτη και να γίνει αποδεκτή ως η πραγματικότητα στη θέση του ρεαλιστικού. Αυτό το υπερβολικό λουστράρισμα της εικόνας είναι ακριβώς το σημείο που προδίδει την υπερ – πραγματικότητα. Όταν όλα τα στοιχεία υπάρχουν εκεί, σε τέλειες δόσεις, δεν υπάρχει χώρος για το παραμικρό λάθος και αυτή η έλλειψη μυθικού ή φανταστικού συνιστά την ταυτότητα της υπερ - πραγματικότητας.⁸¹

Αισθητικοποίηση – Η κατασκευή της υπερ πραγματικότητας με αισθητικά κριτήρια

Η κατασκευή της υπερ – πραγματικότητας δεν αποτελεί μια τυχαία αλληλουχία κοινωνικών γεγονότων αλλά μια μεθοδευμένη επιβολή δύναμης από την εξουσία της επικράτησης των καπιταλιστικών συστημάτων. Ο Μποντριγιάρ αν και αναγνωρίζει τις πολιτικές επιρροές της νέας τάξης στην οποία πέρασε η κοινωνία διαπιστώνει πως η μαρξιστική θεωρία δεν μπορεί να δώσει έννοια στις νέες μορφές γλώσσας, σημείων και επικοινωνίας.⁸² Η μαζικοποίηση και η ομοιομορφία εξασφαλίζουν μια καθολικότητα σημείων, εννοιών και μηνυμάτων

⁷⁹ Kellner Douglas – *Jean Baudrillard, from Marxism to postmodernism and beyond* (California, Stanford University Press, 1989), σελ.61

⁸⁰ ο.π. σελ.62

⁸¹ Baudrillard Jean – *Simulacra and simulation*, translated by Sheila Faria Glaser (Michigan University Press, 1994), σελ.48-49

⁸² Baudrillard Jean – *For a critique of the political economy of the sign* (Telos Press, 1981), σελ.164

που σκοπό έχει να μπορούν να μεταφερθούν στο σύνολο και το σύνολο να τα απορροφήσει. Η εποχή μας διακρίνεται από μια γενικευμένη αισθητικοποίηση, όπου οποιαδήποτε κοινοτυπία μπορεί να ισχυριστεί ότι είναι αισθητική.⁸³ Μέσα σε αυτή τη κοινοτυπία, το αισθητικό χάνει τη σημασία του, και μπορεί με ευκολία, με χαρακτηριστική έλλειψη φαντασίας, μια εικόνα να αποκτήσει αισθητική. Αισθητική όχι με την κλασσική έννοια αλλά με την φετιχιστική σημασία που τις προσδίδει ο πολλαπλασιασμός όπου κυριαρχεί η δύναμη και όχι η ποιότητα. Η αισθητική, όπως την αντιλαμβάνεται ο Μποντριγιάρ, για να υπάρξει απαιτείται συνάφεια, οφείλει να διαθέτει την ικανότητα της αυτό – μεταμόρφωσης, να διαθέτει ως πρώτη αρχή τη δύναμη της ψευδαίσθησης, η αισθητική για την Μποντριγιάρ, είναι υπερβατική.⁸⁴ Αντίθετα, αυτό που ο Μποντριγιάρ θεωρεί πως κυριαρχεί είναι μια κοινοτυπία επανάληψης, μια προσομοίωση αισθητικής και μια έλλειψη ψευδαίσθησης. Ακόμη και στη μεταμοντέρνα και στην αφηρημένη εκδοχή της η τέχνη είναι πραγματική και ρεαλιστική, εκείνα που τη χαρακτηρίζουν αποτελούν αντικείμενα και γεγονότα. Κυριαρχεί μια μορφή αισθητικής όπου δεν υπάρχουν υποκειμενικά κριτήρια αλλά προκατασκευασμένα αισθητικά μοντέλα.⁸⁵ Ως αποτέλεσμα ο Μποντριγιάρ χρησιμοποιεί τον όρο αισθητικοποίηση της καθημερινής ζωής. Η αισθητικοποίηση αυτή βρίσκεται παντού, στην καθημερινότητα και στο σύνολο της κουλτούρας, αναπόφευκτα δεν διαθέτει ποιότητα ούτε αισθητική κρίση, αποτελεί μια ισοπεδωτική εξουδετέρωση, ένα είδος αισθητικής κλωνοποίησης.⁸⁶ Η αισθητικοποίηση του μηνύματος, του σημείου και στη συνέχεια της προσομοίωσης, εφόσον βρίσκεται παντού επιτυγχάνει ένα ασυνείδητο συναισθηματικό δεσμό με τον δέκτη, γεγονός που κερδίζει την προσοχή του και

⁸³ Jean Baudrillard – *From hyperreality to disappearance, Uncollected interviews*, edited by Richard G. Smith and David B. Clarke (Edinburgh, Edinburgh University Press, 2015), σελ.53. Στη συγκεκριμένη συνέντευξη, ο Μποντριγιάρ αναφέρει ως χαρακτηριστικό παράδειγμα τον Andy Warhol

⁸⁴ ο.π. σελ.10, 54, 100

⁸⁵ ο.π. σελ.105, 152

⁸⁶ ο.π. σελ.152

χαλαρώνει τις τυχόν υποψίες. Δημιουργήθηκε μια μονόδρομη επικοινωνία που κατέχει απόλυτη δύναμη, με σκοπό την εγκαθίδρυση μιας πλασματικής συνείδησης που εξαρτάται από ένα σύστημα θεάματος.⁸⁷ Την απόλυτη δύναμη αυτή ο Μποντριγκάρ την ερμηνεύει ως το φαινόμενο που δεν επιδέχεται καμία αμφισβήτηση, που απαγορεύει κάθε απόκριση. Ο μοναδικός της ρόλος είναι να μεταδίδει, με τον δέκτη να καταδικάζεται σε παθητικότητα.⁸⁸ Να κερδηθούν οι καρδιές και οι συνειδήσεις του λαού,⁸⁹ αυτή είναι η επίσημη προσέγγιση των Ηνωμένων Πολιτειών σε κάθε περίπτωση στρατιωτικής (άρα αναπόφευκτα βίαης) εμπλοκής τους σε ξένη χώρα. Την εφαρμογή αυτής της πολιτικής βέβαια, ο δυτικός πολιτισμός την εφαρμόζει στην συγκεκριμένη μεν, όχι λιγότερο βίαη δε εμπλοκή του στην καθημερινότητα των ίδιων των πολιτών του. Οι καρδιές και οι συνειδήσεις μπορούν να κερδηθούν με την αισθητικοποίηση, η οποία ξεκινώντας από τον κινηματογράφο και τις τηλεοπτικές σειρές, την κατεξοχήν πηγή δημιουργίας της υπερ πραγματικότητας με αισθητικά κριτήρια, βρήκε τον τρόπο να μεταπηδήσει στις ειδήσεις και τα κοινωνικά δίκτυα. Η μετακίνηση αυτή επιτυγχάνεται με τη δημιουργία αφηγημάτων τα οποία ακολούθως ντύνονται με τον απαραίτητο συμβολισμό και σκηνοθετημένα, άρα αισθητικοποιημένα, μπαίνουν από τα μεγάλα κανάλια στα δελτία ειδήσεων και

⁸⁷ Debord Guy – *the society of the spectacle*, translated by Ken Knabb (Berkeley, Bureau of public secrets, 2014), σελ.104. Στο σημείο αυτό διακρίνουμε τη σύμπτωση του Μποντριγκάρ με τους καταστασιακούς. Οι καταστασιακοί αποστασιοποιήθηκαν από το μαρξισμό και επιχείρησαν να αντισταθούν στον καπιταλισμό εφαρμόζοντας υπονομευτικές μεθόδους παρά διαλεκτική κριτική. Όντας ενήμεροι του γεγονότος πως ο καπιταλισμός αναπαρήγαγε την επικυριαρχία του μέσω της κουλτούρας, οι καταστασιακοί στοχοποίησαν τα μέσα επικοινωνίας. Βλ. Pawlett William – *Jean Baudrillard, against banality* (New York, Routledge, 2007), σελ.135

⁸⁸ Baudrillard Jean – *For a critique of the political economy of the sign*, translated by Charles Levin (Telos press, 1981), σελ.170. Για τους καταστασιακούς η καλλιτεχνική αξία χαρακτηρίζεται από την αντίθεση της παθητικότητας, αποτελεί την εκδήλωση της ελευθερίας δράσης του ατόμου. Αυτό προϋποθέτει ότι ο θεατής διαθέτει, κυριαρχικά, νέες απελευθερωμένες ενέργειες, που δεν υπόκεινται σε καμία μορφή ελέγχου. Βλ. 'Κριτική της οικονομικής πολιτικής', *Το αισθητικό και το πολιτικό, ανθολογία κειμένων από την Cobra στην Καταστασιακή Διεθνή*, μετ. Νίκος Β. Αλεξίου - Πάνος Τσαχαγέας (Αθήνα: Ελεύθερος Τύπος, 1996), σελ.108

⁸⁹ Ο όρος καρδιές και συνειδήσεις (hearts and minds) χρησιμοποιείται κατά κόρον από τα μέσα επικοινωνίας στην Αμερική. Βασίζεται σε μια δήλωση του τέως προέδρου της Αμερικής Λύντον Τζόνσον όταν αναφερόμενος στον συνεχιζόμενο πόλεμο στο Βιετνάμ δήλωσε "Η τελειωτική νίκη θα εξαρτηθεί από τις καρδιές και συνειδήσεις του πληθυσμού που ζει εκεί (εννοεί στο Βιετνάμ)"

εδραιώνονται ως αλήθειες. Τα αφηγήματα αυτά δεν είναι απαραίτητο να έχουν κάποια σχέση με την πραγματικότητα, η πραγματικότητα θα δημιουργηθεί από αυτά, η νέα πιο πραγματική από το ρεαλισμό υπερ – πραγματικότητα.

Όταν τα πάντα μετατρέπονται σε αντικείμενα πόθου μπορούν να εισβάλουν στη συλλογική συνείδηση και να μετατρέψουν την πληροφορία από αντικείμενο προβληματισμού, σε αισθητικό αντικείμενο που δεν επιδέχεται ανταλλαγή απόψεων ή κρίση. Με αυτό τον τρόπο η υπερ - πραγματικότητα μετατρέπεται σε μονόπλευρο καθεστώς εξουσίας όπου δεν πληροφορεί αλλά δηλώνει, δεν επιδέχεται κριτική ακριβώς γιατί δεν υπάρχει οτιδήποτε να κριθεί: Αποτελεί αισθητικό κριτήριο απόλαυσης και αποπλάνησης. Αφού η αισθητικοποίηση εισέβαλε σε όλες τις πτυχές της καθημερινότητας, από τη διαφήμιση προς τις ταινίες και από τις ταινίες στις εκπομπές και την ενημέρωση, αφού όλα είναι αισθητικά, τότε αναπόφευκτα τίποτα δεν είναι ούτε ωραίο ούτε άσχημο, όλα μετατρέπονται σε αυτό που ο Μποντριγιάρ θα ονομάσει δια - αισθητικό.⁹⁰ Αποτέλεσμα του δια - αισθητικού είναι η δημιουργία μιας κατάστασης σύγχυσης όπου χάνονται τα κριτήρια αξιών ή κρίσεων και η κριτική σκέψη καταρρέει κάτω από το βάρος της αδιαφορίας και της αποχαύνωσης.⁹¹ Ο δυτικός πολιτισμός κατάφερε να μετατρέψει τα πάντα σε θέαμα, για την ακρίβεια σε υπερ – θέαμα, όπου τα πάντα μεταφέρονται μέσω εικόνων, σημείων και μηνυμάτων, μια μονόπλευρη εισβολή στον αμφιβληστροειδή αισθητικοποιημένης πληροφορίας. Η υπερ – πραγματικότητα μεταφέρει το μήνυμά της με την μετάδοση φτιαχτών εικόνων και συναισθημάτων. Από αυτό το σημείο και μετά το μέσο μετάδοσης της εικόνας σχεδόν παύει να υπάρχει, δεν αποτελεί πλέον μέσο μετάδοσης, αποτελεί την πραγματικότητα. Οι εικόνες δεν μεταδίδονται μέσω οθόνης, οι οθόνες μεταδίδουν τη φτιαχτή υπερ – πραγματικότητα, η οποία τόσο πολύ

⁹⁰ Baudrillard Jean – *Η διαφάνεια του κακού*, μετάφραση Ζήσης Σαρίκας (Εξάντας – Νήματα, χ.τ. χ.χ.), σελ.18

⁹¹ Kellner Douglas – *Jean Baudrillard and art*, σελ.3 (<https://pages.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/essays/baudrillardandart.pdf>)

αναμείχθηκε με το αυθεντικό, η ζωή αναμειγνύεται μέσα στην οθόνη, η οθόνη αναμειγνύεται μέσα στη ζωή με αποτέλεσμα να βρισκόμαστε καταδικασμένοι στη διείσδυση και τη βία των μέσων επικοινωνίας και των εικόνων.⁹²

Σε περίπτωση κάποιας καταστροφής στη δυτική κοινωνία, αυτό που κυριαρχεί στις οθόνες είναι η ζημιά, τα πονεμένα πρόσωπα γεμάτα πείσμα στη δύναμη της καταστροφής, η αυταπάρανηση των συνεργειών, οι σημαίες να κυματίζουν, τσουρουφλισμένες αλλά αγέρωχες. Στις καταστροφές τρίτων χώρων τα δυτικά μέσα παρουσιάζουν μια πολύ διαφορετική οπτική: Διαμελισμένα και απανθρακωμένα σώματα, χαοτικές άναρθρες κραυγές, πρόσωπα νικημένα και ανάκατα μπροστά στον όλεθρο. Στις επιθέσεις που έγιναν στην Αμερική την 11^η Σεπτεμβρίου, παρά τις τρεις χιλιάδες και πλέον θύματα, ελάχιστες εικόνες της απάνθρωπης σφαγής μπορεί κάποιος να διαπιστώσει στα δελτία των καναλιών που κάλυψαν τα γεγονότα. Σε αντίθεση, κατά την επισιτιστική κρίση της Σομαλίας, τα ετοιμοθάνατα παιδιά κυριαρχούσαν στις εικόνες, στον πόλεμο της Συρίας εικόνες από τα πτώματα παρελαύνουν «αμοντάριστοι» από τα μέσα. Όλα αυτά αποτελούν την επιβολή της υπερ - πραγματικότητας μέσω της αισθητικοποίησης, η σφαγή, ο πόνος, αποτελούν την δική τους πραγματικότητα, αυτών που βρίσκεται μακριά από εμάς, η φρίκη συμβαίνει εκεί, όχι εδώ.⁹³ Η επιρροή του κινηματογράφου στα δελτία ειδήσεων αρχίζει να γίνεται πιο εμφανής στις ειδήσεις καταστροφής. Τα πρόσωπα στις καταστροφές του εξωτερικού συμπεριφέρονται σαν κομπάρσοι, συμμετάσχουν σε γεγονότα που δεν συμβαίνουν σε εμάς, η πραγματικότητα στην οποία ζουν, αποτελεί για μας

⁹² Baudrillard Jean – *Simulacra and simulation*, translated by Sheila Faria Glaser (Michigan University Press, 1994), σελ.32

⁹³ Zizek Slavoj – *Welcome to the desert of the real!* (London, Verso, 2002), σελ.13 Μία από τις στοιχειώδεις ιδέες της ψυχανάλυσης αποτελεί η θέση πως ο καθένας από εμάς ταυτίζεται με μια ορισμένη φανταστική θέση στη συμβολική δομή του άλλου. Η ψυχανάλυση υποστηρίζει πως οι φιγούρες που δημιουργεί το φαντασιακό δεν είναι παρά παραμορφωμένες ή αλλιώς κατασκευασμένες φιγούρες του «πραγματικού». Μπορούμε να συσχετιστούμε με την πραγματικότητα των άλλων μόνο στο μέτρο που είμαστε ικανοί να τους ταυτίσουμε με μια συγκεκριμένη θέση στο συμβολικό μας φαντασιακό χώρο, βλ. Zizek Slavoj – *Enjoy your symptoms! Jacques Lacan in Hollywood and out* (New York, Routledge, 1992), σελ.5

ένα είδος στημένης παράστασης, η πραγματικότητα τους μετατρέπεται σε τηλεοπτικό επεισόδιο περιορισμένης διάρκειας, του οποίου τη συνέχεια θα παρακολουθήσουμε στο επόμενο δελτίο ειδήσεων.

“Σε αυτό το μεταμοντέρνο και υπερ – πραγματικό μιντιακό χώρο της προσομοίωσης, διαλύονται τα όρια μεταξύ πληροφόρησης και ψυχαγωγίας, εικόνας και πολιτικής. Οι τηλεοπτικές ειδήσεις και τα ντοκιμαντέρ αναλαμβάνουν όλο και περισσότερο την μορφή ψυχαγωγίας, χρησιμοποιώντας δραματικούς και μελοδραματικούς κώδικες για να πλαισιώσουν τις ιστορίες τους”.⁹⁴

Με αυτό τον τρόπο το κοινό επιζητά όλο και περισσότερο θέαμα και ψυχαγωγία μέσω των μέσων ενημέρωσης, διαβρώνοντας ακόμη περισσότερο τα όρια μεταξύ πραγματικότητας και θεάματος.

Ο Μποντριγκιάρ αναγγέλλει το τέλος του πραγματικού· το μόνο που μας απομένει είναι η υπερ – πραγματικότητα ή η προσομοίωση. Από τη στιγμή που το σημείο έχασε τη σύνδεση του με το αναφερόμενο, η πραγματικότητα αρχίζει να εξαφανίζεται, το εικονικό έχει αποικήσει το πραγματικό.⁹⁵ Η αισθητικοποίηση των πάντων κυριάρχησε με αποτέλεσμα το βλέμμα μας να μην αναγνωρίζει καμία εικόνα αλλά έναν σωρό αλληπάλληλων ομοιωμάτων απουσίας νοήματος, μας απορροφά η πληροφορία του τίποτα. Μια συλλογική ζάλη προερχόμενη από κενή, αισχρή υπερβολή του ορατού όπου τα πάντα μοιράζονται τον ίδιο επιφανειακό χώρο.⁹⁶ Η αισθητικοποίηση έθεσε την καθημερινή ζωή, με τη θέλησή μας, στη σφαίρα της εικονικής πραγματικότητας, με τη βοήθεια των κοινωνικών δικτύων η κάθε ύπαρξη υπάρχει, κατά κύριο λόγο, στην ψηφιακή της αισθητικοποιημένη υπερ - πραγματικότητα.

“ Πάντα υπάρχει κάπου μια κρυμμένη κάμερα. Μπορεί να είναι και πραγματική, μπορεί να βιντεοσκοπούμαστε χωρίς να το γνωρίζουμε. Μπορεί ακόμη και να προσκληθούμε να προβάλλουμε την ζωή μας σε κάποιο τηλεοπτικό σταθμό. Σε κάθε περίπτωση, η εικονική κάμερα

⁹⁴ Kellner Douglas - *Boundaries and Borderlines: Reflections on Jean Baudrillard and Critical Theory.* In *Jean Baudrillard. Volume I.* Edited by Gane, M. London: Sage, σελ.55

⁹⁵ Kline Kip – *Jean Baudrillard and the limits of media literacy*, Educational Theory, Vol.66, No.5, 2016, University of Illinois

⁹⁶ Baudrillard Jean – *the ecstasy of communication*, Translated by Bernard & Caroline Schutze (New York, Semiotext, 1988), σελ.33

είναι μέσα στο κεφάλι μας και όλη μας η ζωή έχει πάρει βίντεο διάσταση. Μπορεί να θεωρούμε ότι ζούμε στο αυθεντικό, αλλά σήμερα το αυθεντικό είναι η εξαίρεση για λίγους ευτυχισμένους. Η δική μας πραγματικότητα δεν υπάρχει πλέον. Είμαστε εκτεθειμένοι στην άμεση αναμετάδοση όλων μας των δεδομένων και πράξεων μέσα από ένα κανάλι μετάδοσης. Στο παρελθόν αυτή η εμπειρία θα μας φαινόταν σαν στυγνή αστυνόμευση. Σήμερα, μας φαντάζει σαν διαφημιστική καμπάνια”.⁹⁷

⁹⁷ Baudrillard Jean – *Art and artefact*, edited by Nicholas Zurbrugg (London, Sage, 1997), σελ. 19

3. Μέσα επικοινωνίας (Media) – Μια μονόδρομη επικοινωνία

“Τα μέσα επικοινωνίας και η πολιτική τάξη θα πληρώσουν ένα ακριβό τίμημα. Ήδη πληρώνουν χάνοντας κάθε αξιοπιστία και εγκυρότητα στο βωμό μιας φτιαχτής προόδου”.⁹⁸

Ο Μποντριγιάρ αντιμετώπισε την άνοδο της επιρροής των μέσων επικοινωνίας με κριτική ματιά, θεωρώντας πως ο ρόλος τους στη σύγχρονη κοινωνία είναι συνυφασμένος με τη μετάβαση από το σύστημα παραγωγής προς τη μεταμοντέρνα κοινωνία της προσομοίωσης.⁹⁹ Τα μέσα επικοινωνίας δεν αποτελούν μέσα ανταλλαγής πληροφορίας αλλά μέσα μετάδοσης πληροφορίας, «εκείνο που χαρακτηρίζει τα μαζικά μέσα επικοινωνίας είναι ότι είναι αντι – μεσολαβητικά και αμετάβατα, ότι κατασκευάζουν την μη επικοινωνία. {...} Αυτή η αδυναμία ανταλλαγής, αυτή η αφαίρεση της δυνατότητας απόκρισης είναι η βάση στην οποία στηρίζεται το σύστημα κοινωνικού ελέγχου και της εξουσίας».¹⁰⁰

Σύμφωνα με τον Μποντριγιάρ, η εξουσία ανήκει σε αυτόν που έχει την ικανότητα να δώσει κάτι το οποίο δεν μπορεί να δοθεί πίσω.¹⁰¹ Αυτή η δυναμική δημιουργεί μια μη αντιστρέψιμη σχέση πιστωτή και οφειλέτη. Τα μέσα επικοινωνίας, σκοπό έχουν τη δημιουργία ακριβώς αυτής της δυναμικής: Ότι λέγεται, λέγεται με τέτοιο τρόπο που δεν μπορεί να πάρει απόκριση.¹⁰² Ακόμη και στα σύγχρονα μέσα επικοινωνίας, όπου φαινομενικά κυριαρχεί η δυνατότητα αλληλεπίδρασης (παράδειγμα η δυνατότητα σχολίων, έκφραση αρέσκειας ή δυσαρέσκειας στο περιεχόμενο) η αλληλεπίδραση αυτή είναι εντελώς πλασματική, είναι μια προσποίηση απόκρισης που δεν επηρεάζει καθόλου το σκοπό μετάδοσης του μηνύματος.¹⁰³ Ο οφειλέτης λοιπόν, μη έχοντας

⁹⁸ Baudrillard Jean – *Screened out*, translated by Chris Turner (London, Verso, 2002), σελ.72

⁹⁹ Kellner Douglas– *Jean Baudrillard, from Marxism to postmodernism and beyond* (California, Stanford University Press, 1989), σελ.67

¹⁰⁰ Baudrillard Jean – *Ρέκβιεμ για τα μέσα επικοινωνίας*, μετάφραση Άρης Μαραγκόπουλος (Αθήνα, Ελεύθερος Τύπος,χ.χ.), σελ.22

¹⁰¹ Walters James – *Baudrillard and theology* (London, T & T Clark, 2012), σελ.57

¹⁰² ό.π., σελ.23

¹⁰³ Χαρακτηριστικό παράδειγμα η προτροπή προς το κοινό από τους δημιουργούς μέσων να σχολιάσουν σχετικά με το περιεχόμενο. Η φαινομενική αυτή δυνατότητα αλληλεπίδρασης, στην πραγματικότητα είναι μονόδρομη. Το περιεχόμενο στα διαδικτυακά μέσα επικοινωνίας παρέχει

την ικανότητα να αποπληρώσει το χρέος του, παγιδεύεται σε μια μόνιμη κατάσταση υποδούλωσης στην δύναμη αυτής της εξουσίας.¹⁰⁴

Ο Κινηματογράφος ως χαμένη αξία

Για τον Μποντριγιάρ, είναι σημαντικότερο να μελετηθεί πώς οι εικόνες κυκλοφορούν και μεταδίδονται καθώς επίσης ποιες είναι οι μορφές και οι επιπτώσεις τους στη σύγχρονη κοινωνία, παρά το περιεχόμενο των εικόνων αυτό καθαυτό. Στο έργο του προσεγγίζει τον κινηματογράφο σαν μια ακόμη μορφή που η ιδιαιτερότητα της χάθηκε μέσα στην εποχή της τεχνολογίας και μετατράπηκε σε κινούμενες εικόνες μπροστά σε μια οθόνη. Σε αυτό το σημείο, είναι σημαντικό να διευκρινιστεί πως για τον Μποντριγιάρ, ο κινηματογράφος, αποτελεί μια υποδεέστερη μορφή της τέχνης της φωτογραφίας. Η φωτογραφία αποτελεί τη μορφή της εμφάνισης ενός αντικειμένου, διατηρεί την ιδέα μιας άδειας οπτασίας. Ο κινηματογράφος, ανέκαθεν αποτελούσε ένα πιο ρεαλιστικό μέσο.¹⁰⁵ Αυτό όμως δεν αναιρεί το γεγονός πως οι εικόνες του κινηματογράφου αρχικά διατηρούσαν μια μυθική δύναμη, θεωρεί πως «στα χέρια ενός δημιουργού όπως ο Godard, ο κινηματογράφος μπορεί να μοιραστεί την εξαιρετική αύρα της φωτογραφίας και να ανακτήσει αυτή τη συγκεκριμένη ποιότητα της εικόνας».¹⁰⁶ Ο κινηματογράφος αποτελεί ένα θέαμα που

κέρδος στον δημιουργό μέσω συνδυασμό μετρήσεων, μια βασική μέτρηση είναι η ποσότητα των σχολίων στο περιεχόμενο (αν πρόκειται για θετικό ή αρνητικό σχόλιο η μέτρηση δεν επηρεάζεται). Η πραγματικότητα είναι πως ο δημιουργός δεν ενδιαφέρεται για το είδος απόκρισης, η προτροπή του για επικοινωνία είναι εντελώς χρησιμοθηρική.

¹⁰⁴ Ο Μποντριγιάρ, παραφράζει τη Νιτσεϊκή ανάγνωση του χριστιανισμού όπου ο θεός με τη θυσία του υιού του δημιούργησε ένα χρέος που δεν μπορεί να αποπληρωθεί αφού αποπληρώθηκε από τον ίδιο το θεό με την ανάσταση. Με αυτό το τρόπο, η ανθρωπότητα επωμίστηκε ένα μόνιμο χρέος.

¹⁰⁵ Gane Mike – *Baudrillard Live, selected interviews* (London, Routledge, 1993), σελ. 23

¹⁰⁶ Coulter Gerry – *Jean Baudrillard and cinema: The problems of technology, realism and history*. Film-Philosophy. 14. 10.3366/film.2010.0041. Μια απόπειρα προσέγγισης του σύμπαντος του Γκοντάρ αναδεικνύεται η καταγραφή-αναπαράσταση της διαδοχής των εικόνων. Ο Γκοντάρ αναδεικνύεται ως σκηνοθέτης με φιλοσοφικές ανησυχίες, μέσω της περιπλάνησης του στη σκέψη και την εικόνα, βλ. Κουμασίδης Ιορδάνης – *Jean Luc Godard, Η ελεγεΐα του έρωτα, μια φιλοσοφική ανάγνωση* (Θεσσαλονίκη, Ζήτρος, χ.χ.), σελ.86

προαπαιτεί τη συνέλευση και τη συμμετοχή πολλών ατόμων, η κινηματογραφική αίθουσα συνιστά αίθουσα συνάθροισης. Αυτή η δυναμική προσδίδει στον κινηματογράφο τη δυνατότητα να αποτελέσει ένα κοινωνικό τελετουργικό, κάτι που ο Μποντριγιάρ αναγνωρίζει. Εκτιμά πως η ποιότητα της εικόνας και του μύθου δυνητικά δεν έχει χαθεί.¹⁰⁷ Η μυστική αυτή δυναμική χάνεται με την επέλαση της τεχνολογίας στην τέχνη του κινηματογράφου και οι άλλοτε μυθικές εικόνες έγιναν ταυτόσημες με την πραγματικότητα, ανήκουν στην τάξη της υπερ – πραγματικότητας.¹⁰⁸ Νοσταλγώντας τον κινηματογράφο του παρελθόντος, όπου το φαντασιακό είχε τον πρωτεύοντα ρόλο σε σχέση με την τεχνική επεξεργασία της εικόνας, παρατηρεί απογοητευμένος την πλειονότητα του νέου κινηματογράφου, με τη λουστραρισμένη αρτιότητα του, με την κενή τελειότητα του αποτελέσματος. Ο κινηματογράφος είναι πλέον υπερ – ρεαλιστικός, τεχνικά εξεζητημένος, μια φαντασμαγορική επίδειξη του τι μπορεί να πετύχει κανείς με τα τεχνολογικά μέσα επεξεργασίας εικόνων. Αποτέλεσμα αυτής της εξεζητημένης τροποποίησης είναι η τεχνική αρτιότητα, όπου όλες οι ταινίες μοιάζουν να επαναλαμβάνονται, χωρίς να μπορεί κανείς να κρίνει αν αυτό που βίωσε είναι καλό ή κακό, άλλωστε τεχνικά όλες οι ταινίες πλέον είναι άρτιες, καταλήγοντας να χάνεται ο ίδιος ο κινηματογράφος, να προκαλεί ένα είδος αμνησίας.¹⁰⁹ Η αφθονία και η ομοιομορφία των κινηματογραφικών ταινιών οδηγεί στην έλλειψη αποτύπωσης εντυπώσεων, με το υποκείμενο να μην μπορεί ή να μην προλαβαίνει να ανιχνεύσει κάποια συγκινησιακή στιγμή που να μπορεί να αποτυπωθεί στον ψυχισμό του, το αντικείμενο για ακόμη μια φορά θα κυριαρχήσει επί του υποκειμένου. Ο καθηγητής Γιώργος Αραμπατζής, στην ανάλυση του για την ταινία *Blade Runner*, εξετάζει πως η αντιπαράθεση του φαντασιακού (άνθρωποι) με την

¹⁰⁷ Gane Mike – *Baudrillard Live, selected interviews* (London, Routledge, 1993), σελ. 31

¹⁰⁸ Toffoleti Kim – *Baudrillard reframed* (London, I. B. Tauris & Co. LTD, 2011), σελ.103

¹⁰⁹ Gane Mike – *Baudrillard Live, selected interviews* (London, Routledge, 1993), σελ. 23

τεχνολογική αρτιότητα (ανδροειδή – ρέπλικες), θέτει ως πρωταρχικούς προβληματισμούς

“το ζήτημα της αυθεντικότητας, την ανάδειξη ενός πολιτισμού ομοιωμάτων, την επιβολή μιας ακατανίκητης επικυριαρχίας της τεχνολογίας πάνω στα σώματα και τα πνεύματα, στη νοσταλγία της φύσης και της αμεσότητας χωρίς τεχνολογικές διαμεσολαβήσεις”.¹¹⁰

Στη τεχνολογική αυτή διαμεσολάβηση, για τον Μποντριγιάρ, εντοπίζεται ο λόγος της εξαφάνισης του κινηματογράφου σαν είδος και η αντικατάσταση του με την υπερ – πραγματικότητα της μηχανικής αναπαραγωγής εικόνων.

Ο κινηματογράφος πλησιάζει όλο και πιο πολύ στην τηλεόραση, όπου ζητούμενο είναι το θέαμα και η φαντασμαγορία, με τον θεατή να μετατρέπεται σε καταναλωτή παρά κοινών φαντασιακών εμπειριών. Ο διαχωρισμός αυτός, μεταξύ κινηματογράφου και τηλεόρασης, θολώνει ακόμη περισσότερο με την προσάρτηση της διαφήμισης μέσα στις κινηματογραφικές ταινίες. Η τοποθέτηση προϊόντων αποτελεί μια πάγια τακτική που ακολουθείται από τα στούντιο παραγωγής στη μεταμοντέρνα κοινωνία. Στη θέση του τηλεοπτικού διαφημιστικού διαλείμματος, στην κινηματογραφική ταινία παρελαύνουν μάρκες ενδυμάτων, αυτοκινήτων, αξεσουάρ, μια αδίστακτη επίθεση προς τον αμφιβληστροειδή, διαβρώνοντας ένα μέσο που άλλοτε αποτελούσε μορφή υψηλής τέχνης. Με αυτή την κρυφή εισβολή της διαφήμισης στην οθόνη, η εικόνα γίνεται αντανάκλαση του πραγματικού σε σημείο που αρχίζει όχι μόνο να διαμορφώνει την πραγματικότητα αλλά ακόμη και να τη μολύνει. Ιδιοποιείται την πραγματικότητα για δικούς της σκοπούς σε τέτοιο ρυθμό, που το πραγματικό δεν έχει χρόνο να παραχθεί ως αυτό καθαυτό.¹¹¹ Αυτό που παράγεται είναι ένας εντυπωσιακός αριθμός μηνυμάτων, πληροφοριών και εντυπώσεων, που λαμβάνουν χώρο στον κινηματογράφο και αντανakλώνται στις μάζες. Η πληροφορία απομακρύνεται αμέσως μετά την κατανάλωση της,

¹¹⁰ Αραμπατζής Γιώργος – *Ανάλυση Blade runner. Φιλμ και αποκλεισμός*, ιστοσελίδα MOVE IT, Δημοσίευση: 13 Δεκεμβρίου 2023, <https://www.moveitmag.gr/apopseis-arthra/analysisi-blade-runner-film-kai-apokleismos/69172>

¹¹¹ Baudrillard Jean – *The evil demon of images* (Waterloo, Power Institute Publications, χ.χ.), σελ.16

τα μηνύματα δεν διαθέτουν νόημα ως περιεχόμενο, το νόημα βρίσκεται στην παραγωγή τους, όχι στην ερμηνεία τους. Ο κινηματογράφος εκπληρώνει αυτή την ιδιότητα, αντικαθιστώντας την πραγματική εμπειρία με την προσομοίωση που δημιουργεί η μεγάλη οθόνη.¹¹²

Πέραν της διαφήμισης, αλλότρια συμφέροντα προσαρτήθηκαν στον κινηματογράφο από νωρίς, καθώς αναγνωρίστηκε η επιρροή που μπορεί να έχει στις μάζες μέσω της ευρείας κυκλοφορίας των κινηματογραφικών ταινιών. Μετά την έναρξη του δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου το πεντάγωνο δημιούργησε το «Γραφείο Πληροφοριών Πολέμου» όπου σε συνεργασία με τα χολιγουντιανά στούντιο παραγωγής ενέκριναν και χρηματοδοτούσαν ή απέκλειαν τη κυκλοφορία ταινιών πολεμικής θεματολογίας ανάλογα με τον τρόπο που παρουσίαζαν την Αμερικάνικη στρατιωτική μηχανή. Σκοπός του γραφείου ήταν σαφώς η προώθηση της πολεμικής αμερικάνικης προπαγάνδας στις μάζες, αλλά επιθυμία ήταν να μεταδοθεί με τέτοιο τρόπο ώστε να μην γίνει αντιληπτή. Ο τρόπος αυτός δεν ήταν άλλος από τα μέσα ψυχαγωγίας και ειδικά ο κινηματογράφος.¹¹³ Η σχέση αυτή μεταξύ κινηματογράφου και προπαγάνδας καθιερώθηκε και συνεχίστηκε. Το 2001 πραγματοποιήθηκαν πολλές συναντήσεις μεταξύ αξιωματούχων του λευκού οίκου και διευθυντών στούντιο παραγωγής ταινιών του Χόλυγουντ με σκοπό να κατοχυρώσουν τον τρόπο που η αμερικάνικη βιομηχανία κινηματογράφου θα βοηθούσε στον πόλεμο ενάντια στην τρομοκρατία.¹¹⁴ Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι αυτές οι διαδικασίες δεν αποτελούν θεωρίες συνωμοσίας, ούτε διενεργούνται με σκιώδεις ενέργειες, σε συγκεκαλυμμένα ή μυστικά έγγραφα. Το υπουργείο άμυνας της Αμερικής εξέδωσε οδηγό είκοσι επτά σελίδων προς τις μη κυβερνητικές εταιρείες παραγωγής μέσω ψυχαγωγίας όπου τους διευκρινίζει τη διάθεση του

¹¹² Lombardinilo Andrea - *Baudrillard Between Benjamin and McLuhan: 'the Narcissistic Seduction' of the Media Society*. [Italian Sociological Review, 7 (4),2017, σελ. 509

¹¹³ Koppes, C.R. and Black, G.D. (1977) 'What to show the World: The Office of War Information and Hollywood, 1942-1945', *The Journal of American History*, 64(1), pp. 87-105. doi:10.2307/1888275.

¹¹⁴ Zizek Slavoj – *Welcome to the desert of the real!* (London, Vesro, 2002) σελ.16

υπουργείου άμυνας να προχωρήσει σε βοήθεια (είτε οικονομική, είτε σε εξοπλισμό) για παραγωγές οι οποίες

A) Παρουσιάζουν μια ρεαλιστική απεικόνιση των στρατιωτικών υπηρεσιών

B) Το περιεχόμενο τους θα βοηθούσε στην κατανόηση από το κοινό του ρόλου των στρατιωτικών υπηρεσιών

Γ) Το περιεχόμενο τους θα μπορούσε να βοηθήσει στη στρατολόγηση προσωπικού¹¹⁵

Ο οδηγός φυσικά οριοθετεί πως το σενάριο θα πρέπει να περάσει από την έγκριση του υπουργείου άμυνας.¹¹⁶ Βλέπουμε λοιπόν πως ο κινηματογράφος στην πλειονότητά του έπαψε να αποτελεί μια βιομηχανία του φαντασιακού, αλλά έγινε ο πρεσβευτής μιας παγκόσμιας παραγωγής σημείων που δημιουργούν μια προσομοίωση του τι θα μπορούσε να είναι η πραγματικότητα, δημιουργούν την υπερ – πραγματικότητα. Η πραγματικότητα δεν εξαφανίζεται, αλλά παραμένει ορατή. Ο κινηματογράφος εκμεταλλεύεται ακριβώς αυτή τη δυναμική: Η πραγματικότητα υπάρχει εκεί έξω, μακριά από εμάς, πέραν της εμβέλειάς μας. Αυτό που βρίσκεται εντός των δυνατοτήτων μας είναι η προσομοίωση της μέσω της ψυχαγωγίας, τα γεγονότα είναι τα γεγονότα της οθόνης, μορφικά εξιδανικευμένα ώστε να αποτελούν ένα επαρκή ομοίωμα, ένα *simulacrum*, «χωρίς υποκείμενο, χωρίς εστιακό σημείο, χωρίς κέντρο ή περιφέρεια. Όχι πια βία ή παρακολούθηση, μόνο “πληροφορία”, μόνο αργή κατάρρευση και ομοιώματα (*simulacrum*) χώρων, όπου η εντύπωση του πραγματικού ξαναέρχεται στο προσκήνιο».¹¹⁷

¹¹⁵ US Department of Defence – *DoD Assistance to non – Government, Entertainment-Oriented Media Productions*, Number 5410.16, July 31, 2015

¹¹⁶ ο.π.

¹¹⁷ Baudrillard Jean – *Simulacra and simulation*, translated by Sheila Faria Glaser (Michigan University Press, 1994) σελ. 31

Τηλεόραση – Ο μύθος της χαλάρωσης

Στη καπιταλιστική κοινωνία, σε κάθε πράξη που συμμετέχει ο άνθρωπος, κυριαρχεί σαν γνώμονας κάποια μορφή κέρδους ή εργασίας. Ο Μισέλ Φουκώ στην ιστορία της σεξουαλικότητας τονίζει πως στην σύγχρονη κοινωνία της συστηματικής εκμετάλλευσης της εργασιακής δύναμης, δεν θα γίνει ανεκτή η διασκόρπιση αυτής της δύναμης σε ευχαριστήσεις.¹¹⁸ Η κάθε ευχαρίστηση θα μπορούσε δυνητικά να εμπορικοποιηθεί και να αποτελέσει παραγωγή κέρδους. Ο ελεύθερος χρόνος θα ήταν πραγματικά ελεύθερος αν θα μπορούσε να χαθεί ή να σπαταληθεί χωρίς αποτύπωμα. Στην καπιταλιστική κοινωνία ο ελεύθερος χρόνος δεν χάνεται, αντίθετα καταναλώνεται. Δημιουργεί μια νέα, εναλλακτική, αλλά σε κάθε περίπτωση ψευδή ταυτότητα.¹¹⁹ Σύμφωνα με τον Μποντριγκιάρ, ο ελεύθερος χρόνος πρέπει να αγοραστεί πριν καταναλωθεί.¹²⁰ Τα αγαθά που θα προσφέρουν την ελευθερία χρόνου (παράδειγμα το πλυντήριο πιάτων), θα πρέπει να αγοραθούν, ως εκ τούτου, η ελευθερία χρόνου που προσδίδουν πρώτα αγοράστηκε. Άξιο παρατήρησης είναι και πως χρησιμοποιείται ο ελεύθερος χρόνος που αγοράζεται ώστε να καταναλωθεί. Κατά την διάρκεια της φαινομενικής χαλάρωσης που προσφέρει ο ελεύθερος χρόνος κάποιος θα μπορούσε να αναρωτηθεί αν αυτή η χαλάρωση προσφέρει στον ίδιο κάποια χρησιμότητα ή αν η χαλάρωση αυτή είναι απαραίτητη ώστε να μπορέσει να είναι παραγωγικός την επόμενη μέρα. Υπό αυτή την οπτική κατά τον ελεύθερο χρόνο ο άνθρωπος συνεχίζει να εργάζεται, στην πραγματικότητα προετοιμάζεται για την εργασία που έπεται. Ο διαχωρισμός ώρας εργασίας και ώρας χαλάρωσης, όπου η χαλάρωση υποτίθεται ότι ανήκει στη σφαίρα της ελευθερίας, δεν είναι τίποτα περισσότερο παρά ένας μύθος.¹²¹

¹¹⁸ Φουκώ Μισέλ – *Ιστορία της Σεξουαλικότητας – Η Βούληση για γνώση*, μετάφραση Τάσος Μπέτζελος (Αθήνα, Πλέθρον, 2011), σελ.14

¹¹⁹ Hermano Roberto Thiry – Cherques – *Baudrillard: Work and hyperreality*, RAE-eletrônica, vol. 9, num. 1, Art. 7, jan./jun. 2010, σελ. 4

¹²⁰ Baudrillard Jean – *the consumer society* (London Sage Publications, 1998), σελ.153

¹²¹ ό.π., σελ.154

Ένα μεγάλο μερίδιο κατανάλωσης του ελεύθερου αυτού χρόνου έρχεται να διεκδικήσει η τηλεόραση, η συσκευή την οποία η σύγχρονη καταναλωτική κοινωνία θεωρεί την πεμπτούσια της χαλάρωσης. Για τον Μποντριγιάρ η τηλεόραση δεν αποτελεί εικόνα, παρά μια οθόνη την οποία συνειδητά προσλαμβάνουμε χωρίς συνέπειες, χωρίς συναισθήματα και χωρίς πάθος.¹²² Όχι μόνο δεν αποτελεί εικόνα, αλλά στην πραγματικότητα, στην τηλεόραση οι εικόνες εξαφανίζονται. Η έντονη αλληλουχία πανομοιότυπων εικόνων μέσα από την οθόνη της συσκευής, εξαφανίζουν την δυναμική της εικόνας και την αντικαθιστούν με μια καθολικότητα αδιαφορίας. Η τηλεόραση αποτελεί ένα ενυπάρχον αξεσουάρ που για να δικαιολογήσει την ύπαρξη του απαιτεί άμεση συμμετοχή για να το προσλάβεις. Η πρόσληψη αυτή δεν μπορεί να προσδώσει σημαίνουσα αξία στο μέσο αυτό. Ο Μποντριγιάρ υποστηρίζει πως για να υπάρξει μια εικόνα, θα πρέπει να υπάρχει σκηνή και απόσταση ώστε να μπορέσεις να παρατηρήσεις, θα πρέπει να λάβει χώρα ένα παιχνίδι εμφάνισης – εξαφάνισης το οποίο θα προσδώσει ύπαρξη στην εικόνα αυτή. Αυτή την ικανότητα δεν την διαθέτει η τηλεόραση, ένα μέσο χωρίς σκηνή και βάθος, χωρίς παιχνίδι και ως εκ τούτου χωρίς την ικανότητα σαγήνης. Η τηλεόραση αποτελεί σημείο της υπερ – πραγματικότητας χωρίς να μας κρατά σε επαφή με το ρεαλιστικό. Η διαλεκτική μεταξύ πραγματικού και φαντασιακού, απαραίτητη για την ύπαρξη της οθόνης, δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί από την τηλεόραση.¹²³ Η τηλεόραση αποτελεί την είσοδο στο τοπίο της υπερ – πραγματικότητας όπου τα πάντα απευθύνονται σε όλους αλλά και στον καθένα ξεχωριστά. Δημιουργεί τη δυναμική πως αποτελούμε το σκοπό της ύπαρξης της σαν μοναδικά όντα, μόνοι, μπροστά στην φωτεινή της οθόνη και για αυτό θα μας ανταμείψει. Η ψυχαγωγία και η διαφήμιση απευθύνεται σε εμάς προσωπικά. Είναι λυπηρό, αλλά η τηλεόραση, με την αμεσότητα της μας δίνει μια μορφή αγάπης και επειδή ακριβώς μας αγαπά, μας δίδει το συναίσθημα της

¹²² Gane Mike – *Baudrillard Live, selected interviews* (London, Routledge, 1993), σελ. 30

¹²³ ό.π., σελ.69

ύπαρξης. Αποκτούμε υπόσταση μέσω του προϊόντος που καταναλώνουμε από την οθόνη, ειδικά σχεδιασμένο για την δική μας ευχαρίστηση. Συνιστά μια μορφή δώρου που μεριμνά για τις ανασφάλειες και τις ανάγκες μας.¹²⁴ Η σύγχρονη τηλεόραση αποκαλείται «έξυπνη» τηλεόραση με πολλές διαδραστικές δυνατότητες. Μας δίνει τη δυνατότητα μυριάδων επιλογών, εκπομπών, καναλιών, ακόμα και διαδραστική επιλογή για το πως θα προχωρήσει η πλοκή σε συγκεκριμένες σειρές ή ταινίες. Αυτή η διαδραστικότητα δεν παύει όμως να δημιουργείται από το μέσο της τηλεόρασης, αποτελούμε τη συμπλήρωση του κυκλώματος, η ανθρώπινη αλληλεπίδραση αντικαταστάθηκε από εικονική διαδραστικότητα.¹²⁵ Το νόημα του περιεχομένου ή η ποιότητα δεν αποτελεί ζητούμενο, αυτό που καθορίζει την αξία του σαν προϊόν, είναι η αισθητικοποιημένη του πρόσληψη, η αξία του βρίσκεται στην φαντασμαγορία του.

Η τηλεόραση σαν εργαλείο στα χέρια των μεγάλων καναλιών αντιπροσωπεύει και εκπροσωπεί την παντοδυναμία του καπιταλιστικού συστήματος και των επιβαλλόμενων από αυτό σημείων. Οι εικόνες της αποτελούν κομμάτι μιας καινούργιας γλώσσας, μιας μετά – γλώσσας επικοινωνίας που περιγράφει την υπερ – πραγματικότητα. Ο Marshall McLuhan στο έργο του “κατανοώντας τα μέσα επικοινωνίας” στο επιδραστικό κεφάλαιο “το μέσο αποτελεί το μήνυμα”, αναλύει πως το μέσο επικοινωνίας είναι αυτό που διαμορφώνει και ελέγχει τη μορφή της ανθρώπινης σχέσης και δράσης και όχι το περιεχόμενο του μέσου.¹²⁶ Το μέσο σαν συσκευή και ο τρόπος μετάδοσης της πληροφορίας δημιουργεί μια μετά – γλώσσα που είναι συνυφασμένη με το μέσο. Ο Μποντριγκιάρ ανατρέχει

¹²⁴ Baudrillard Jean – *The system of objects*, translated by James Benedict (New York, Verso, 1996), σελ.171. Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθεί πως οι πλατφόρμες ψυχαγωγίας όπως το Netflix ή το Apple TV, ανάμεσα στις κατηγορίες του περιεχομένου τους, διαθέτουν και κατηγορία με περιεχόμενο που απευθύνεται στον συγκεκριμένο χρήστη, βάση του τι θεωρεί η πλατφόρμα πως είναι η προτίμηση του. Στην πλατφόρμα Netflix συνοδεύεται από την έκφραση: θεωρούμε πως θα αγαπήσεις αυτό το περιεχόμενο (we think you will love this)

¹²⁵ Pawlett William – *Jean Baudrillard, against banality* (New York, Routledge, 2007), σελ.27

¹²⁶ McLuhan Marshall – *Understanding media* (California, Gingko Press, 2013), σελ.15

συχνά στο συγκεκριμένο κεφάλαιο ερμηνεύοντας το υπό τους όρους της θεωρίας σημείων που ανέπτυξε ο ίδιος. Για τον Μποντριγιάρ,

«το μήνυμα που μεταφέρει η τηλεόραση, σαν μέσο επικοινωνίας, το οποίο καταναλώνεται ασυναίσθητα, δεν είναι οι εικόνες και οι ήχοι της, αλλά η αποδιάρθρωση του πραγματικού σε διαδοχικά και ίσα μεταξύ τους σημεία, η κανονικοποίηση της προγραμματισμένης μετάβασης από την πολεμική είδηση στο θέαμα, με απώτερο σκοπό την πλήρη αφαίρεση και των δυο».¹²⁷

Το μήνυμα αυτό είναι η αναδιάρθρωση του τρόπου που σχετίζεται ο άνθρωπος και η δημιουργία νέων τρόπων αντίληψης, τρόπων που διαβρώνουν την έως τώρα ανθρώπινη ομαδική δομή. Η ίδια η δομή λειτουργίας της τηλεόρασης και των υπολοίπων μέσων επικοινωνίας εξουδετερώνει τον ζώντα, μοναδικό και γεμάτο γεγονότα χαρακτήρα του κόσμου και τον αντικαθιστά με ένα πληθωρικό σύμπαν από μέσα επικοινωνίας, ομογενοποιημένα και ετεροπροσδιοριζόμενα, ένα ολοκληρωτικό καθεστώς μηνύματος της καταναλωτικής κοινωνίας.¹²⁸

Η πολιτική σκηνή, που άλλοτε απαιτούσε την ομαδικότητα, τη συγκέντρωση πλήθους, την άμεση συμμετοχή σε αυτήν από τους ψηφοφόρους, μετατράπηκε μέσω της τηλεόρασης σε εικονική αντιπαράθεση μπροστά στην οθόνη, με τους υποψηφίους να συνομιλούν και να συνδιαλέγονται σε εκπομπές και το κοινό να τους παρακολουθεί από την απόσταση της οθόνης. Χωρίς διαλεκτική, μόνο παρακολούθηση, η θέσεις και οι αποφάσεις ατόμων που υποτίθεται πως μας εκπροσωπούν μετατρέπονται σε εκπομπή όπου καταγράφονται οι μετρήσεις θεαματικότητας της. Η «άμεση» δημοκρατία μετατρέπεται μπροστά στα μάτια μας σε υπερ – πραγματικότητα, όπου η προσομοίωση πολιτικών διαδικασιών λαμβάνουν χώρο πίσω από φτιαχτά σκηνικά, με κανονιστικά πλαίσια και κινηματογραφικό μοντάζ της εικόνας. Η πολιτική διαδικασία μετατρέπεται σε μορφή ψυχαγωγίας, σε ένα τηλεοπτικό θέαμα με τους πολιτικούς να λαμβάνουν στην συνείδηση των τηλεθεατών τη θέση των ηθοποιών. Παρακολουθούμε,

¹²⁷ Baudrillard Jean – *the consumer society* (London, Sage Publications, 1998), σελ.122

¹²⁸ ό.π., σελ.123

όπως κάθε άλλο τηλεοπτικό θέαμα τις τηλεοπτικές αντιπαραθέσεις και την παρουσία των πολιτικών στα παράθυρα των εκπομπών. Το κοινό χάνει οποιαδήποτε συνειδητή ενασχόληση με τη πολιτική, χάνει οποιοδήποτε αίσθημα ευθύνης, οι πολιτικές αξίες από κοινωνικές περνούν στη σφαίρα του προσωπικού.¹²⁹ Σύμφωνα με τον Μποντριγιάρ, η πολιτική εξουσία, εφαρμοσμένη με την Φουκωική έννοια, όπου ο πανοπτικός μηχανισμός διαμορφώνεται χωρικά ώστε να δίνει την εντύπωση ότι μπορεί να παρακολουθεί μόνιμα και να αναγνωρίζει άμεσα¹³⁰ λαμβάνει τέλος με την τηλεόραση. Το μάτι της τηλεόρασης δεν αποτελεί την πηγή μιας απόλυτης ενατένησης και ο έλεγχος παύει να βασίζεται στην διαφάνεια. Η διάκριση μεταξύ παθητικού και ενεργητικού εξαφανίζεται, από το σύστημα παρακολούθησης περάσαμε στο σύστημα αναχαίτησης, όπου η τηλεόραση βρίσκεται πανταχού παρούσα ώστε να αναμειγνύεται μέσα στη καθημερινή ζωή, ή η καθημερινή ζωή να αναμειγνύεται μέσα στην τηλεόραση. Δεν υπάρχει μια βίαιη εισβολή της εξουσίας στην καθημερινή ζωή αλλά μια δυσδιάκριτη βία μέσω της διείσδυσης της τηλεόρασης στην καθημερινότητα. Όταν η διείσδυση είναι τόσο άμεση και καθημερινή, ο διαχωρισμός μεταξύ μέσου ενημέρωσης ή ψυχαγωγίας και πραγματικότητας παύει να υφίσταται. Δημιουργείται μια νέα δυναμική όπου το πραγματικό συγχέεται με το μοντέλο, δεν βρισκόμαστε πίσω από ην οθόνη, κατοικούμε στην προσομοίωση της οθόνης.¹³¹

Ακόμη και τα ιστορικά γεγονότα, αποτελούν τηλεοπτικές πληροφορίες που παραδίδονται προς κατανάλωση, χωρίς βάθος ή ανάλυση, μόνο πληροφορία. Από εικόνες που κουβαλούν τη πραγματικότητα, μετατρέπονται σε κενές προβολές ενός μέσου που σκοπό έχει να γοητεύσει παρά να ενημερώσει. Η

¹²⁹ Baudrillard Jean – *In the shadow of silent majorities*, translated by Paul Foss, Paul Patton and John Johnston (New York, Foreign Agents Series, 1983), σελ.37-38

¹³⁰ Foucault Michel – *Discipline & Punish, the birth of the prison*, translated by Alan Sheridan (New York, Vintage Books, 1995), σελ. 200

¹³¹ Baudrillard Jean – *Simulacra and simulation*, translated by Sheila Faria Glaser (Michigan University Press, 1994), σελ.30-32

εξουσία εφαρμόζεται πλέον όχι παρακολουθώντας μόνιμα την πραγματικότητα αλλά ακολουθώντας διαδικασίες επιβολής της πραγματικότητας με τις διαδικασίες που υποτίθεται ότι εναντιώνεται. Όταν στην τηλεόραση προβάλλονται ιστορικά γεγονότα με κινηματογραφική επιμέλεια και επεξεργασμένες εικόνες, ώστε να ταιριάζουν στην τηλεοπτική φόρμα που προστάζει η τηλεθέαση, ακολουθείται μια διαδικασία αναπαραγωγής θεάματος που μοιάζει με επανάληψη. Ως εκ τούτου το ιστορικό γεγονός αποκτά την ταυτότητα περιεχόμενου ανάμεσα σε μυριάδες περιεχόμενα, καταναλώνεται και αποβάλλεται μόλις εμφανιστεί η επόμενη εκπομπή. Αυτή η διαδικασία αποτρέπει την εμφάνιση της εικόνας, άρα και την οποιοδήποτε εμπλοκή του νοητικού στην προσπάθεια θέασης, αυτό που μένει είναι μια μιντιακή λάμψη:

“ Ίδια διαδικασία λήθης, εκκαθάρισης, εξόντωσης, ίδια εξάλειψη αναμνήσεων και ιστορίας. Ίδια αντιστροφή, εκρηκτική ακτινοβολία, ίδια απορρόφηση χωρίς αντίλαλο”.¹³²

Το αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας είναι το περιεχόμενο να παραμένει κενό νοήματος. Η προσοχή στρέφεται από το νόημα προς την ίδια την διαδικασία της θέασης και της κατανάλωσης του περιεχομένου. Σύμφωνα με τον Μποντριγκιάρ, αυτό αποτελεί το πιο σημαντικό γεγονός της σύγχρονης ιστορίας. Η εξαφάνιση του πραγματικού, αφού η πραγματικότητα χάνεται μπροστά μας στις οθόνες της τηλεόρασης, χάνουμε την αίσθηση της πραγματικότητας χάνοντας της αίσθηση του εαυτού, όλοι είμαστε πλέον ηθοποιοί που συμμετέχουν στην προσομοίωση της πραγματικότητας.¹³³ Ο διαχωρισμός σκηνης και ακροατηρίου προσδίδει νόημα στην έννοια του θεατή. Στη σύγχρονη κοινωνία ο διαχωρισμός αυτός έχει εξαφανιστεί, καθώς ο θεατής βυθίζεται στη διαδραστικότητα της τηλεόρασης. Όταν δεν υπάρχει σκηνή όλοι μετατρέπονται σε ηθοποιούς.¹³⁴ Αποτέλεσμα της έλλειψης του διαχωρισμού αυτού είναι η τηλεόραση να διαμορφώνει την πραγματικότητα, δημιουργεί αυτό που ο Μποντριγκιάρ

¹³² ό.π., σελ.52

¹³³ Baudrillard Jean – *screened out*, translated by Chris Turner (New York, Verso, 2002), σελ.113

¹³⁴ ό.π., σελ.177

περιέγραψε ως «την προπόρευση του ομοιώματος».¹³⁵ Η τηλεόραση δημιουργεί μια εκδοχή της πραγματικότητας βασιζόμενη σε μετρήσιμες θεαματικότητας, «ομοιώματα της κοινής γνώμης».¹³⁶ Παρουσιάζει εύκολα προς κατανάλωση σενάρια με έντονα αισθητικοποιημένη εικόνα, δημιουργώντας μια λουστραρισμένη και πιο σαγηνευτική όψη της πραγματικότητας. Η γραμμή μεταξύ πραγματικότητας και προσομοίωσης θολώνει ακόμη περισσότερο όταν το σενάριο αντλεί στοιχεία από πραγματικά γεγονότα ή πραγματικές διαδικασίες. Τότε, ή τηλεόραση καταλήγει να είναι το μοντέλο, όπου από την προπόρευση του ομοιώματος καταλήγουμε στην πλήρη προσομοίωση.¹³⁷

Δεδομένο είναι πως αυτή η δυναμική οδηγεί σε μια αλλοτρίωση του εαυτού, ένα υπαρξιακό και συναισθηματικό επαναπροσδιορισμό μέσα στην κουλτούρα της δημοφιλίας. Ο Τέοντορ Αντόρνο Στην ανάλυση του «How to look at Television» γράφει:

“Καταδεικνύοντας τις κοινωνικό – ψυχολογικές επιπτώσεις και τους μηχανισμούς της τηλεόρασης, που συχνά δρουν κάτω από το πέπλο της ψευδούς πραγματικότητας, όχι μόνο θα μπορούσαν να βελτιωθούν οι εκπομπές της, αλλά σημαντικότερα, το κοινό θα ευαισθητοποιηθεί στην αισχρή επίδραση που μπορούν να έχουν κάποιοι από τους εν λόγω μηχανισμούς”.¹³⁸

¹³⁵ Baudrillard Jean – *Simulacra and simulation*, translated by Sheila Faria Glaser (Michigan University Press, 1994), σελ.80

¹³⁶ Baudrillard Jean – *Symbolic exchange and death*, translated by Iain Hamilton Grant (London, Sage, 2017), σελ. 86

¹³⁷ Toffoletti Kim – *Baudrillard reframed* (London, I.B. Tauris & Co, 2011), σελ.28. Η Toffoletti στο συγκεκριμένο κεφάλαιο αναλύει το «φαινόμενο» CSI. Στη τηλεοπτική σειρά CSI, μια μονάδα αστυνομικών και επιστημόνων ασχολείται με την διαλεύκανση εγκλημάτων προχωρώντας σε εξιδεικευμένες αναλύσεις τεκμηρίων. Μελέτες έδειξαν πως η δημοτικότητα της σειράς είχε ως αποτέλεσμα οι ένορκοι στις πραγματικές δίκες, να θεωρούν πως η ανάλυση των πραγματικών τεκμηρίων πραγματοποιείται σε πολύ σύντομο χρόνο και είναι απόλυτα ακριβής. Έτσι, είχαν λιγότερες αμφιβολίες για την ενοχή ή όχι του κατηγορούμενου, όταν στις δίκες παρουσιάζονταν αναλύσεις τεκμηρίων. Με αυτό το τρόπο, βλέπουμε εμπράκτως πως οι εικόνες που βλέπουμε στις τηλεοπτικές οθόνες γεννούν την αντίληψη μας και την εμπειρία μας για το τι είναι πραγματικότητα.

¹³⁸ Adorno T. W. – *How to look at television*, *The Quarterly of film radio and television*, Vol. 8, No.3 (Spring, 1954), σελ. 213

Το δελτίο ειδήσεων μέσα από την ψηφιακή οθόνη

Τα δελτία ειδήσεων ισχυρίζονται πως ενημερώνουν, προχωρούν δηλαδή σε μια παράθεση γεγονότων προς τον τηλεθεατή. Όταν όμως στην οθόνη προβληθεί, στα πλαίσια μετάδοσης μιας είδησης η γκρίζα εικόνα ενός προσώπου με δάκρυα στα μάτια συνοδεία μελαγχολικής μουσικής, δεν πρόκειται περί ενημέρωσης αλλά περί δήλωσης, το μήνυμα έχει ήδη μεταφερθεί και οτιδήποτε λεχθεί πλέον δεν έχει τόση σημασία. Παρακολουθώντας την εν λόγω εικόνα, το κοινό εμπλέκεται συναισθηματικά με το πρόσωπο, όπως θα συνδεόταν με τον ηθοποιό σε ταινία χολιγουντιανής παραγωγής.¹³⁹ Η αισθητικοποίηση δημιούργησε το αφήγημα το οποίο είναι τόσο πραγματικό ώστε η σχέση του με την πραγματικότητα δεν έχει καμία σημασία. Αν το πρόσωπο είναι ηθοποιός, αν η τοποθεσία είναι φτιαχτή, δεν μπορεί να επηρεάσει το αποτέλεσμα, η ατμόσφαιρα που δημιουργήθηκε εδραιώνει και αποτελεί την πραγματικότητα, όλα τα άλλα συνιστούν λευκό θόρυβο μπροστά στην σαγήνη της αισθητικοποίησης.

Η μετάβαση της υπερ - πραγματικότητας από την ψυχαγωγική εκπομπή στο δελτίο ειδήσεων γίνεται με ομαλό τρόπο μέσω της αισθητικοποίησης. Στο παιχνίδι «reality»(το οποίο είναι καθαρή προσομοίωση πραγματικότητας), η κάμερα βρίσκεται ξεκάθαρα εκεί και όμως συμπεριφέρεται σαν να μην είναι εκεί, το ίδιο και οι συμμετέχοντες, ενώ βρίσκονται μπροστά από τις κάμερες, συμπεριφέρονται σαν να μην βρίσκονται παντού γύρω τους. Κατά παράδοξο τρόπο όσο απομακρύνεται η κάμερα τόσο πλησιάζει ο θεατής, ο δέκτης της υπερ -πραγματικότητας, το «σαν να μην βρίσκομαι εκεί» της κάμερας ισοδυναμεί με το «σαν να βρίσκεσαι εκεί» του θεατή.¹⁴⁰ Αντιγράφοντας μοτίβα ψυχαγωγικής εκπομπής, το δελτίο ειδήσεων μεταφέρει ζωντανές εικόνες από το σημείο της είδησης. Τα γεγονότα συμβαίνουν μπροστά στο θεατή σε πραγματικό χρόνο (το

¹³⁹ Richards Imogen – *The spirit of terrorism in Islamic State media*, International Journal of Baudrillard studies, Volume 13, Number 2 (July 2016)

¹⁴⁰ Baudrillard Jean - *Simulacra and simulation*, translated by Sheila Faria Glaser (Michigan University Press, 1994), σελ.29

γεγονός ότι αποτελούν μονταρισμένα παρελθοντικά πλάνα δεν επηρεάζει καθόλου την αίσθηση του πραγματικού), η κίνηση της κάμερας και τα χαοτικά πλάνα συνθέτουν την αισθητικοποίηση της είδησης, που δεν έχει πλέον κάποια διαφορά από χολιγουντιανή παραγωγή ταινίας δράσης.

Αξίζει να σημειωθεί πως στη σύγχρονη κοινωνία όπου κυριαρχεί η υπερ – πραγματικότητα που δημιουργείται μέσω της προσομοίωσης, η πραγματικότητα δεν είναι κρυμμένη ούτε χάθηκε από το γνωστικό πεδίο. Δεν αποτελεί μια πλατωνική επιβεβαίωση του κόσμου των σκιών και της πραγματικότητας έξω από το σπήλαιο και φυσικά δεν έχει καμία σχέση με τη θεματική της ταινίας *Matrix*¹⁴¹ όπου οι μηχανές έκρυσαν τον πραγματικό κόσμο από τη κοινωνία η οποία εν αγνοία της ζούσε σε μια ψηφιακή προσομοίωση. Ο Μποντριγιάρ δεν περιγράφει μια κοινωνία παγιδευμένη σε μια ψευδαίσθηση, αντιθέτως υποστηρίζει ότι τα πάντα βρίσκονται ξεκάθαρα μπροστά στα μάτια μας και συγκεκριμένα με τα μέσα επικοινωνίας, όπου η οθόνη έγινε τόσο επιδραστική στην καθημερινότητα, τίποτα δεν μένει πλέον κρυφό, η πραγματικότητα εξαφανίζεται από την υπερβολική της προβολή, όπως ακριβώς ο έρωτας χάνεται μέσα στην πορνογραφία, με την διείσδυση των μέσων επικοινωνίας περάσαμε στη πορνογραφία της εικόνας.¹⁴² Η υπερ - έκθεση της πληροφορίας έχει ως αποτέλεσμα την ελαχιστοποίηση των λεπτομερειών στη μνήμη. Αυτό που απομένει είναι μια γενική εικόνα, το γενικότερο μήνυμα. Χρησιμοποιώντας αυτή την υπερ - έκθεση της πληροφορίας, τα μέσα ενημέρωσης δημιουργούν μια υπερ

¹⁴¹ Kline Kip – *Jean Baudrillard and the limits of critical literacy*, Educational Theory, Volume 66, Number 5, 2016, σελ.643. Οι δημιουργοί της ταινίας *Matrix* (αδελφοί Wachowski, 1999) δήλωσαν πως η θεματική της ταινίας είχε ως έμπνευση το βιβλίο *simulacra and simulation* του Μποντριγιάρ. Μάλιστα, σε μια σκηνή, ο πρωταγωνιστής Neo, φαίνεται να έχει κρυμμένο ένα δίσκο με κώδικες μέσα σε ένα αντίτυπο του βιβλίου. Ο Μποντριγιάρ θεωρεί πως η ταινία αποτελεί μια σχεδόν ντροπιαστικά υπεραπλουστευμένη παρανόηση των θέσεων του, βλ. Gary Genosko and Adam Bryx, “*The Matrix Decoded: Le Nouvel Observateur Interview with Jean Baudrillard*,” *International Journal of Baudrillard Studies* 1, no. 2 (2004), http://www.ubishops.ca/baudrillardstudies/vol1_2/genosko.htm. Σε συνέντευξη του δήλωσε χαρακτηριστικά: Το *Matrix* είναι το είδος ταινίας σχετικά με το *matrix* την οποία το *matrix* θα μπορούσε να παράγει, βλ. Baudrillard Jean – *From hyperreality to disappearance, Uncollected interviews*, edited by Richard G. Smith and David B. Clarke (Edinburgh, Edinburgh University Press, 2015)

¹⁴² ό.π., σελ. 643

- πραγματικότητα γεγονότων που δεν αποκρύβουν τα ρεαλιστικά γεγονότα, αλλά τα αντικαθιστούν. Η αφθονία πληροφοριών και οι πληθώρα λεπτομερειών, δημιουργούν εν τέλει μια απαξίωση προς την πραγματική αξία της είδησης, ακριβώς όπως η απαξίωση ενός αντικειμένου έρχεται όταν υπάρχει αφθονία αξεσουάρ που το περιβάλλουν.¹⁴³ Η είδηση μετατρέπεται σταδιακά σε ένα αξεσουάρ, που ο καταναλωτής θα το βαρεθεί και επιθυμήσει κάποιο καινούργιο, το οποίο θα αντικαταστήσει το προηγούμενο και δεν θα απομείνει τίποτα πια από αυτό παρά το ομοίωμα που δημιούργησε μέσα από τον συνεχή πολλαπλασιασμό του.

Αναπόφευκτα, μέσω αυτής της δυναμικής, τα μέσα ενημέρωσης έχοντας τη δύναμη της εξουσίας, επιβάλλουν το τί αποτελεί είδηση, τι αποτελεί γεγονός, δημιουργούν μια υπερ – πραγματικότητα μέσω της μονόδρομης μετάδοσης τους. Ο Kierkegaard περιγράφοντας το παράδοξο της εξουσίας διευκρινίζει πως η εξουσία για την εγκαθίδρυση της βασίζεται στην μεταφορά του μηνύματος και όχι στην επιβολή του μέσω δύναμης. Εάν χρειαστεί να αποδείξει ή να επιβάλει το περιεχόμενο του μηνύματος, η εξουσία παύει να είναι εξουσία. Παρόλα αυτά, η εξουσία μπορεί να διατηρηθεί μόνο στο βαθμό που μειώνεται σε ένα ουδέτερο φορέα, ένα φορέα που δεν υπακούει στους κανόνες και τις εκλογικεύσεις του ανθρώπου, ένα φορέα ενός υπερβατικού μηνύματος.¹⁴⁴ Ο φορέας αυτός δεν είναι άλλος από τα μέσα ενημέρωσης.

Τα μέσα ενημέρωσης βρίσκονται παντού, στην τηλεόραση, στον υπολογιστή, στο κινητό, αυτή η πανταχού παρουσία τους τα καθιστά δύσκολο να ανιχνευθούν, με αποτέλεσμα η πραγματικότητα να αφήνεται στην άκρη προς

¹⁴³ Baudrillard Jean – *The illusion of the end*, translated by Cris Turner (Cambridge, Polity Press, 1994), σελ.63

¹⁴⁴ Kierkegaard Soren – *the present age and of the difference between a genius and an apostle*, translated by Alexander Dru (New York, Torchbooks, 1962), σελ.105. Για τον Kierkegaard ο Αβραάμ επέδειξε πραγματική πίστη επειδή ακριβώς δεν έκρινε το περιεχόμενο της απαίτησης του θεού να θυσιάσει τον μοναδικό του γιό Ισαάκ, αλλά προχώρησε στο να εκπληρώσει την θείκη απαίτηση χωρίς κρίση και χωρίς εξαναγκασμό, καθιστώντας έτσι το θεό απόλυτη εξουσία και τον ίδιο πραγματικά πιστό στην εξουσία αυτή. Βλ. Hollander Lee M. - *Selections from the Writings of Kierkegaard* (Austin, University of Texas, 1923), σελ.92

όφελος της μετάδοσης του μηνύματος. Ένα ιατρικό άρθρο προτείνει ταυτόχρονα προϊόντα θεραπείας. Το συγκεκριμένο άρθρο μπορεί να περιέχει ιατρικές μελέτες και δηλώσεις από ιατρούς, που ταυτόχρονα συστήνουν συγκεκριμένες μάρκες φαρμάκων ή σκευασμάτων. Μέσα σε αυτή τη σύγχυση και αφθονία πληροφορίας, είναι δύσκολο να ανιχνευθεί εάν το άρθρο αποτελεί ιατρικό δοκίμιο ή διαφημιστική καμπάνια ή μια μίξη των πιο πάνω. Ένα τέτοιο άρθρο αντιπροσωπεύει την υπερ – πραγματικότητα, ο ρεαλισμός εξαφανίζεται, για την ακρίβεια είναι τόσο διάχυτος που χάνεται από το νοητικό επίπεδο και απομένει μόνο η απεικόνιση του, μια προσομοίωση ενημέρωσης και πληροφορίας, «ένα θέαμα που εξυπηρετεί μια πληθώρα πολιτικών και στρατηγικών σκοπών σε όλα τα μέτωπα».¹⁴⁵

Ανατρέχοντας και πάλι στον στοχασμό του Marshall McLuhan ο οποίος υποστηρίζει πως τα μέσα δεν μεταφέρουν κάποιο μήνυμα, το μέσο είναι το μήνυμα,¹⁴⁶ ο Μποντριγιάρ αναγνωρίζει πως η επικοινωνία των μέσων ενημέρωσης δεν διαθέτει κάποιο συγκεκριμένο σημείο αναφοράς παρά μόνο τις εικόνες που δημιουργούν και που συμπληρώνουν άλλες εικόνες από άλλα μέσα.¹⁴⁷ Η ικανότητα της εικόνας να μετατρέπεται σε μύθο, φαντασία ή αντανάκλαση χάνεται μέσα από την οθόνη. Η οθόνη σαγηνεύει, μεταξύ του αντικειμένου και του υποκειμένου έπαψε να παρεμβάλλεται η νόηση και ο προβληματισμός, η οθόνη εμφανίζεται απευθείας στον εγκέφαλο του υποκειμένου. Για τον Μποντριγιάρ, εμείς είμαστε οι οθόνες και η τηλεόραση μάς παρακολουθεί, το υποκείμενο υπό την σαγήνη της πληθώρας των πληροφοριών και της επικοινωνίας, μετατρέπεται σε αντικείμενο.¹⁴⁸ Το φαινόμενο αυτό, ο Μποντριγιάρ το ονομάζει “επίδραση της κατανάλωσης” στο επίπεδο των μέσων

¹⁴⁵ Baudrillard Jean – *The Gulf war did not take place*, translated by Paul Patton (Indianapolis, Indiana University Press, 1995), σελ. 10

¹⁴⁶ McLuhan Marshall – *Understanding media* (California, Gingko Press, 2013)

¹⁴⁷ ό.π., σελ.15

¹⁴⁸ Baudrillard Jean – *Seduction*, translated by Brian Singer (New York, CTHEORY Books, 2001), σελ.162

επικοινωνίας. Η εικόνα δεν κυκλοφορεί στον κόσμο μέσω του μέσου μετάδοσης, αντίθετα η εικόνα επιστρέφει στον εαυτό της μέσω του κόσμου, το σημαίνον καθορίζει τον εαυτό του υπό την κάλυψη του σημαινομένου.¹⁴⁹

Η επικοινωνία, άλλοτε κομμάτι μιας πνευματικής αλληλεπίδρασης μεταξύ ατόμων, αντικαταστάθηκε από μια κοινωνική επαφή μέσω ψηφιακών τεχνολογικών μέσων. Τα μέσα αντικατέστησαν το συμβολικό τελετουργικό της επικοινωνίας με ένα τεχνολογικό τελετουργικό, με τα σημεία να αντικαθιστούν τις συμβολικές πρακτικές.¹⁵⁰ Η επικοινωνία προϋποθέτει μια συνεχόμενη και απρόσκοπτη ροή πληροφορίας ή ανταλλαγή πληροφορίας. Η πληροφορία αυτή μπορεί να εξεταστεί, να αναλυθεί ή ακόμη και να αμφισβητηθεί. Το οικονομικό όφελος που προκύπτει από τα μέσα ενημέρωσης και η δύναμη που μπορούν να προσφέρουν στον διαχειριστή τους εγείρουν ερωτήματα σχετικά με την ποιότητα των μέσων ενημέρωσης και αναπόφευκτα εγείρονται ερωτήματα σχετικά με την έννοια της ελευθερίας του μέσου επικοινωνίας. Ο ρόλος των μέσων ενημέρωσης είναι η παροχή πληροφοριών, άλλωστε αναπόσπαστο κομμάτι του τι θεωρούμε ελευθερία, είναι η απρόσκοπτη πρόσβαση στην πληροφορία.¹⁵¹

Αξίζει σε αυτό το σημείο να αναλογιστούμε πώς μεταφέρεται η είδηση – πληροφορία στα μέσα ενημέρωσης της σύγχρονης δυτικής κοινωνίας: Ειδήσεις που αφορούν πόλεμο ή καταστροφή βρίσκονται διάσπαρτες σε ένα δελτίο ή ακόμη και ένα ηλεκτρονικό άρθρο, ανάμεσα σε διαφημίσεις αγαθών. Όχι μόνο καταναλώνουμε μια χαοτική και μπερδεμένη υπερβολή σημείων, αλλά μας επιβάλλεται μια ασυνείδητη εξίσωση σημασίας μεταξύ μεγάλων ιστορικών γεγονότων και ψυχαγωγίας, μια εξίσωση πληροφορίας και διαφήμισης, μια

¹⁴⁹ Baudrillard Jean – *the consumer society* (London, Sage Publications, 1998), σελ.124

¹⁵⁰ Pawlett William – *Jean Baudrillard, Against Banality* (New York, Routledge, 2007), σελ.25

¹⁵¹ Belsey Andrew & Chadwick Ruth – *Ethical issues in journalism and media* (London, Routledge, 2006), σελ.1, 2, 4

σύγχυση αντιφατικών μηνυμάτων.¹⁵² Η επέλαση τόσων διαφορετικών και αντιφατικών μηνυμάτων μετατράπηκε σε νόμο τεχνολογικής αδράνειας, όσο πλησιάζουμε σε ζωντανή μετάδοση πληροφορίας, άρα αναπόφευκτα το τελικό αποτέλεσμα σμιλεύεται ώστε να φαίνεται αυθεντικό τόσο περισσότερο αυξάνεται η απουσία του πραγματικού, το μέσο μάζ επιβάλλει μια συστηματοποιημένη ερμηνεία του κόσμου.¹⁵³ Τα μέσα ενημέρωσης υποθάλπουν μια αυξανόμενη και συνεχιζόμενη εδραίωση κοινοτυπίας, όπου μέσω τακτικών κινηματογράφησης και αφήγησης δημιουργούν νόρμες και τάσεις μετάδοσης ειδήσεων. Αυτές οι νόρμες όχι μόνο οξύνουν την ούτως ή άλλως προβληματική σχέση των μέσων με την πραγματικότητα αλλά δημιουργούν και μονόδρομους τρόπους σκέψης. Αποτέλεσμα να δημιουργείται μια ιδανική βάση για καθοδήγηση και χειρισμό της μετάδοσης από κέντρα δύναμης και εξουσίας. Το δελτίο ειδήσεων κατορθώνει να δημιουργεί μια όλο και πιο προσομοιωμένη εκδοχή της πραγματικότητας. Τα ειδησεογραφικά κανάλια αναπαράγουν (με πανομοιότυπο τρόπο μεταξύ τους) τα βίντεο έναρξης των ειδήσεων με συνοδεία δραματικής μουσικής όπου εικόνες από όλο το κόσμο παρελαύνουν μπροστά στα μάτια μας, όλη η υφήλιος συρρικνώνεται σε μια σειρά σημείων προς κατανάλωση. Όλη αυτή η παρέλαση εικόνων και σημείων εγγυάται ένα πράγμα: Αυτό που θα ακούσουμε, αναπόφευκτα είναι η αλήθεια.¹⁵⁴ Με απόλυτη φυσικότητα το δελτίο ειδήσεων θα ολοκληρωθεί με την πρόγνωση του καιρού, αφήνοντας σαν επίγευση, σαν επίλογο ένα καταληκτικό σημείο: Όλα όσα ειπώθηκαν ομοιάζουν με τον καιρό, ευμετάβλητα, απρόβλεπτα, μπορεί να είναι όπως ειπώθηκαν, ενδεχομένως θα είναι και διαφορετικά, το σίγουρο είναι πως αποτελούν πληροφορία. Παρόλη την τεχνολογία, τις δορυφορικές εικόνες, τις προσομοιώσεις και τα διαγράμματα, η πρόγνωση του καιρού παραμένει

¹⁵² Baudrillard Jean – *the consumer society* (London, Sage Publications, 1998), σελ.122

¹⁵³ ό.π., σελ.122

¹⁵⁴ Pawlett William – *Jean Baudrillard, Against Banality* (New York, Routledge, 2007), σελ.121

πρόγνωση. Αυτό που έχει πραγματικά σημασία είναι πως αποτελεί μια προσομοίωση των πραγματικών γεγονότων και αυτό είναι αρκετό.¹⁵⁵

Ανέκαθεν τα μέσα αποτελούσαν όργανο πρόσφορο προς την προπαγάνδα, η προβληματική των σύγχρονων μέσων έγκειται στο γεγονός ότι δεν τα απασχολεί αν η μετάδοση αποτελεί προπαγάνδα. Ακόμη και η προπαγάνδα αποτελεί ένα σημείο ανάμεσα σε πολλά άλλα αλληλένδετα σημεία. Δεν πρόκειται για παραποιημένη ή αποπλανητική μορφή της πραγματικότητας, πρόκειται για την προσομοίωση ενός μεγαλύτερου μηνύματος, αυτό του λεξιλογίου του ολοκληρωτικού ελέγχου.¹⁵⁶

Τα μέσα ενημέρωσης κατόρθωσαν, με τη συστηματική τους παγκόσμια επέλαση να επανατοποθετηθούν στην σφαίρα συνείδησης: Δεν περνάμε από το εικονικό προς το πραγματικό, κυριαρχεί πλέον μια πέραν του ρεαλισμού λογική όπου το εικονικό αναχαίτισε το πραγματικό.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Baudrillard Jean – *Screened out*, translated by Chris Turner (London, Verso, 2002), σελ.87

¹⁵⁶ Akinwumi Akinbola E. - *The banality of the immediate Spectacle: Globalization, Terrorism, Radical Cultural Denigration, and the Condition of Holowity*, *International Journal of Baudrillard studies*, Volume 3, Number 1 (January 2006)

¹⁵⁷ Baudrillard Jean – *The Gulf war did not take place*, translated by Paul Patton (Indianapolis, Indiana University Press, 1995), σελ. 27

4. Ο Μποντριγιάρ ως κριτικός αναλυτής της δυτικής κουλτούρας

“Αφού αυτός ο πόλεμος κερδήθηκε εκ των προτέρων, ποτέ δεν θα μάθουμε πως πραγματικά ήταν, σαν να μην συνέβη ποτέ”.¹⁵⁸

Ο Μποντριγιάρ εξέτασε σημαντικά παγκόσμια σύγχρονα κοσμοϊστορικά γεγονότα, τα οποία προσέγγισε όσο αφορά την αλληλεπίδραση μεταξύ πραγματικότητας, μέσων μαζικής ενημέρωσης και προσομοίωσης. Η κριτική του ερμηνεία παρουσιάζει τους τρόπους που η υπερ - πραγματικότητα εκδηλώνεται στον σύγχρονο κόσμο σε παγκόσμια κλίμακα και τις συνέπειες που έχει για την κατανόηση της αλήθειας, της αυθεντικότητας και της ίδιας της ύπαρξης. Το θεωρητικό πρίσμα του Μποντριγιάρ, εφορμώντας από μεγάλης κλίμακας γεγονότα ερμηνεύει και καταδεικνύει τους μηχανισμούς με τους οποίους η υπερ - πραγματικότητα με την αρωγή των μέσων μαζικής ενημέρωσης αναδιαμορφώνει τη σύγχρονη κοινωνική αντίληψη.

Τρομοκρατία – Θεατές και πρωταγωνιστές

Ο Μποντριγιάρ ασχολήθηκε εκτεταμένα με το θέμα της τρομοκρατίας αναγνωρίζοντας πως μετατράπηκε σε ένα γεγονός που δεν υπάρχει έξω από το προσομοιωμένο κατασκευάσμα που παρέδωσαν τα μέσα ενημέρωσης και ψυχαγωγίας στην σύγχρονη κοινωνία. Για τον Μποντριγιάρ η εκδήλωση της τρομοκρατίας αποτελεί μια αντιστροφή ρόλων: οι θεατές μετατρέπονται σε πρωταγωνιστές, με τους τρομοκράτες να επινοούν το σενάριο ενός θεάματος που θα μεταδοθεί απρόσκοπτα από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης.¹⁵⁹ Σε μια κοινωνία όπου η πραγματικότητα ορίζεται από την μετάδοση της μέσω οθόνης, οι τρομοκράτες αποτελούν τους πρωταγωνιστές μιας προδιαγεγραμμένης σκηνης, σκηνης που οι θεατές παρακολούθησαν να διαδραματίζεται σε επανάληψη στην πλειάδα των ταινιών καταστροφής του Χόλυγουντ. Το κύριο

¹⁵⁸ Baudrillard Jean – *The Gulf war did not take place*, translated by Paul Patton (Indianapolis, Indiana University Press, 1995), σελ.61

¹⁵⁹ Baudrillard Jean – *Η διαφάνεια του κακού*, μετάφραση Ζήσης Σαφίικας (Εξάντας – Νήματα, χ.τ. χ.χ.) σελ.89

χαρακτηριστικό που ακολουθεί την τρομοκρατία, αμέσως μετά την εκδήλωσή της είναι το αποτύπωμα της εικόνας της. Της εικόνας η οποία μεταδόθηκε σε άπειρες επαναλήψεις μέσα από πολυάριθμες οθόνες, κατασκευάζοντας την (υπερ) πραγματικότητα του γεγονότος. Η τρομοκρατία κατορθώνει να ενώσει τις εικόνες με τα γεγονότα με την εικόνα να απορροφά το γεγονός και το προσφέρει προς κατανάλωση κατοχυρώνοντάς το στη συλλογική συνείδηση ως εικόνα – γεγονός.¹⁶⁰ Ένα τρομοκρατικό κτύπημα αποτελεί ένα πραγματικό γεγονός το οποίο η δυτική κοινωνία θα το βιώσει μέσα από την αναμετάδοση του από οθόνες, στα πλαίσια εκπομπών οι οποίες θα διακόπτονται από διαφημίσεις. Κατά τον Μποντριγιάρ, κατά την αναμετάδοση αυτή το πραγματικό απορροφά την ενέργεια του φαντασιακού και μέσω την δύναμης της εικόνας η πραγματικότητα περνά στη σφαίρα της φαντασίας, η πραγματικότητα του γεγονότος προστίθεται στη δύναμη της εικόνας και μετατρέπεται σε υπερ – πραγματικότητα.¹⁶¹ Το πραγματικό γεγονός, αφού μεταφέρεται μέσα από τις οθόνες και τις εκπομπές, εκπληρώνεται εν κενώ, απομακρυσμένα και τηλεοπτικά, όπου οι γωνιές λήψεις και τα μονταρισμένα πλάνα αποτελούν την εκπλήρωση του γεγονότος. Οτιδήποτε άλλο πέραν από αυτά δεν υπάρχει και δεν συνέβη, το γεγονός είναι αυτό που μεταδίδει η οθόνη, «έχει γίνει ένα καθαρό συμβάν, έξω από κάθε φυσική αναφορά, του οποίου το ισάξιο – ισοδύναμο θα μπορούσε να δοθεί με εικόνες σύνθεσης».¹⁶² Ένα τρομοκρατικό γεγονός που όλη η υφήλιος παρακολούθησε σε ζωντανή σύνδεση ήταν οι επιθέσεις στους δίδυμους πύργους στη Νέα Υόρκη την 11^η Σεπτεμβρίου του 2001. Ο Μποντριγιάρ αναγνωρίζει στην πραγματικότητα των επιθέσεων όλα τα παραπάνω στοιχεία τα οποία καθιστούν την συγκεκριμένη επίθεση στην εκπλήρωση ενός γεγονότος που έλαβε χώρα περισσότερο στο φαντασιακό παρά

¹⁶⁰ Baudrillard Jean – *The spirit of terrorism*, translated by Chris Turner (London, Verso, 2003), σελ.27

¹⁶¹ ο.π. σελ.29

¹⁶² Baudrillard Jean – *Η διαφάνεια του κακού*, μετάφραση Ζήσης Σαρίκας (Εξάντας – Νήματα, χ.τ. χ.χ.) σελ.93

στο πραγματικό. Οι τρομοκράτες με την ακρότητα της εκπλήρωσης της βίας (η οποία για όλο το κόσμο μέσω αναμετάδοσης ήταν βία – θέαμα), την έλλειψη εκλογίκευσης και νοήματος στην πράξη αυτή, την ακρότητα της πράξης, επέβαλαν στους τηλεθεατές την τρομοκρατία του θεάματος. Τα μέσα επικοινωνίας, στην περίπτωση της 11^{ης} Σεπτεμβρίου αποτέλεσαν κομμάτι του γεγονότος, κομμάτι του τρόμου, δεν ήταν μέσα επικοινωνίας, ήταν ο καθρέπτης του γεγονότος σε παγκόσμια αναμετάδοση. Η κοσμοϊστορική αυτή στιγμή, πραγματική και συνταρακτική, αντικαταστάθηκε, μέσω της πολλαπλής επανάληψης του σε ένα προβαρισμένο ψευδό – γεγονός,¹⁶³ σε ένα γεγονός που ο Μποντριγιάρ θα ονομάσει το υπερ – θέαμα του τρόμου.

Ο συμβολισμός των επιθέσεων της 11^{ης} Σεπτεμβρίου ενίσχυσε την αισθητικοποίηση του βιώματος, μετατρέποντας το σε υπερ – θέαμα του τρόμου. Οι δύο ταυτόσημοι πύργοι αντιπροσωπεύουν για τον Μποντριγιάρ το σύμβολο της νέας κοινωνίας της αναπαραγωγής, δεν αποτελούν πρωτότυπα κτήρια αλλά αναπαράσταση του εαυτού τους χωρίς να υπάρχει αυθεντικό αρχέτυπο. Το σχήμα τους, αφήνει πίσω το παραδοσιακό σχήμα πυραμίδας ή οβελίσκου αλλά ομοιάζει με προσομοίωση στατιστικής γραφικής παράστασης, σύμβολο της χρηματοπιστωτικής ανάλυσης δεδομένων που κινεί τη σύγχρονη κοινωνία.¹⁶⁴ Μαζί με τα κτήρια επίθεση δέχτηκε και η συμβολική τους σημασία, η παγκόσμια οικονομοτεχνική τεχνολογική κοινωνία κατέρρευσε (στιγμιαία) κάτω από το ίδιο της το βάρος. Κατά τον Μποντριγιάρ το τρομοκρατικό κτύπημα ήταν τόσο σημαντικό όχι μόνο λόγω της αντικειμενικής καταστροφής που προκάλεσε, αλλά και λόγω του έντονου συμβολισμού του, η τρομοκρατία δεν κτύπησε ένα κράτος, αλλά ολόκληρο το δυτικό σύστημα της ακραίας αποδοτικότητας και ηγεμονίας.¹⁶⁵

¹⁶³ Baudrillard Jean – *The spirit of terrorism*, translated by Chris Turner (London, Verso, 2003), σελ.34

¹⁶⁴ ο.π. σελ.38-40

¹⁶⁵ ο.π. σελ.38-59

Ο Μποντριγιάρ υποστήριξε πως η κατασκευή συμβολικών θεαμάτων, όπως συμβαίνει συχνά στο κινηματογράφο, η προσομοίωση ενός ρεαλιστικού γεγονότος, οδηγεί στην κατασκευή της υπερ – πραγματικότητας. Στη περίπτωση των τρομοκρατικών κτυπημάτων της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, τα πραγματικά γεγονότα έπαψαν να αποτελούν την πρωταρχική εμπειρία του κοινωνικού συνόλου και σταδιακά αντικαταστάθηκαν από την υπερ – πραγματικότητα, μια κατασκευή συμβολικού θεάματος.¹⁶⁶ Πολύ συχνά προειδοποιούσε πως η παγκοσμιοποίηση και οι τεχνολογικές της ικανότητες προκαλούσαν προσομοιώσεις, με τον άνθρωπο να αποροφάται όλο και περισσότερο από την υπερ – πραγματικότητα των μέσων επικοινωνίας, με την πραγματικότητα να εξαφανίζεται. Μετά τις καταστροφικές συνέπειες των τρομοκρατικών κτυπημάτων της 11^{ης} Σεπτεμβρίου η κριτική του φωτίζει τις πιο ενοχλητικές πτυχές της σύγχρονης κοινωνίας και καυτηριάζει την έλλειψη αντίληψης για την οποία προειδοποίησε.¹⁶⁷

Ο Πόλεμος του Κόλπου – Ένας πόλεμος που δεν έγινε ποτέ

Ο Μποντριγιάρ στο βιβλίο του *Ο πόλεμος του Κόλπου δεν έγινε ποτέ*¹⁶⁸ προχώρησε σε μια ερμηνεία για τον Πόλεμο του Κόλπου, όπου ισχυρίστηκε ότι ο πόλεμος δεν συνέβη ως παραδοσιακή σύγκρουση, αλλά ως υπερ - πραγματικό γεγονός που ενορχηστρώθηκε από τα μέσα ενημέρωσης και τις πολιτικές αφηγήσεις, διερευνώντας πώς η θολή γραμμή μεταξύ πραγματικότητας και προσομοίωσης αναδιαμορφώνει την αντίληψή μας για τα ιστορικά γεγονότα. Το

¹⁶⁶ Richards Imogen - *The Spirit of Terrorism in Islamic State Media*. *International Journal of Baudrillard Studies*, 2016, 13(2), 1-16, σελ.4

¹⁶⁷ Kellner Douglas – *Baudrillard, Globalization and terrorism*, *International Journal of Baudrillard studies*, Volume 2, Number 1 (January 2005), σελ.3

¹⁶⁸ Baudrillard Jean – *The Gulf war did not take place*, translated by Paul Patton (Indianapolis, Indiana University Press, 1995). Στις 4 Ιανουαρίου 1991, λίγες μέρες πριν ξεκινήσει η αμερικάνικη επίθεση στο Ιράκ, ο Μποντριγιάρ έγραψε ένα άρθρο με τίτλο (ο τίτλος στα αγγλικά): *the Gulf war will not take place*. Κατά την διάρκεια του πολέμου έγραψε το άρθρο *The Gulf war. Is it really taking place?* και μετά το τέλος του πολέμου το άρθρο: *The Gulf war did not take place*. Τα άρθρα δημοσιεύτηκαν στην εφημερίδα *Liberation*. Τα άρθρα αυτά, με αρκετές προσθήκες, αποτελούν το περιεχόμενο του βιβλίου '*Ο πόλεμος του Κόλπου δεν έγινε ποτέ*'.

βιβλίο αυτό προκάλεσε έντονες συζητήσεις οι οποίες κατά κύριο λόγο βασίστηκαν στον αναμφισβήτητο προκλητικό του τίτλο και όχι τόσο στο περιεχόμενό του. Ο Μποντριγιάρ στο βιβλίο αυτό, αποκαλύπτει τις ανησυχητικές αλήθειες για τον ρόλο των μέσων ενημέρωσης στη δημιουργία ενός υπερ - πραγματικού κόσμου όπου τα πραγματικά γεγονότα του πολέμου προσομοιώθηκαν στο πλαίσιο του τηλεοπτικού θεάματος και της ιδεολογικής ρητορικής.

Παρά τον τίτλο του βιβλίου, ο Μποντριγιάρ ποτέ δεν αρνήθηκε την πραγματικότητα του πολέμου και τη τεράστια απώλεια ζωών που είχε ως αποτέλεσμα.¹⁶⁹ Η προσέγγιση του αφορούσε τη συλλογική αντίληψη της πραγματικότητας του πολέμου, η οποία, ήταν μια σκηνοθετημένη μεταφορά των γεγονότων, από συγκεκριμένα κανάλια με προσεκτικά επιλεγμένο περιεχόμενο. Ο πόλεμος του Κόλπου αποτέλεσε τον πρώτο πόλεμο της ιστορίας τον οποίο το κοινό παρακολούθησε σε «ζωντανή μετάδοση» καθώς τα ειδησεογραφικά κανάλια (προ - επιλεγμένα και εγκεκριμένα από το αμερικανικό υπουργείο άμυνας) μετέδιδαν καθημερινά τα γεγονότα σε σύνδεση από το πεδίο της μάχης. Όλες οι μεταδόσεις ήταν επιμελώς επιλεγμένες από τον αμερικανικό στρατό που επέτρεπε τη μετάδοση μόνο αισθητικοποιημένων εικόνων που υπόκωφα εκθείαζαν την αμερικανική πολεμική μηχανή.¹⁷⁰ Ως αποτέλεσμα, το τι μεταδόθηκε, ήταν ένας κατά κύριο λόγο «καθαρός» πόλεμος, όπου κυριαρχούσαν οι εικόνες των υπερσύγχρονων οπλικών συστημάτων, οι αναφορές σε έξυπνες βόμβες και σχετικά λίγες εικόνες από ανθρώπινες απώλειες, όλες από πλευράς των Ιρακινών.¹⁷¹ Η αναμετάδοση των μέσων ενημέρωσης προωθούσε τον πόλεμο και ο πόλεμος έκανε τα μέσα επικοινωνίας απαραίτητο συστατικό της καθημερινότητας, όπου τα γεγονότα μεταδίδονταν

¹⁶⁹ ο.π. σελ.72

¹⁷⁰ Strehle Samuel - *A Poetic Anthropology of War: Jean Baudrillard and the 1991 Gulf War*, *International Journal of Baudrillard studies*, Volume 11, Number 2 (May, 2014)

¹⁷¹ Baudrillard Jean - *The Gulf war did not take place*, translated by Paul Patton (Indianapolis, Indiana University Press, 1995), σελ.3

σε καθημερινή βάση με διαφημιστικά διαλείμματα. Η διαδοχικότητα ρεπουσαρισμένου γεγονότος και διαφήμισης μετέτρεψε τα γεγονότα από γεγονότα βίαιης σύρραξης σε αναλώσιμο προϊόν. Τις οθόνες κατέκλυζαν ευπαρουσίαστοι αναλυτές, ανταποκριτές με μάσκες αερίων και γυαλισμένα κράνη, στρατιωτικοί, δημιουργώντας στη θέση των γεγονότων ένα τηλεοπτικό θέαμα όπου η πραγματικότητα ερχόταν σε δεύτερη μοίρα. Αργότερα αποδείχτηκε πως οι ανταποκριτές του CNN βρισκόνταν στα στούντιο του καναλιού στο Ισραήλ, και αναμετάδιδαν από εκεί τις ειδήσεις που τους υπαγόρευαν από την Αμερική, φορώντας μάσκες αερίων για να προσδίδουν πειστικότητα στην αναμετάδοση τους. Η προσομοίωση πραγματοποιημένη σε ζωντανή σύνδεση, οι φορείς των ειδήσεων ενημερώνονταν και οι ίδιοι από τους φορείς των ειδήσεων, μπροστά στις κάμερες υλοποιήθηκε η προειδοποίηση του Μποντριγιάρ ότι τίποτα δεν είναι παρόν ή πραγματικό, τίποτα δεν είναι ίδιο με τον εαυτό του, η πραγματικότητα δεν συμβαίνει.¹⁷²

Ο πόλεμος από πραγματικό γεγονός μετατράπηκε σε πληροφορία και οτιδήποτε αποτελεί πληροφορία αποτελεί και προϊόν που επιδέχεται διαφορετικές ερμηνείες. Με την συνεχόμενη ροή πληροφοριών οι οποίες διαφοροποιούνταν και ανανεώνονταν καθημερινά, ο πόλεμος από πραγματικό γεγονός μετατράπηκε σε εικονικό πόλεμο συνοδευόμενο από σωρεία υποθέσεων, προκαλώντας αβεβαιότητα για την εξέλιξη, την πορεία και τις επιπτώσεις του.¹⁷³ Καμία απόσταση και καμία δυνατότητα κριτικής, η τηλεοπτική κάλυψη υπό μορφή ντοκιμαντέρ, απέκλειε κάθε διάθεση συνειδητοποίησής σε σχέση με τον πόλεμο, τα σημεία ενσωματώθηκαν στην πολεμική μηχανή και έγιναν κομμάτι του θεάματος.¹⁷⁴ Αυτό που παρέμεινε σταθερό ήταν η εικόνα του πολέμου, η αισθητικοποίηση της υλοποίησής του, με τους Αμερικάνους πολίτες

¹⁷² Baudrillard Jean – *The perfect crime*, translated by Chris Turner (London, Verso, 1996), σελ.9

¹⁷³ Baudrillard Jean – *The Gulf war did not take place*, translated by Paul Patton (Indianapolis, Indiana University Press, 1995), σελ.41

¹⁷⁴ Baudrillard Jean – *The evil demon of images* (Waterloo, Power Institute Publications, χ.χ.), σελ.17

να κρεμάνε σημαίες έξω από τα σπίτια τους, χιλιάδες μίλια μακριά από τα γεγονότα, μια ολόκληρη κουλτούρα που εκθειάζε ένα αδειανό πουκάμισο, που επιμελώς θαύμαζε ένα ομοίωμα μεταδιδόμενο από τηλεοπτικά κανάλια, χωρίς να έχει καμία ψευδαίσθηση για την προσομοίωση στην οποία συμμετέχει.

Η Αμερικάνικη κυβέρνηση έκτισε ένα απλοϊκό αφήγημα το οποίο χρησίμευσε σαν σενάριο για την σκηνοθετημένη προβολή του πολέμου που μεταδόθηκε. Το αφήγημα, προβαρισμένο μετά τον πόλεμο του Βιετνάμ σε πληθώρα ταινιών του Χόλυγουντ, προέβλεπε τον καλό και ηθικά ανώτερο δυτικό εναντίων του παράλογου, βίαιου και ηθικά διεστραμμένου εχθρού, ο πόλεμος μετατράπηκε σε ταινία πριν καν μαγνητοσκοπηθεί.¹⁷⁵ Με τον τρόπο που η κινηματογραφική προσέγγιση του πολέμου του Βιετνάμ από τον Κόπολα ή τον Όλιβερ Στόουν,¹⁷⁶ εδραιώθηκε στη συλλογική συνείδηση ως ιστορικό γεγονός, έτσι και ο πόλεμος του Κόλπου, δεν είναι τίποτα περισσότερο από τον πόλεμο που σκηνοθέτησε το υπουργείο άμυνας και παρέδωσε προς μετάδοση στα αμερικάνικα μέσα ενημέρωσης. Ο προσομοιωμένος πόλεμος αποτελεί τον πόλεμο όπου οι αιτίες, οι εχθροί και οι κανόνες προσομοιώνονται. Δημιουργεί τα συμπτώματα τα οποία καλείται να θεραπεύσει. Στην περίπτωση του πολέμου ενάντια στην τρομοκρατία οι αιτίες αναπαράχθηκαν τόσες πολλές φορές, που δημιούργησαν μια πραγματικότητα πέραν της πραγματικότητας, δεν υπήρχε ανάγκη πλέον για την ύπαρξή τους.¹⁷⁷ Η ηθική ανωτερότητα που κατασκεύασε η δυτική κουλτούρα πέρασε συμβολικά ακόμη και στις έξυπνες βόμβες, όπου τα κανάλια αναπαρήγαγαν και τόνιζαν την ικανότητα τους να κτυπούν συγκεκριμένους στόχους χωρίς να προκαλούν παράπλευρες απώλειες. Η πραγματικότητα ήταν πολύ διαφορετική, με τον Μποντριγκιάρ να καταδεικνύει

¹⁷⁵ Baudrillard Jean – *Simulacra and simulation*, translated by Sheila Faria Glaser (Michigan University Press, 1994), σελ.60

¹⁷⁶ Αναφέρομαι στις ταινίες *Αποκάλυψη τώρα* (Σκηνοθεσία Φράνσις Φορντ Κόπολα, 1979) και *Πλατούν* (Σκηνοθεσία Όλιβερ Στόουν, 1986)

¹⁷⁷ Zevnik Andreja – *War porn, an image of perversion and desire in modern warfare*, *International Journal of Baudrillard studies*, Volume 11, Number 2 (May, 2014)

πως « η ιδέα ενός καθαρού πολέμου με έξυπνες βόμβες, με τον πόλεμο να θεωρείται μια τεχνολογική επέκταση του ανθρώπινου εγκεφάλου, αποτελεί ένα βέβαιο σημάδι παράνοιας».¹⁷⁸ Με τις πληροφορίες να μεταφέρονται ταυτόχρονα και με μεγάλη ταχύτητα, να μεταλλάσσονται και να εξελίσσονται, η ίδια η πληροφορία χάνεται μέσα στο σωρό της αναπαραγωγής της, η συλλογική παράνοια δεν ανιχνεύθηκε ποτέ αλλά παρέμεινε, να καταναλώνει το υπερθέαμα του πολέμου όπως μεταδιδόταν από τις οθόνες.

Οι εικόνες έγιναν αναπόσπαστο κομμάτι της εικονικής πραγματικότητας του πολέμου, οι καθαρές εικόνες των ηθικά ανώτερων δυτικών ήταν κομμάτι της υπερ - πραγματικότητας ενός πολέμου που δεν έγινε ποτέ. Αυτό το χαρακτηριστικό όμως είχε και έναν άλλο αντίκτυπο. Οι εικόνες δεν αντιπροσωπεύουν τον πόλεμο, δεν αποστασιοποιούνται, δεν κρίνουν, δεν υπάρχει λόγος να μελετήσει κανείς αν είναι αυθεντικές ή όχι, αποτελούν την πραγματικότητα του πολέμου. Με την απύθμενη διεισδυτικότητά τους, με τη συνεχόμενη προσπάθεια να κυριαρχήσουν και να αναπαραχθούν, οι εικόνες απέκτησαν μια πορνογραφική υπόσταση. Η εικόνα, στις περιπτώσεις που περιέχει βία, αποτελεί και αυτή μια εκδοχή της υπερ - πραγματικότητας, που καμία προσπάθεια δεν μπορεί να ελαττώσει την επιρροή της. Με τη διαρροή εικόνων από τους βασανισμούς και τους εξευτελισμούς που εφάρμοσαν οι Αμερικάνοι στους Ιρακινούς αιχμαλώτους, οι εικόνα πήρε την εκδίκηση της. Η Αμερική έχασε στο παιχνίδι που η ίδια έκτισε. Οι εικόνες κρατουμένων με καλώδια συνδεδεμένα στο σώμα τους με σκοπό να τους προκαλέσουν ηλεκτροπληξία προκαλούσαν αποστροφή, είχαν όμως και ακόμη ένα αποτέλεσμα: προκάλεσαν ηλεκτροπληξία στην ίδια την Αμερική, με τον Μποντριγκάρ, να δηλώνει ποιητικά: Αν θες να αποκτήσεις δύναμη μέσω της εικόνας, θα πεθάνεις με την επιστροφή της εικόνας.¹⁷⁹ Η κοινή γνώμη ήταν ανίκανη να κλείσει τα μάτια μπροστά στη νέα πορνογραφία της εικόνας που

¹⁷⁸ ο.π. σελ.43

¹⁷⁹ Baudrillard Jean – *War porn*, journal of visual culture Volume 5, Issue 1, σελ.87

την κατέκλισε. Τα μέσα επικοινωνίας δημιούργησαν (σκόπιμα) ένα κοινό που θρεφόταν καθημερινά με σωρούς από εικόνες δημιουργώντας μια συλλογική επιθυμία για θέαμα. Η διαπερατότητα που δημιουργήθηκε δεν αποκάλυπτε μόνο, αλλά ξεκίνησε να δημιουργεί την πραγματικότητα και στην περίπτωση των διαρροών δημιούργησε αυτό που αργότερα θα έκθετε ανεπανόρθωτα την ίδια την Αμερική. Ο Douglas Kellner φαίνεται αισιόδοξος σε σχέση με το πώς η επιρροή των μέσων επικοινωνίας μπορεί να αποκτήσει θετικό αντίκτυπο, με την ελπίδα ότι η μετάδοση τέτοιων εικόνων ίσως προκαλέσει τη Διεθνή Κοινότητα να γίνει πιο αυστηρή στο θέμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.¹⁸⁰ Ο Μποντριγιάρ δεν μοιράζεται την ίδια αισιοδοξία:

“Η προσομοίωση είναι απείρως πιο επικίνδυνη επειδή πάντα αφήνει ανοικτό το ενδεχόμενο πάνω και πέραν από το αντικείμενο, ο νόμος και η τάξη να μην είναι τίποτα περισσότερο από προσομοίωση”.¹⁸¹

Disneyland και Αμερική – Η ουτοπία της υπερ - πραγματικότητας

Κατά τον Μποντριγιάρ, στη σύγχρονη κοινωνία η διαφοροποίηση του πραγματικού και του αντίγραφου του διαλύεται, το αυθεντικό αντιγράφεται και εξαφανίζεται, με το αντίγραφο να παίρνει τη θέση του και καταλήγει να αποτελεί όχι μια απεικόνιση αλλά το πραγματικό στη θέση του πραγματικού. Αυτή η διαδικασία εδραιώνει στη θέση του πραγματικού αυτό που δεν υπήρξε ποτέ, που δεν έχει σημείο αναφοράς, με την εικόνα να αποτελεί την υπερ - πραγματικότητα όπου τα σημεία, οι προσομοιώσεις και οι κώδικες συγκροτούν την πραγματικότητα της καθημερινότητας. Αυτό κατά τον Μποντριγιάρ αποτελεί το ομοίωμα (simulacra), ένα αντίγραφο χωρίς αυθεντικό, μια αναπαράσταση πιο πραγματική από την πραγματικότητα. Για τον Μποντριγιάρ, η Disneyland αποτελεί την έκφραση της προσομοίωσης, μια ουτοπική

¹⁸⁰ Kellner Douglas – *Baudrillard, Globalization and terrorism*, International Journal of Baudrillard studies, Volume 2, Number 1 (January 2005)

¹⁸¹ Baudrillard Jean – *Simulacra and simulation*, translated by Sheila Faria Glaser (Michigan University Press, 1994), σελ.21

πραγματικότητα, μια αντιγραφή του φαντασιακού. Η Disneyland παρουσιάζεται σαν φαντασιακή κατασκευή ενός κόσμου ώστε να πιστέψουμε ότι ο υπόλοιπος κόσμος είναι πραγματικός, να κρύψει το γεγονός ότι η Αμερική δεν είναι πλέον πραγματική αλλά ανήκει στην σφαίρα της υπερ – πραγματικότητας, στη σφαίρα της προσομοίωσης. Δεν αποτελεί μια ψευδή αναπαράσταση, αποκρύπτει το γεγονός ότι το πραγματικό δεν υπάρχει, έτσι λειτουργεί σαν εγγυητής του πραγματικού.¹⁸² Η Disneyland για τον Μποντριγιάρ αποτελεί την πραγματική χώρα, η υπόλοιπη Αμερική είναι η Disneyland.¹⁸³ Εξηγεί πως η Disneyland δίδει την αίσθηση ότι αποτελεί ένα κόσμο παιδικότητας ενώ οι ενήλικες βρίσκονται κάπου αλλού, στον «πραγματικό» κόσμο, αποκρύβει έτσι το γεγονός ότι ο παλιμπαιδισμός βρίσκεται παντού, οι ενήλικες επισκέπτονται την Disneyland για να καλλιεργήσουν τις ψευδαισθήσεις που αφορούν την πραγματική τους παιδικότητα.

Η Αμερική για τον Μποντριγιάρ, όπως και η Disneyland, μπορεί να κατανοηθεί και να ερμηνευθεί ως ένα ομοίωμα, η Αμερική είναι η Αμερική των κινηματογραφικών ταινιών, της διαφήμισης, των εικόνων που αντικαθιστούν οτιδήποτε ρεαλιστικό και πραγματικό. Το ομοίωμα έγινε το πραγματικό, είναι ο ακρογωνιαίος λίθος της Αμερικής καθώς αποκρύβει την έλλειψη του πραγματικού.¹⁸⁴ Τονίζει πως στη Disneyland δεν υπάρχει ασάφεια μεταξύ ομοιώματος και πραγματικότητας, αυτό που υπάρχει είναι η απόσταση, απόσταση τόσο μεγάλη που η διαφοροποίηση χάνει τη σημασία της. Αντιπαραβάλλει την Disneyland με την έννοια της φυλακής: Η φυλακή μας δίνει τη ψευδαίσθηση ότι έξω από αυτή, ζούμε σε μια ελεύθερη κοινωνία, αγνοώντας το γεγονός ότι υπάρχουν σοκαριστικές ομοιότητες μεταξύ της έγκλειστης και

¹⁸² Baudrillard Jean– *Simulacra and simulation*, translated by Sheila Faria Glaser (Michigan University Press, 1994), σελ.14

¹⁸³ Green Chris – *Crime and media: A reader* (London, Routledge, 2010) σελ.49

¹⁸⁴ Smith Richard - *The Baudrillard Dictionary* (Edinburg, Edinburg University Press, 2010), σελ.198

της «ελεύθερης» διαβίωσης.¹⁸⁵ Η Αμερική αποτελεί το «ιδανικό», την εικόνα της διαφήμισης, την απελευθέρωση του sex, την επιτομή της μόδας, την υπεροχή της τεχνολογίας. Όλα αυτά είναι κατασκευάσματα που αποτελούν την υπερ – πραγματικότητα του τι είναι η Αμερική, αποστασιοποιήθηκαν τόσο πολύ από οποιαδήποτε έννοια πραγματικότητας, ώστε το υπερ -πραγματικό αποτελεί το ιδεατό, με τα όρια υπερ – πραγματικότητας και καθημερινής ζωής να εξαφανίζονται.

Στην Αμερική τα πάντα μπορείς να τα βιώσεις στην οθόνη, θρησκευτικές λειτουργίες, τάξεις γυμναστηρίου, αγορά αγαθών, όλα αποτελούν μια υπερ – πραγματικότητα προσομοιωμένων μοντέλων της καθημερινής ζωής. Στα μάτια του ευρωπαίου η Αμερική αποτελεί το τέλειο ομοίωμα, την έμφυτη και υλική αντιγραφή όλων των αξιών. Οι κάτοικοι της Αμερικής αποτελούν το πιο ανεπτυγμένο στάδιο προσομοίωσης καθώς δεν έχουν αρχέτυπο στο οποίο βασίστηκε η κοινωνία τους, οι κάτοικοι της Αμερικής αποτελούν το ίδιο το μοντέλο.¹⁸⁶ Για αυτό το λόγο, τα πάντα στην Αμερική είναι πραγματικά αλλά ανήκουν ταυτόχρονα και στο φαντασιακό. Η Αμερική κατασκευάστηκε σαν μοντέλο χωρίς υπόσταση από τους άποικους που δημιούργησαν μια «ουτοπία». Δεν υπάρχει ο μύθος του παρελθόντος, δεν υπάρχουν θεμελιακές αλήθειες, υπό αυτή την έννοια η Αμερική υπάρχει αναπόφευκτα συνεχώς στο παρόν. Η Αμερική πιστεύει στην ουτοπία της, στις ίδιες της ψευδαισθήσεις, αποτελεί την εστία των γενναίων και τη χώρα της ελευθερίας,¹⁸⁷ πιστεύει στο νόμο και την τάξη, πιστεύει και βιώνει τόσο πολύ την προσομοίωση της ώστε όλος ο υπόλοιπος κόσμος το πιστεύει επίσης. Η ακρότητα και η ειρωνεία, πράγματα υποκειμενικά για τον υπόλοιπο κόσμο στην Αμερική αποτελούν αντικειμενικές αλήθειες. Αυτό διαπιστώνεται εύκολα στη φαντασμαγορία τους, στην έλλειψη

¹⁸⁵ Baudrillard Jean – *Simulacra and simulation*, translated by Sheila Faria Glaser (Michigan University Press, 1994), σελ.14

¹⁸⁶ Baudrillard Jean – *Αμερική*, μετάφραση Νικόλας Χρηστάκης (Αθήνα, Futura, 2000), σελ.34

¹⁸⁷ Η Τρίτη στροφή του Αμερικάνικου εθνικού ύμνου: Αμερική, η εστία των γενναίων και η χώρα της ελευθερίας.

ρεαλισμού που διακατέχει όλες τις πτυχές του κοινωνικού ιστού, στις προεκλογικές συγκεντρώσεις που αποτελούν υπερθέαμα, στα σπορ που αναμιγνύονται με μουσικές παραστάσεις όπως ο τελικός του αμερικάνικου ποδοσφαίρου, στα προσομοιωμένα αθλήματα που παρακολουθούν εκατομμύρια κόσμοι όπως το WWE, στα συνέδρια εταιρειών και στις ευαγγελικές λειτουργίες όπου ο ομιλητής συμπεριφέρεται σαν διασκεδαστής. Στην Αμερική η φαντασμαγορία και η υπερβολή, οι εικόνες, αποτελούν συστατικό της πραγματικότητας, η αισθητική και οι αξίες εξαφανίζονται μέσα στην υπερ – πραγματικότητα, η ιστορία, ο μύθος και ο ρεαλισμός χάνονται μέσα στα τηλεοπτικά γεγονότα.¹⁸⁸

Η Disneyland και η Αμερική αποτελούν για τον Μποντριγιάρ την έννοια της υπερ – πραγματικότητας, μια εικονική πραγματικότητα που δημιουργήθηκε από μοντέλα του πώς θα έπρεπε να είναι η πραγματικότητα. Ο Μποντριγιάρ θεωρεί πως τα μοντέλα αυτά υπάρχουν για να αποκρύψουν την πραγματική όψη της Αμερικής, την Αμερική του παλιμπαιδισμού και την Αμερική όπου κυριαρχεί η διττή υπόσταση. Την διττή υπόσταση της εικόνας που κυριαρχεί και την εκμετάλλευση της εικόνας προς όφελος της κρυμμένης πραγματικότητας, κάτι που αποδείχτηκε για παράδειγμα στην ανάλυσή του για τον πόλεμο του Κόλπου. Η Disneyland και η Αμερική για τον Μποντριγιάρ, αποτελούν τις επιπτώσεις ενός κόσμου όπου οι προσομοιώσεις δεν είναι απλώς αντανάκλασεις της πραγματικότητας, αλλά έχουν γίνει η ίδια η πραγματικότητα.

Κοινωνικά δίκτυα – Η κατασκευή του κοσμοειδώλου

Ο στοχασμός του Μποντριγιάρ αποδείχτηκε προφητικός όσο αφορά το ψηφιακό τοπίο των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, όπου η αισθητικοποιημένη απεικόνιση του κοινωνικού εαυτού απομακρύνθηκε τόσο πολύ από την πραγματικότητα, ώστε ο ψηφιακός εαυτός να αποτελεί το σημείο αναφοράς και ο πραγματικός

¹⁸⁸ Baudrillard Jean – Αμερική, μετάφραση Νικόλας Χρηστάκης (Αθήνα, Futura, 2000), σελ.115

εαυτός να μην έχει καμία σημασία. Όπως και η Disneyland, το ψηφιακό προφίλ δημιουργήθηκε από το μοντέλο του πώς θα ήθελε ο χρήστης να είναι η πραγματικότητα αποκρύβοντας οποιαδήποτε επαφή με το ρεαλιστικό. Η θεωρία του Μποντριγιάρ για τα ομοιώματα και την προσομοίωση καταδεικνύει πως οι πλατφόρμες ψηφιακής δικτύωσης κατασκευάζουν την υπερ – πραγματικότητα, όπου η επαφή με το πραγματικό όχι μόνο διαβρώνεται αλλά εξαφανίζεται.

Τα σύγχρονα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, ανεξάρτητα από το σκοπό και τη λειτουργία τους, παρέχουν στον χρήστη την δυνατότητα της ψηφιακής παρουσίας και αλληλεπίδρασης. Στα πλαίσια αυτής της δυνατότητας, απαραίτητο στοιχείο είναι η δημιουργία ψηφιακού προφίλ¹⁸⁹, η κατασκευή ενός εαυτού που δεν είναι απαραίτητο να έχει οποιαδήποτε σχέση με τον πραγματικό. Με την επέλαση της τεχνολογίας και την εφαρμογή φίλτρων, οι φωτογραφίες, ακόμη και τα βίντεο του χρήστη, παρουσιάζουν μια αισθητικοποιημένη όψη που αποκρύβει με πλήρη αληθοφάνεια την πραγματική. Το γεγονός αυτό είναι γνωστό σε όλους τους χρήστες και δεν κρίνεται, καθώς ο χρήστης εστιάζει στο περιεχόμενο και όχι στη σχέση του με το ρεαλιστικό. Βασιζόμενοι στις θέσεις του Μποντριγιάρ, διανύουμε το τέταρτο στάδιο της εικόνας, όπου δεν υπάρχει καμία σχέση πλέον με το πραγματικό, η εικόνα μετατράπηκε σε καθαρό ομοίωμα. Σε αυτό το τέταρτο στάδιο, η αισθητικοποιημένη όψη οποιασδήποτε εικόνας που μεταφέρεται από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης δεν έχει σχέση με την πραγματικότητα αλλά απορροφάται σε σχέση με προ-υπάρχουσες εξιδεικευμένες όψεις ή ανάλογα με τη συναισθηματική επιρροή που μπορεί να προκαλέσουν. Ο καθημερινός καταγιγισμός εικόνων οδήγησε τον άνθρωπο να εστιάζει μόνο σε αυτά που

¹⁸⁹ Ο άλλος εαυτός (Avatar εαυτός, ψηφιακός εαυτός, ψηφιακό προφίλ κλπ) στη σύγχρονη εποχή, όχι μόνο δεν προκαλεί φόβο (όπως θα ανάμενε κανείς αν βασιστούμε στην Φροϋδική θεωρία του σωσία), αντιθέτως τον αναγνωρίζουμε ως ύπαρξη και τον απελευθερώνουμε. Ο Μποντριγιάρ προχωρά ακόμη ένα βήμα περαιτέρω, αναγνωρίζει πως ο άλλος εαυτός μετατρέπεται από το Άλλο σε Ταυτό. Βλ. Baudrillard Jean – *Η διαφάνεια του κακού*, μετάφραση Ζήσης Σαρίκας (Εξάντας – Νήματα, χ.τ. χ.χ.), σελ. 139

ταιριάζουν με το δικό του κοσμοείδωλο.¹⁹⁰ Η καθημερινή προβολή εικόνων καταργεί την έννοια του κρυφού, του προσωπικού, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης χαρακτηρίζονται από πλήρη διαφάνεια, από ασυδοσία πληροφορίας και εικόνας. Ο προσωπικός χώρος λειτουργούσε σαν μια προστατευτική δομή στην οποία θα μπορούσε κάποιος να καταφύγει, πλέον ο προσωπικός χώρος δεν υφίσταται, καθώς κανείς δεν υπάρχει έξω από τον ψηφιακό ιστό. Βιώνουμε την έκσταση της επικοινωνίας και η έκσταση αυτή είναι αισχρή.¹⁹¹ Δεν είναι τυχαίο που στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης κυριαρχεί ο ερωτισμός, η σεξουαλικοποίηση του εαυτού, η προκλητικότητα. Στα κοινωνικά δίκτυα η αισχρότητα αποτελεί προϊόν προς κατανάλωση, και η ύπαρξη στα δίκτυα αυτά, εφόσον καθορίζεται από αριθμούς ακολούθων και θετικών σημείων, αποτελεί ύπαρξη προς κατανάλωση.

Ο καταιγισμός εικόνων και πληροφοριών οδηγεί την κουλτούρα να ασχολείται μόνο με την κουλτούρα της μάζας, πρόκειται για μια χειριστική πρακτική που κατασκευάζει ένα λαβύρινθο από σημεία, όπου το νόημα παύει να υπάρχει, όσο αυξάνεται η πληροφορία τόσο ελαττώνεται το νόημα.¹⁹² Σε μια εποχή όπου κάθε γεγονός γίνεται παγκόσμια γνωστό σε πραγματικό χρόνο, η ροή πληροφοριών είναι ακατάσχετη και από διαφορετικές πηγές με την εξέταση της αξιοπιστίας τους να είναι πρακτικά αδύνατη. Ο χρήστης για να ανταπεξέλθει σε αυτή τη χαοτική ροή, καταλήγει να εμπιστεύεται συγκεκριμένες πηγές, οι οποίες, όπως είδαμε πιο πάνω, δεν επιλέγονται λόγω της αξιοπιστίας τους αλλά λόγω του πόσο κοντά βρίσκεται στο προκατασκευασμένο κοσμοείδωλο του χρήστη. Μέσα σε αυτή τη πολύπλευρη ροή, η αλήθεια πολλαπλασιάζεται, αφού όλες οι ερμηνείες είναι ταυτόχρονα αληθινές, με την αλήθεια να χάνεται μέσα στη

¹⁹⁰ Morris James – *Simulacra in the age of social media – Baudrillard as the prophet of face news*, Journal of communication inquire, Vol.45 (4), 2021, (319-336) σελ.322

¹⁹¹ Baudrillard Jean – *the ecstasy of communication*, translated by Bernard & Caroline Schutze (New York Semiotext, 1988) σελ.22

¹⁹² Baudrillard Jean – *Simulacra and simulation*, translated by Sheila Faria Glaser (Michigan University Press, 1994), σελ.66, 79

πληθώρα της πληροφορίας. Η θέση αυτή ομοιάζει με την έννοια της πτύχωσης του Gilles Deleuze όπου η πραγματικότητα ερμηνεύεται με διαφορετικούς τρόπους ανάλογα με τις εναλλακτικές προοπτικές που προσεγγίζεται, χωρίς καμία να αντιπροσωπεύει την απόλυτη πραγματικότητα η οποία αναπόφευκτα δεν μπορεί ποτέ να γίνει πλήρως γνωστή.¹⁹³

Reality TV – Το τέλειο έγκλημα

Η διάλυση της πραγματικότητας στην εποχή των μέσων κοινωνικής δικτύωσης εγκαταστάθηκε στο συλλογικό ασυνείδητο τόσο έντονα που πλέον αποτελεί την ίδια την πραγματικότητα. Τηλεοπτικά παιχνίδια όπου άτομα διαμένουν σε ένα σπίτι και παρακολουθούμε ζωντανά τη διαβίωσή τους, συνιστούν μια απόδειξη ότι η εικόνα δεν έχει σχέση πλέον με την πραγματικότητα αλλά αποτελεί καθαρό ομοίωμα. Στο σπίτι του παιχνιδιού υπάρχουν κάμερες, οι συμμετέχοντες το γνωρίζουν, το κοινό το γνωρίζει, παρόλα αυτά οι κάμερες δεν φαίνονται στην εικόνα. Η ακατάσχετη ροή πληροφορίας δεν αφήνει τίποτα κρυφό, όλες οι εικόνες είναι ορατές, κυριαρχεί η πορνογραφία της εικόνας. Η reality TV αποτελεί την επιτομή της πορνογραφίας της εικόνας, όλα είναι φανερά, όλα φαίνονται, βιώνουμε τη γυμνή «αλήθεια», αυτό είναι το χυδαίο μυστικό αυτών των παιχνιδιών.¹⁹⁴ Όλοι, θεατές και πρωταγωνιστές, συλλογικά, μόλις ανοίξουν οι κάμερες, εγκαταλείπουν την όχθη της πραγματικότητας και μεταναστεύουν στην υπερ – πραγματικότητα όπου τίποτα δεν είναι αληθινό αλλά ταυτόχρονα αποτελεί τη μόνη αλήθεια. Ακόμη και το όνομα των παιχνιδιών, reality TV, περιγράφει μια κατάσταση σαν ατόφια πραγματικότητα, ενώ όλοι γνωρίζουν ότι δεν έχει καμία σχέση με τον ρεαλισμό της πραγματικότητας, ζωντανά, μπροστά στις οθόνες, η ολοκλήρωση του τέλειου εγκλήματος.

¹⁹³ Deleuze Gilles – *The fold, Leibniz and the Baroque*, translated by Tom Conley (London, Athlone Press, 1993)

¹⁹⁴ Baudrillard Jean – *The perfect crime*, translated by Chris Turner (London, Verso, 1996), σελ.68

“Αυτή είναι η ιστορία ενός εγκλήματος, η ιστορία της δολοφονίας τη πραγματικότητας. Και της εξόντωσης μιας ψευδαίσθησης -- της ζωτικής ψευδαίσθησης, της ριζικής ψευδαίσθησης του κόσμου. Το πραγματικό δεν εξαφανίζεται μέσα στην ψευδαίσθηση· είναι η ψευδαίσθηση που εξαφανίζεται μέσα στην ολοκληρωμένη πραγματικότητα”.¹⁹⁵

Για τον Μποντριγιάρ η reality TV αποτελεί την απόδειξη πως το κοινό ούτε επιθυμεί, ούτε χρειάζεται νόημα ή πληροφόρηση, το μόνο που επιζητεί είναι σημεία και εικόνες. Η τηλεόραση τα παρέχει με τη reality TV, με πλασματικά σενάρια και στημένες ερωτήσεις και απαντήσεις.¹⁹⁶

Ο Douglas Kellner θεωρεί τον Μποντριγιάρ ως τον πιο σημαντικό και συνάμα προκλητικό θεωρητικό της κουλτούρας των μέσων επικοινωνίας κατά την δεκαετία του εβδομήντα και κατά τα μέσα της δεκαετίας του ογδόντα.¹⁹⁷ Μελετώντας τα πιο πάνω γεγονότα μέσα από το θεωρητικό πρίσμα του Μποντριγιάρ, βλέπουμε πως στη σύγχρονη εποχή οφείλουμε να επαναφέρουμε τον Μποντριγιάρ δυναμικά στο προσκήνιο. Η εξάλειψη της σχέσης εικόνας και πραγματικότητας που χαρακτηρίζει την εποχή των μέσων επικοινωνίας και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, οδηγεί σε μια νέα μαζική κουλτούρα όπου η υπερ-πραγματικότητα κυριαρχεί, διαμορφώνοντας τις αντιλήψεις μας, τις εμπειρίες μας και μοιραία την πραγματικότητά μας.

¹⁹⁵ ο.π. σελ.4

¹⁹⁶ Baudrillard Jean – *Screened out*, translated by Chris Turner (London, Verso, 2002)

¹⁹⁷ Kellner Douglas – *Media culture* (London, Routledge, 2003), σελ.297

5. Ο απόηχος του Μποντριγιάρ

5.1 Διανοητικές συγκλήσεις γύρω από τα μέσα επικοινωνίας και την υπερ – πραγματικότητα

*“Ο Μποντριγιάρ έγραφε και σκεπτόταν με το εξαιρετικό ταλέντο ενός θεωρητικού που ήταν ανοιχτός σε πολλά διανοητικά ρεύματα, αλλά ταυτόχρονα επίμονος στο να χαράξει τον δικό του δρόμο μέσα σε έναν κόσμο που αποκάλυψε ως απείρως πιο διαφορετικό από ότι ακόμα και οι πιο απίστευτες αφηγήσεις μπορούσαν να υποθέσουν”.*¹⁹⁸

Η επέλαση των μέσων επικοινωνίας και η ταυτόχρονη και μαζική μετάδοση μηνυμάτων μέσω αυτών αναλύθηκε διεξοδικά από στοχαστές, οι οποίοι αναγνώρισαν στη μετάδοση αυτή τον κίνδυνο διαμόρφωσης κοινότυπων αντιλήψεων, μέσα από την επανάληψη και την καθιέρωση ρηχών και εύπεπτων θεαμάτων. Διέκριναν πως η μαζικότητα και η ευκολία πρόσληψης μπορεί να οδηγήσει σε παθητικότητα του δέκτη, με αποτέλεσμα να επηρεάζεται η κριτική του αντίληψη και να υπονομεύεται η ίδια η πραγματικότητα.

Μέσα Επικοινωνίας - Παθητικότητα και αποτροπή κριτικής

Ο Μποντριγιάρ αναγνωρίζει πως το περιεχόμενο της παραγωγής έχει μεταβληθεί, με την παραγωγή να λειτουργεί ως σημείο, χωρίς να υπάρχει απαραίτητα κάποια αναφορά σε πραγματική παραγωγή. Αποτέλεσμα αυτής της εξέλιξης είναι η κυριαρχία της ανάγκης, μιας εμπορεύσιμης αξίας η οποία καταστρέφει το αυθεντικό με αποτέλεσμα οι αξίες να αποκτούν μια φαντασιακή αυτονομία.¹⁹⁹ Ο στοχασμός του Τέοντορ Αντόρνο, αν και προγενέστερος και παρά το διαφορετικό θεωρητικό τους υπόβαθρο, συμβαδίζει με του Μποντριγιάρ όσο αφορά την επιρροή των μέσων επικοινωνίας στην διαμόρφωση αντιλήψεων και την κατάργηση του αυθεντικού. Και οι δύο θεωρούν πως τα μέσα μαζικής επικοινωνίας επιβάλλουν ιδεολογικό έλεγχο μέσω του περιεχομένου τους και προωθούν τη μαζικότητα και παθητικότητα της κατανάλωσης. Συμφωνούν πως

¹⁹⁸ Clarke B David., Doel A. Marcus, Merrin William and Smith G. Richard, (edited by) *Jean Baudrillard, fatal theories* (London, Routledge, 2009), σελ.1

¹⁹⁹ Baudrillard Jean – *Symbolic exchange and death*, translated by Iain Hamilton Grant (Sage, 2017), σελ.29

τα μέσα διαβρώνουν τη πραγματικότητα και υπονομεύουν, με τη χρήση της επαναλαμβανόμενης ταυτόσημης παραγωγής θεαμάτων, την αυθεντική ανθρώπινη εμπειρία. Ο Αντόρνο, παράλληλα με τον Μποντριγιάρ, είναι μάλλον απαισιόδοξος για την επιρροή της τεχνολογίας στη σύγχρονη κοινωνία, βλέποντας στην επανάληψη και την αναπαραγωγικότητα την καθιέρωση της απομίμησης. Η «αφηρημένη ομοιότητα κάθε είδους αισθητικής φαινομενικότητας»²⁰⁰ οδηγεί στην εμφάνιση κακόγουστων μιμήσεων με την τέχνη να χάνει τη σύνδεση της με τη μαγεία και να καταλήγει στο να ανταλλάσσει εικόνες. Η επανάληψη αυτή αναπόφευκτα οδηγεί στην καταστροφή της ίδιας της εικόνας.²⁰¹ Έβλεπε πως τα νέα μέσα διαφοροποιούν την αισθητηριακή αντίληψη των ανθρώπων διαμορφώνοντας έτοιμες αισθητηριακές φόρμες. Η επιβολή εμπορεύσιμης αξίας σε όλες τις εκφάνσεις της ανθρώπινης ζωής κατάφερε να διεισδύσει και στην βιομηχανία της κουλτούρας με τη μεσολάβηση των μέσων επικοινωνίας. Αποτέλεσμα αυτής της επιβολής είναι το αντικείμενο κατανάλωσης να είναι κυρίως η ανταλλάξιμη αξία των εκφάνσεων της κουλτούρας, όπως είναι οι εικόνες και η μουσική.²⁰² Ο Αντόρνο ανιχνεύει την ανταλλακτική αυτή αξία εις βάρος της ποιότητας στην ελαφριά μουσική που μεταδίδουν τα μέσα, όπου χάνεται κάθε πρωτοτυπία και γνώμονας της μετάδοσης της είναι η εύκολη κατανάλωση της από το κοινό. Ακόμη και είδη μουσικής που θεωρητικά στηρίζονται στην πρωτοτυπία και τον πειραματισμό, όπως η μουσική τζαζ, σύμφωνα με τον Αντόρνο «στην πραγματικότητα δεν διαταράσσει ποτέ την χονδροειδή ενότητα του βασικού ρυθμού, την πανομοιότητα του μέτρου».²⁰³ Η τζαζ δεν μπορεί να ξεφύγει από την μίμηση, την επιβολή χαρακτηριστικών αισθητηριακών μοτίβων, καθιστώντας την μια

²⁰⁰ Adorno Theodor – *Minima Moralia*, μετάφραση Λευτέρης Αναγνώστου (Αθήνα, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2020), σελ.331

²⁰¹ ο.π. σελ. 333

²⁰² Schweppenhauser Gerhard – *Το καλειδοσκόπιο πρέπει να συντριβεί*, Αξιολογικά, Τεύχος 22, 2009, σελ.87

²⁰³ Αντόρνο, Λόβενταλ, Μαρκούζε, Χορκχάιμερ – *Τέχνη και μαζική κουλτούρα* (Αθήνα, Ύψιλον, 1984), Τέοντορ Αντόρνο – *Τζαζ, η αιώνια μόδα*, σελ.123

μουσική μόδας, που η αναμετάδοση της από τα μέσα επιλέγεται λόγω της δημοφιλίας της άρα της ανταλλάξιμης της αξίας. Απώτερος σκοπός είναι η δημιουργία παθητικών καταναλωτών που θα συνηθίσουν να απολαμβάνουν προσχεδιασμένα και προκαθορισμένα, άρα και προβλέψιμα προϊόντα, ακόμη και στο χώρο της κουλτούρας. Η παθητικότητα αυτή αποτρέπει οποιαδήποτε κριτική διάθεση και προωθεί την απρόσκοπτη κατανάλωση. Ο Αντόρνο ανιχνεύει και στην βιομηχανία του κινηματογράφου, ιδιαίτερα στις Αμερικανικές χολιγουντιανές παραγωγές, τον προσανατολισμό των αισθητικών εμπειριών προς μια παραγωγική ενότητα. Χαρακτηρίζει τις ταινίες ως μηχανικά προϊόντα που διαφοροποιούνται μόνο ως προς τους συμμετέχοντες και τη χρήση τεχνικών αλλά όχι ως προς το νόημα. Η προβλεψιμότητα της ελαφριάς ποπ μουσικής συμβαδίζει με την προβλεψιμότητα του κινηματογραφικού σεναρίου, αποτελούν προκατασκευασμένα κλισέ. Αποσκοπούν στην έλλειψη προβληματισμού και την ψευδή αντίληψη πως ο κόσμος αποτελεί προέκταση της επιφανειακότητας και ελαφρότητας της ταινίας που καταναλώθηκε εντός της κινηματογραφικής αίθουσας.²⁰⁴

Παράλληλα ο Marschall McLuhan όπως και ο Μποντριγκάρ, θεωρεί πως η τηλεόραση ως μέσο επικοινωνίας δεν διαθέτει την ικανότητα της αμεσότητας με αποτέλεσμα να δημιουργεί παθητικότητα και να μειώνει την κριτική αντίληψη ως προς το θέαμα. Αν και διακατέχεται από μια αισιόδοξη πρόσληψη των δυνατοτήτων των νέων μέσων επικοινωνίας αναγνωρίζει πως ενώ τα μέσα δεν αποτελούν απειλή, ο πραγματικός κίνδυνος βρίσκεται στην έλλειψη κατανόησης των μέσων.²⁰⁵ Βλέπει στην τηλεόραση ένα μέσο το οποίο αποτελεί την επέκταση όλων των ανθρωπίνων αισθήσεων, με την απόσταση μεταξύ μέσου και δέκτη να διαβρώνεται τόσο πολύ ώστε η τηλεόραση όχι μόνο να αντικαθιστά αλλά και να

²⁰⁴ Αντόρνο Τέντορ – Χορκχάιμερ Μαξ – *Διαλεκτική του διαφωτισμού*, μετάφραση Λευτέρης Αναγνώστου, επιμέλεια Γεράσιμος Κουζέλης (Αθήνα, ΝΗΣΟΣ, 1996), σελ.207 - 211

²⁰⁵ Huyssen Andreas - *In the Shadow of McLuhan: Jean Baudrillard's Theory of Simulation. Assemblage*, no. 10 (1989): 7–17. <https://doi.org/10.2307/3171140>.

επεκτείνει την ανθρώπινη εμπειρία.²⁰⁶ Τα μέσα επικοινωνίας απευθύνονται σε όλους κατακλύζοντας τους με σωρεία δεδομένων, αλληλένδετων μεταξύ τους όπως το νευρικό σύστημα κατακλύζεται από ερεθίσματα, έτσι, τα μέσα διαθέτουν την ικανότητα να διαμορφώσουν αντιλήψεις μέσα από τον τρόπο που μεταφέρουν το μήνυμά τους. Με αυτό το τρόπο, ο δέκτης διαμορφώνει ιδέες, απόψεις και λαμβάνει αποφάσεις ανάλογα με τον τρόπο που δέχεται το μήνυμα και από το μέσο επικοινωνίας με το οποίο μεταφέρεται.²⁰⁷

Το μέσο επικοινωνίας ως δύναμη επιβολής αναλύει και ο Guy Debord στο έργο του *Η κοινωνία του θεάματος*²⁰⁸ (1967) όπου περιγράφει την διεισδυτική επιβολή των μέσων επικοινωνίας μέσα στη σύγχρονη κοινωνική ζωή. Κατά τον Debord, η μονόδρομη επικοινωνία της δύναμη του θεάματος, επιφέρει ή ακόμη και επιβάλλει μέσω της μη διαλεκτικής του προσέγγισης μια αμνησία ως προς τον πρότερο δημιουργικό ρόλο του ατόμου, προωθώντας ένα σύστημα γενικής υποταγής.²⁰⁹

Η αισθητικοποίηση της πραγματικότητας

Ο Μποντριγιάρ μοιράζεται κοινές αντιλήψεις με τον Pierre Bourdieu όσο αφορά την αξία του αντικειμένου, όπου στην σύγχρονη καταναλωτική κοινωνία δεν καθορίζεται μόνο από την χρηστική του αξία αλλά και από την κοινωνική αξία που προσδίδει στον κάτοχο του αγαθού. Η συμβολική αξία κεφαλαίου που περιγράφει ο Bourdieu συσχετίζεται με την αξία σημείου του Μποντριγιάρ. Και οι δύο μελετούν πώς αυτές οι αξίες μεταφέρονται από τα αγαθά στις εικόνες και από εκεί μετατρέπονται σε αισθητικοποιημένα μηνύματα.

²⁰⁶ McLuhan Marshall – *Understanding media, the extensions of men* (Berkeley, Gingko press, 2013) σελ.244

²⁰⁷ ο.π. σελ.273

²⁰⁸ Debord Guy – *The society of the spectacle*, translated by Ken Knabb (Berkeley, Bureau of Public Secrets, 2014)

²⁰⁹ ο.π. σελ.105

Ο Bourdieu αναλύει πώς η αντικειμενική αλλά και η υποκειμενική αισθητική των αγαθών που μπορούν να αποκτηθούν προσδίδουν κοινωνική αξία, με αποτέλεσμα οι αισθητικές αξίες να χάσουν την σημασία τους και να ερμηνεύονται ως συμβολικές αξίες κεφαλαίου. Οποιαδήποτε μορφή αναπαραγωγής εικόνων, μεταφέρει και ένα αισθητικοποιημένο μήνυμα κοινωνικής αξίας το οποίο καθορίζει τις κοινωνικές επιλογές του υποκειμένου, αφού επιθυμεί να νιώσει την ασφάλεια του ανήκειν, ασφάλεια που θα του δώσει η υποταγή στη προκαθορισμένη αισθητική αξία των αντικειμένων.²¹⁰ Το συμβολικό κεφάλαιο είναι ικανό να προσδώσει κύρος με αποτέλεσμα η αξία του αγαθού να μην καθορίζεται από το περιεχόμενο αλλά από την αξία σημείου του.²¹¹ Την ίδια επίδραση έχουν και τα μηνύματα που μεταφέρονται από τα μέσα επικοινωνίας, οι φορείς που τα μεταδίδουν, υπό την άνεση της αυθεντίας που τους παρέχει η αισθητικοποίηση του μηνύματος, μπορούν να καθησυχάσουν τον δέκτη για την ποιότητα του μηνύματος.²¹² Έτσι, η κριτική ως προς το μεταφερόμενο μήνυμα εξανεμίζεται και απομένει ο εφησυχασμός που προσδίδει το σε κάθε περίπτωση οικείο και γνώριμο περιεχόμενο. Η αισθητικοποίηση του μηνύματος μεταφέρει σε ασυνείδητο επίπεδο το περιεχόμενο, δημιουργώντας συμπάθειες ή αντιπάθειες ανάλογα με την εκλεκτική αισθητική συγγένεια που γεννά το περιεχόμενο. Ανάλογα με τον Μποντριγιάρ, ο Bourdieu θεωρεί πως η αξία ενός μηνύματος δεν κρίνεται από την ουσία του περιεχομένου του αλλά από το πόσο οικεία είναι η αισθητικοποιημένη του εικόνα. Το αισθητικά οικείο θα προκαλέσει ευνοϊκή αντιμετώπιση του μηνύματος ενώ το ανοίκειο τείνει να προκαλέσει

²¹⁰ Bourdieu Pierre – *Distinction, A social critique of the judgement of taste*, translated by Richard Nice (Cambridge, Harvard University Press, 1984), σελ. 57-59

²¹¹ Bourdieu Pierre – *The field of culture production* (Great Britain, Blackwell publishers, 1993), σελ.76

²¹² Bourdieu Pierre – *Distinction, A social critique of the judgement of taste*, translated by Richard Nice (Cambridge, Harvard University Press, 1984), σελ. 326

αποστροφή.²¹³ Ως εκ τούτου, τα μέσα, χειρίζονται αυτή την κοινωνική ιδιότητα ώστε να μεταφέρουν το μήνυμα τους συγκαλυμμένο με την ανάλογη αισθητικοποιημένη φόρμα.

Το θέμα της αισθητικοποίησης της πραγματικότητας απασχόλησε και τον Φρέντρικ Τζέιμσον όπου στο έργο του *Μεταμοντερνισμός ή η καταναλωτική λογική του ύστερου καπιταλισμού* (1991) παραθέτει μία ανάλυση για το πώς τα μέσα επικοινωνίας αποτελούν μέσα αναπαραγωγής και όχι παραγωγής τα οποία διακατέχονται από μια αισθητική θεματικής απεικόνισης του περιεχομένου, το οποίο παράγει και αναπαράγει ομοιώματα.²¹⁴ Ανιχνεύει μια τάση ταυτοποίησης του αγαθού με την εικόνα του, όπου τα αγαθά είναι ταυτόσημα με λογότυπα και μάρκες όπου οι έννοιες και τα αγαθά παύουν να διαφοροποιούνται, όλα τα αγαθά πλέον συσχετίζονται με το θέαμα, σχέση που εγκαθίδρυσε η διαφήμιση με την εισβολή που πραγματοποίησε στα μέσα επικοινωνίας.

Ανάλογα και ο Ντέιβιντ Χάρβεϊ στο έργο του *Η κατάσταση της μετανεωτερικότητας* (1989) αναφέρει πως στη καπιταλιστική κοινωνία όπου ακόμη και το έργο τέχνης αποτελεί αγαθό προς διάθεση στην αγορά, το προϊόν κουλτούρας έπρεπε να διεκδικήσει τη θέση του και να εξασφαλίσει τρόπους ώστε να κοστολογηθεί και να πωληθεί. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να διαφοροποιηθεί το τι θεωρείται τέχνη, ωραίο, καλαίσθητο με τη πραγματικότητα να ανακατασκευάζεται μέσω αισθητικών ενεργειών.²¹⁵ Την ανακατασκευή αυτή σύμφωνα με τον Χάρβεϊ ανέλαβαν κατά κύριο λόγο οι εικόνες είτε μέσω της φωτογραφίας είτε μέσω του κινηματογράφου και της τηλεόρασης.

²¹³ ο.π. σελ. 241. Σχετική και η φροϋδική ερμηνεία της δημιουργίας του αισθήματος του ανοίκειου (Unheimlich στα γερμανικά) όπου αναφέρεται σε απωθημένες φοβίες που προκαλούν αποστροφή, βλ. Freud Sigmund – *The uncanny*, translated by David McLintock (London, Penguin, 2003) σελ.124

²¹⁴ Jameson Fredric – *Postmodernism, or the cultural logic of late capitalism* (Durham, Duke University Press, 1991), σελ.34

²¹⁵ Harvey David – *The condition of postmodernity* (Cambridge, Blackwell, 1989), σελ.22

Η δημιουργία της υπερ – πραγματικότητας

Η πραγματικότητα η οποία ανακατασκευάζεται και πολλαπλασιάζεται μέσα από τα μέσα επικοινωνίας έφερε στο προσκήνιο αναλύσεις για τον τρόπο πρόσληψης της αλλά και για την ίδια τη φύση της. Ο Μποντριγιάρ δεν κρύβει το ενδιαφέρον του, (παρά την έντονη σε αρκετά σημεία κριτική του) για τη θεωρία του McLuhan όσο αφορά το μήνυμα που μεταφέρουν τα μέσα επικοινωνίας. Τα μέσα σύμφωνα με τον McLuhan αποτελούν ενεργά στοιχεία που διαμορφώνουν, ακόμη και ελέγχουν την ανθρώπινη κουλτούρα, δράση και συμπεριφορά. Η αλματώδης επέλαση της τεχνολογίας επιφέρει έντονες αλλαγές όχι μόνο σε κοινωνικές νόρμες αλλά ακόμη και στο τρόπο που δομείται η ανθρώπινη σκέψη, «όλα τα μέσα υπάρχουν ώστε να προσδίδουν στη ζωή τεχνικές αντιλήψεις και αυθαίρετες αξίες»,²¹⁶ προσέγγιση που συμβαδίζει με την θεώρηση του Μποντριγιάρ σχετικά τη δημιουργία της υπερ – πραγματικότητας από τα μέσα.

Παρόμοια με τον Μποντριγιάρ, ο Guy Debord θεωρεί πως τα μέσα αντικαθιστούν την πραγματικότητα με εικόνες, οι οποίες προβάλλουν στην κοινωνία μια αισθητικοποιημένη επανάληψη θεαμάτων που λαμβάνουν τη θέση της πραγματικότητας καταργώντας οποιαδήποτε μορφή διαλόγου, προβληματισμού ή δυνατότητα διόρθωσης.²¹⁷ Το θέαμα αποτελεί το αποτέλεσμα της κοινωνίας της παραγωγής και της κατανάλωσης, βρίσκεται σε κεντρικό σημείο σε αυτό που ο Debord ονομάζει τη μη – πραγματικότητα της πραγματικότητας. Το θέαμα, μέσα από εκφάνσεις όπως η διαφήμιση, οι ειδήσεις και η φαντασμαγορία, κυριαρχεί στον χρόνο που απομένει στον άνθρωπο μετά το τέλος της εργασίας, προτρέποντάς τον να εκπληρώσει την επόμενη απαίτηση της παραγωγικής διαδικασίας, την απαίτηση της κατανάλωσης.²¹⁸ Η πανταχού παρούσα φαντασμαγορία εγκαθιδρύει μια γενικευμένη ψευδή συνείδηση, η

²¹⁶ McLuhan Marshall – *Understanding media, the extensions of men* (Berkeley, Gingko press, 2013) σελ.176

²¹⁷ Debord Guy – *The society of the spectacle*, translated by Ken Knabb (Berkeley, Bureau of Public Secrets, 2014) σελ. 6

²¹⁸ ο.π. σελ.3

οποία δεν είναι πια σε θέση να αναγνωρίσει την εξάρτηση της από το σύστημα του θεάματος. Κατά τον Debord, το σύστημα του θεάματος μετατρέπει την καθημερινότητα σε ανάγκη παρά βίωμα. Το θέαμα μέσα από την αναπαραγωγή σημείων και μηνυμάτων παραδίδει στον σύγχρονο άνθρωπο ένα υποκατάστατο του βιώματος δίνοντας του τη ψευδαίσθηση πως η εικονική πράξη που εκπληρώθηκε μέσα από τη φαντασμαγορία της οθόνης αποτελεί τη δική του, προσωπική εκπλήρωση του ιδεατού.²¹⁹ Ο Μποντριγιάρ θεωρεί πως το υποκατάστατο του βιώματος κατασκευάζει την υπερ – πραγματικότητα που αντικαθιστά το ρεαλιστικό. Ο Debord προσεγγίζει την αντικατάσταση αυτή όχι σαν μια νέα πραγματικότητα αλλά σαν μια μη – πραγματικότητα που επιδιώκει να αποκρύψει την πραγματική φύση της ύπαρξης προς όφελος του καταναλωτισμού.

Οι μελέτες του Φρέντρικ Τζέιμσον σχετικά με το μεταμοντέρνο, αναλύουν πώς στη μεταμοντέρνα κοινωνία τα μέσα επικοινωνίας δημιουργούν μια ρηχή όψη της πραγματικότητας. Παρόμοια με τον Μποντριγιάρ, ο Τζέιμσον εξετάζει πώς η κυριαρχία των μέσων στην καθημερινή ζωή διαμορφώνει μέσω μιας επιφανειακής αισθητικοποίησης μια προσομοιωμένη εμπειρία της πραγματικότητας. Τα όρια μεταξύ μηνύματος και διαφήμισης θολώνουν περισσότερο αφού η διαφήμιση, στη νέα κοινωνία των μέσων επικοινωνίας αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της οποιασδήποτε μετάδοσης ακόμη και του δελτίου ειδήσεων, του κατεξοχήν μέσου μετάδοσης, θεωρητικά τουλάχιστον, της πραγματικότητας. Ο Τζέιμσον περιγράφει την εμφάνιση μιας εναλλακτικής πραγματικότητας, ενός «νέου βασιλείου της εικόνας» η οποία ανήκει και στο πραγματικό αλλά και στο φαντασιακό. Οι διάσημοι αστέρες των υπερθεαμάτων αποτελούν επώνυμα άτομα, γνωστά από τα μέσα επικοινωνίας και ταυτόχρονα

²¹⁹ ο.π.σελ.115 Το φαινόμενο αυτό μπορούμε να το επιβεβαιώσουμε στις βραδινές εκπομπές που προβάλλουν τα κανάλια τα σαββατοκύριακα. Εκπομπές όπου διάφορα άτομα, πίνουν, συνομιλούν, τραγουδούν και διασκεδάζουν. Η εικονική γιορτή που λαμβάνει χώρα μπροστά στην οθόνη, δίνει την εντύπωση στον θεατή πως συμμετέχει και ο ίδιος στο θέαμα, αντικαθιστώντας το βίωμα του με μια εικονική πράξη.

φορείς μηνυμάτων του φαντασιακού μέσω των ρόλων που ενσαρκώνουν, με αποτέλεσμα το αφήγημα των μέσων και ιδιαίτερα της τηλεόρασης να γίνεται ημιαυτόνομο και να αιωρείται πάνω από την πραγματικότητα.²²⁰ Ο Τζέιμσον, σε σύμπνοια με τον Μποντριγκιάρ, θεωρεί πως τα μέσα επικοινωνίας αποτελούν εμπορεύματα που χαρακτηρίζονται από έλλειψη βάθους, αρκούνται σε ρηχές επαναλήψεις επαναχρησιμοποιημένων νορμών και πιστοποιούν τη μεταλλαγή της αντίληψης του τι αποτελεί πλέον πραγματικότητα:

“Τα μέσα επικοινωνίας με την τεχνητή τους φύση, δεν μεταφέρουν την ασφάλεια μιας νέας ανθρώπινα κατασκευασμένης κοινωνίας αλλά το θόρυβο και τα συγχυσμένα μηνύματα, τα πληροφοριακά σκουπίδια της νέας εποχής των μέσων”.²²¹

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι αναλύσεις του David Harvey ο οποίος μελέτησε εκτεταμένα τις διαφορετικές προσλήψεις του χωροχρόνου λόγω κοινωνικοπολιτικών μεταβολών. Στις προσλήψεις αυτές διακρίνει αλλαγές στην αντίληψη και στα πλαίσια που τίθενται γύρω από το ζήτημα του χρόνου, της διάρκειας, του καταμερισμού του χώρου και του χρόνου και την αισθητική παρέμβαση στις έννοιες αυτές. Στις αναλύσεις του διαφαίνονται παρόμοιες θέσεις με τον Μποντριγκιάρ που εξετάζουν τη διάβρωση του ρεαλισμού και της πραγματικότητας και την επικράτηση της προσομοίωσης. Στη μεταμοντέρνα κοινωνία οι φωτογραφίες, λόγω της ακατάπαυστης κυκλοφορίας τους μέσω των μέσων επικοινωνίας, αποτελούν την απόδειξη κάποιου συγκεκριμένου γεγονότος, χωρίς να υπάρχει σημασία η αλήθεια γύρω από το γεγονός. Οι εικόνες αποτελούν απόδειξη της πραγματικότητας και οι εικόνες μπορούν να κατασκευαστούν και να τροποποιηθούν, κατ' επέκταση και η ίδια η πραγματικότητα.²²² Η ιστορία αποτελεί πλέον την απόδειξη που μπορεί να προσδώσει η εικόνα, η οποία εικόνα εύκολα μπορεί να αναπαραχθεί. Η διαφορά μεταξύ αναπαραγωγής, με διαφορετικά λόγια, μιας προσομοιωμένης

²²⁰ Jameson Fredric – *Postmodernism, or the cultural logic of late capitalism* (Durham, Duke University Press, 1991), σελ.188

²²¹ ο.π. σελ.62

²²² Harvey David – *The condition of postmodernity* (Cambridge, Blackwell, 1989), σελ.312

πραγματικότητας και της πραγματικότητας είναι πολύ δύσκολο να διακριθεί, κυριαρχεί η δύναμη του ομοιώματος.²²³ Ο Χάρβεϊ αναγνωρίζει, όπως και ο Μποντριγιάρ, πως η επιβολή της εικόνας στη σύγχρονη κοινωνία μεταμόρφωσε την πολυπλοκότητα της πραγματικότητας σε μια σειρά απλοποιημένων και εύκολα προσβάσιμων εικόνων που προβάλλονται σε επανάληψη χωρίς βάθος και χωρίς διάθεση κριτικής.

Ο Mark Poster ανέλυσε διεξοδικά την επιρροή των σύγχρονων μέσων επικοινωνίας στην αντίληψη και τη συμπεριφορά του ανθρώπου. Συμφωνεί με τον Μποντριγιάρ πως τα τεχνολογικά μέσα αποκλείουν την αμεσότητα και μέσω του αυτοματισμού τους δεν επιτρέπουν στον χρήστη να εξασκεί τον έλεγχο αλλά τον έλεγχο αναλαμβάνει το ίδιο το μέσο. Τα νέα μέσα με την πολύπλευρη λειτουργία τους θολώνουν τη διάκριση μεταξύ χρήστη και προγράμματος, με αποτέλεσμα ο χρήστης να γίνεται μέρος του μέσου που χρησιμοποιεί.²²⁴ Επιπρόσθετα, τα νέα ψηφιακά μέσα επικοινωνίας, δημιουργούν μια νέα προσομοιωμένη κουλτούρα που μεταμορφώνει την ταυτότητα του ρεαλιστικού σε ψηφιακές προσομοιώσεις, πολλαπλασιάζοντας και διαμορφώνοντας τη πραγματικότητα. Αναγνωρίζει σε αυτή τη δυναμική την αρωγή των μέσων επικοινωνίας στις δυνάμεις εξουσίας που στα χέρια τους, τα μέσα επικοινωνίας μετατρέπονται σε εργαλεία ολοκληρωτικού ελέγχου.²²⁵ Η τεχνολογία απόκτησε πλέον την ικανότητα να μιμείται και να πολλαπλασιάζεται, να βρίσκεται ταυτόχρονα παντού και να επιδρά πάνω στην πραγματικότητα. Ο Poster, αν και αναγνωρίζει πολλές θετικές επιρροές που θα μπορούσε δυνητικά να παρέχει η πρόοδος της τεχνολογίας στέκεται διστακτικός απέναντι στην επιρροή της. Προειδοποιεί πως «αν η αλληλεπίδραση με τα νέα μέσα τεχνολογίας γίνει πάγια τακτική, τότε μετά βεβαιότητας η

²²³ ο.π. σελ.313

²²⁴ Murray Stuart J. - *Network Digital Information Humachines: A Conversation with Mark Poster*. *Qui Parle* 1 June 2003; 14 (1): 1–19. doi: <https://doi.org/10.1215/quiparle.14.1.1>

²²⁵ Meenakshi Gigi Durham and Douglas Kellner (edited by) – *Media and culture studies: keywords* (Oxford, Blackwell, 2001), κεφάλαιο Mark Poster – *Postmodern vitalities* σελ.622

πραγματικότητα θα έχει πολλαπλασιαστεί».²²⁶ Ο Σλάβοϊ Ζίζεκ αντλεί έμπνευση από τις μελέτες του Μποντριγιάρ σε σχέση με την υπερ – πραγματικότητα και τις χρησιμοποιεί για να αναλύσει τη δική του προσέγγιση σχετικά με την λανθάνουσα αντίληψη της πραγματικότητας που κυριαρχούσε στις Ηνωμένες Πολιτείες και πως αυτή μεταβλήθηκε μετά τις επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου. Στο βιβλίο του *Καλώς ήρθατε στην έρημο του πραγματικού*²²⁷ (2002) εξετάζει πως ο πληθυσμός στις Ηνωμένες Πολιτείες, με τη βοήθεια των μέσων επικοινωνίας, ζούσε πίσω από μια ασπίδα η οποία τους προστάτευε από την πραγματικότητα του υπόλοιπου κόσμου. Τα κτυπήματα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου τους εισήγαγαν στην πραγματικότητα, τους ανάγκασαν να δουν την έρημο του πραγματικού.²²⁸ Σύμφωνα με τον Ζίζεκ, στις Ηνωμένες Πολιτείες, πριν την 11^η Σεπτεμβρίου, η τριτοκοσμική βία ανήκε στη σφαίρα της φαντασίας, ήταν θέαμα που μπορούσε να δει κάποιος στην τηλεόραση ή σε ταινίες, δεν είχε καμία σχέση με την πραγματικότητα.²²⁹ Οι επιθέσεις μέσα από την προβολή τους στην οθόνη, δεν αντικατέστησαν την αμερικάνικη πραγματικότητα αλλά ήρθαν και την θρυμμάτισαν, το πραγματικό και η ακραία έκφανσης βία του αποτελεί το τμήμα που κρύβεται πίσω από τα πέπλα προστασίας που στήθηκαν γύρω από την πραγματικότητα του υπόλοιπου κόσμου. Ανάλογα με τον Μποντριγιάρ, ο Ζίζεκ αναλύει πως τα μέσα επικοινωνίας, κατασκεύασαν μια προσομοίωση της πραγματικότητας, η οποία όχι μόνο αντικατέστησε την πραγματικότητα αλλά

²²⁶ ο.π. σελ.624

²²⁷ Zizek Slavoj – *Welcome to the desert of the real!* (London, Verso, 2002). Ο τίτλος του βιβλίου είναι δανεισμένος από διάλογο στη ταινία *Matrix* (1999) ο οποίος και αυτός ήταν εμπνευσμένος από το βιβλίο *Simulacra and simulations*, (Baudrillard – *Simulacra and simulation*, σελ.1) όπου ο Μποντριγιάρ γράφει πως πίσω από την προσομοίωση το μόνο που υπάρχει είναι η έρημος του πραγματικού. Ο Andrew Wernick (Richard Smith - *The Baudrillard Dictionary*, σελ.179) γράφει σχετικά: “Η «έρημος του πραγματικού» δεν αποτελεί μια άσχημη πραγματικότητα που κρύβεται πίσω από την ψευδαίσθηση ενός ευτυχισμένου κόσμου. Είναι η απουσία της πραγματικότητας από αυτό που δεν θα μπορούσε πλέον να ονομαστεί πραγματικό, το τέλος του πραγματικού ως κάτι διακριτό από το φαινομενικό, ή από το αναπαραστατικό του ομοίωμα. Είναι η φρικτή εμμονή ενός πλήρως διάφανου κόσμου χωρίς αλλοίωση και χωρίς οτιδήποτε πέρα από αυτόν.”

²²⁸ Alrasheed Khalid Mosleh - *Philosophizing 9/11: Baudrillard, Zizek, and Virilio*. *Critical Studies in Languages and Literature* (2021) 142:103–122 <https://doi.org/10.5455/CSLL.1589396056>, σελ.113 - 114

²²⁹ Zizek Slavoj – *Welcome to the desert of the real!* (London, Verso, 2002), σελ.16

έγινε πιο πραγματική από το πραγματικό. Ακόμη και μετά την καταστροφή, οι εικόνες που μεταφέρονταν από τα μέσα, ομοιάζαν εξαιρετικά με το φανταστικό πλαίσιο στο οποίο κινούνται τα σενάρια αυτού που ονομάζουν στην Αμερική ταινίες καταστροφής. Έτσι η πραγματικότητα της καταστροφής, μετά το αρχικό σοκ, με την συμβολή των μέσων, ξεκίνησε να ανήκει ξανά στο πλαίσιο της φαντασμαγορίας και του θεάματος, έγινε ξανά μια επαναλαμβανόμενη διαδικασία σε ταινίες προς τέρψη του αμφιβληστροειδή, χάνοντας το πραγματικό της περιεχόμενο, τη σοβαρότητα των επιπτώσεων της.²³⁰

Σε κάθε περίπτωση φαίνεται πως παρά τη διαφορετική ερμηνεία της επιρροής των μέσων και του θεάματος, ο στοχασμός των πιο πάνω συμβαδίζει ως προς το γεγονός ότι τα θεάματα, με την αρωγή των μέσων επικοινωνίας κατασκευάζουν υποκατάστατα της πραγματικότητας που υπηρετούν συστήματα παθητικότητας επιβολής και αλλοτρίωσης. Τα νέα μέσα επικοινωνίας, από μεσάζοντες μεταξύ γεγονός και δέκτη²³¹ μεταμορφώθηκαν σε προσομοιωμένες εκδοχές της πραγματικότητας που έχασαν τόσο πολύ την επαφή με το ρεαλιστικό, ώστε κατοχυρώθηκαν ως πραγματικότητα πέραν και πάνω από την πραγματικότητα.

²³⁰ ο.π. σελ.70

²³¹ Λεξικό Oxford: Media = ένα μεσάζων όργανο, κανάλι ή παράγοντας.

5.2 Πέρα από τον Μποντριγιάρ - Ενναλακτικές προοπτικές γύρω από την αισθητικοποίηση της υπερ – πραγματικότητας από τα μέσα επικοινωνίας
“Το όνομα του Μποντριγιάρ συνεχίζει να προκαλεί σε κάποιους ακαδημαϊκούς κύκλους υποψίες, φόβο, δυσαρέσκεια και χλεύη. Η συζήτηση των ιδεών του παραλείπεται ή περιορίζεται σε παράλογο βαθμό από τους εχθρικούς προς αυτόν αναγνώστες”.²³²

Κατά τον Μποντριγιάρ στη σύγχρονη κοινωνία ακόμη και η αντίληψη του τι είναι κριτική έχει ξεπεραστεί, αποτέλεσμα της διαρκούς διάλυσης που προκαλεί η πορεία προς ένα παράλογο κομφορμισμό.²³³ Ο στοχασμός του Μποντριγιάρ γύρω από την προσομοίωση και την υπερ – πραγματικότητα σαγήνευσε μελετητές και ταυτόχρονα προκάλεσε ουσιαστική κριτική, κριτική σχετικά με το κατά πόσο πράγματι διανύουμε την έρημο του αληθινού ή αν αυτό που βιώνουμε δεν είναι κάτι περισσότερο από αναμενόμενες κοινωνικοπολιτικές αλλαγές που αναπόφευκτα θα εμφανίζονταν μετά την επέλαση της νέας τεχνολογικής εποχής. Οι κριτικοί υποστηρίζουν επίσης ότι οι θεωρίες του, αν και καινοτόμες, συχνά στερούνται εμπειρικής βάσης, παρουσιάζουν μια μηδενιστική προοπτική και στρέφονται προς τη μοιρολατρία, υπονομεύοντας δυνητικά την εποικοδομητική κοινωνική και πολιτική εμπλοκή. Σε αυτό το σημείο θα προσεγγιστεί η κριτική που ασκήθηκε στον στοχασμό του Μποντριγιάρ. Στόχος αυτής της ανάλυσης είναι να δομηθεί μια ισορροπημένη οπτική αναγνωρίζοντας τόσο τη επίδραση του έργου του όσο και τις σημαντικές προκλήσεις που αντιμετωπίζει.

Όμηροι των μέσων επικοινωνίας

Ο Μποντριγιάρ υποστηρίζει πως ο σύγχρονος άνθρωπος στην απεγνωσμένη του προσπάθεια προς απόκτηση ταυτότητας, αποτελεί τη μάζα και ταυτόχρονα το

²³² Pawlett William – *Jean Baudrillard, against banality* (New York, Routledge, 2007), σελ.3. Αναπόφευκτα, το γεγονός πως ο Μποντριγιάρ δεν ήταν ακαδημαϊκός, συνέτεινε στην εχθρικότητα που αντιμετώπισε, ιδιαίτερα από τους ακαδημαϊκούς κύκλους.

²³³ Baudrillard Jean – *The perfect crime*, translated by Chris Turner (London, Verso, 1996), σελ.40

μέσο επικοινωνίας, όπου δεν υφίσταται διαχωρισμός μεταξύ ηθοποιού και θεατή, αποτελεί την εκπλήρωση της συλλογικής επιθυμίας. Αντιπαράβαλλει αυτή την αμφίσημη σχέση του ανθρώπου με τα μέσα επικοινωνίας με το σύνδρομο της Στοκχόλμης, όπου ο απαχθέντας δημιουργεί παραδόξως ένα συναισθηματικό δεσμό με τον απαγωγέα.²³⁴ Ο William Pawlett αν και συγκρατημένος στην διατύπωση του αναλύει πως η πιο πάνω προσέγγιση του Μποντριγιάρ υπολείπεται ανάπτυξης. Καταδεικνύει πως το σύνδρομο της Στοκχόλμης δεν αποτελεί κάποιο καινούργιο είδος συμπεριφοράς ώστε να μπορεί να συμβαδίσει με τη συμπεριφορά του σύγχρονου ανθρώπου. Επίσης, αποτελεί μια πολύ σπάνια περίπτωση που απέχει από τη συνήθη συναισθηματική κατάσταση απαχθέντος και απαγωγέα. Ο Pawlett επισημαίνει πως τα παραδείγματα που φέρει ο Μποντριγιάρ δεν προσφέρουν επαρκή εδραίωση των θέσεων του, παρά ίσως μια διέγερση και ενδιαφέρον γύρω από τις θέσεις στις οποίες τα χρησιμοποιεί. Θεωρεί πως ο Μποντριγιάρ σε κάποιες περιπτώσεις εξαφανίζεται πίσω από ανταγωνιστικές και ασυμβίβαστες μεταξύ τους υποθέσεις και πίσω από αποσπασματικές και αφοριστικές αντανάκλασεις των γραπτών του.²³⁵

Παρόμοια θέση παρουσιάζει και ο Douglas Kellner σχετικά με την συμβολική ανταλλαγή που προτείνει ο Μποντριγιάρ σαν αντίδοτο στην επέλαση του καπιταλιστικού συστήματος. Ο Kellner υποστηρίζει πως στο συγκεκριμένο θέμα ο Μποντριγιάρ καταφεύγει σε κρυπτικές αναφορές χωρίς να προτείνει συγκεκριμένες στρατηγικές δράσης.²³⁶ Ακολούθως, Ο Kellner διατηρεί ενδιασμούς και κατά πόσο τα μέσα επικοινωνίας επιφέρουν τις επιπτώσεις που ισχυρίζεται ο Μποντριγιάρ και κατά πόσο η θεωρία του προβάλλει επαρκή ανάλυση των πολύπλοκων σχέσεων μεταξύ μέσων επικοινωνίας, κουλτούρας

²³⁴ Baudrillard Jean – *The intelligence of evil or the lucidity pact*, translated by Chris Turner (London, Bloomsbury, 2013), σελ.48 & 99

²³⁵ Pawlett William – *Jean Baudrillard, against banality* (New York, Routledge, 2007), σελ.131

²³⁶ Kellner Douglas – *Jean Baudrillard, from Marxism to postmodernism and beyond*, (California, Stanford University Press, 1989), σελ.66

και κοινωνίας. Ο Kellner θεωρεί πως οι μορφές και οι επιπτώσεις των μέσων επικοινωνίας είναι αλληλένδετες με το κοινωνικό και ιστορικό περιβάλλον και θα πρέπει να εξετάζονται σε πολύ αυστηρά και συγκεκριμένα πλαίσια. Θεωρεί πως μέσα στο στοχασμό του Μποντριγιάρ, το πλαίσιο, η χρήση, η μορφή και το περιεχόμενο των μέσων επικοινωνίας διαλύονται μαζί με την πραγματικότητα όπου η γενίκευση σε παγκόσμια κλίμακα αντικαθιστά την στοχευμένη ανάλυση και κριτική. Αναγνωρίζει το καπιταλιστικό σύστημα ως το κύριο όργανο πίσω από την καθιέρωση των μέσων επικοινωνίας σε πανίσχυρους οργανισμούς. Κατ' επέκταση, η αξία της προσέγγισης και ανάλυσης τους ως φορείς χρησιμοθηρικής πληροφόρησης θα πρέπει να είναι αλληλένδετη με κοινωνικό – οικονομική διάσταση παρά την επικέντρωση στην προσομοίωση την πραγματικότητας, την οποία ο Kellner δεν απορρίπτει, αλλά θεωρεί την επιφάνεια της μορφής των μέσων επικοινωνίας.²³⁷ Ο Kellner βλέπει στην μέθοδο του Μποντριγιάρ τον κίνδυνο της αποδοχής της δημιουργίας της προσομοίωσης της πραγματικότητας από τα μέσα επικοινωνίας χωρίς να προτείνεται εναλλακτική προσέγγιση με αποτέλεσμα να εγκαταλείπεται η επαναστατική διάθεση και τη θέση της να παίρνει ο μηδενισμός και η απαισιοδοξία.²³⁸ Δεν παραβλέπει να αναγνωρίσει στον στοχασμό Μποντριγιάρ τη δύναμη της πρόκλησης της συμβατικής γνώσης και αντίληψης και την ικανότητα του να προβλέπει κοινωνικές νόρμες πολύ πριν εκδηλωθούν. Διαχωρίζει όμως τη θέση του ως προς την ερμηνεία της σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας, την οποία ερμηνεύει περισσότερο με νέο-μαρξιστική προσέγγιση παρά σαν μια αποχώρηση από τα συμβατικά κοινωνικά πλαίσια και επανατοποθέτηση στην σφαίρα της υπερ – πραγματικότητας.

Την μάλλον απαισιόδοξη στάση του Μποντριγιάρ απέναντι στα μέσα επικοινωνίας σχολιάζει και ο Manuel Castells. Ο Castells θεωρεί πως τα μέσα επικοινωνίας ανέκαθεν λειτουργούσαν μέσω συμβόλων και ως εκ τούτου

²³⁷ ο.π. σελ.73

²³⁸ ο.π. σελ.76

ανέκαθεν οριοθετούσαν μια εναλλακτική πραγματικότητα. Βλέπει στα νέα μέσα επικοινωνίας, την δυνατότητα να συμπεριλάβουν και να κατανοήσουν όλες τις εκφάνσεις της σύγχρονης κουλτούρας, διαθέτουν την ικανότητα να επιφέρουν κοινωνικές αλλαγές και να ενδυναμώσουν την ολότητα του κοινωνικού συνόλου.²³⁹ Αντίθετα με τον Μποντριγιάρ, ο οποίος βλέπει στα μέσα επικοινωνίας την παθητικότητα της ανθρώπινης αντίληψης και την έλλειψη κριτικής σκέψης, τα μέσα επικοινωνίας, αποκεντρωμένα και διάσπαρτα μπορούν κατά τον Castells να κυριαρχήσουν στην προσπάθεια της απελευθέρωσης της νέας κοινωνίας της πληροφορίας.²⁴⁰

Αναπαράγοντας το φαντασιακό

Στο τοπίο της σύγχρονης θεωρίας των μέσων μαζικής ενημέρωσης, λίγες έννοιες έχουν προκαλέσει τόσο μεγάλη συζήτηση όσο η έννοια της υπερπραγματικότητας του Μποντριγιάρ. Όπως έχει αναλυθεί ο Μποντριγιάρ υποστηρίζει ότι στη μεταμοντέρνα εποχή, οι γραμμές μεταξύ της πραγματικότητας και της αναπαράστασης έχουν θολώσει σε τέτοιο βαθμό που η γραμμή μεταξύ του «πραγματικού» και της προσομοίωσης δεν είναι πλέον διακριτή. Σύμφωνα με τον Μποντριγιάρ, ζούμε σε έναν κόσμο όπου οι προσομοιώσεις έχουν γίνει πιο πραγματικές από την πραγματικότητα που υποτίθεται ότι απεικονίζουν, οδηγώντας μας σε μια κατάσταση υπερπραγματικότητας. Αυτό το θεωρητικό πλαίσιο αμφισβητεί την κατανόησή μας για την πραγματικότητα, τα μέσα ενημέρωσης και τον ίδιο τον ιστό της κοινωνικής και πολιτιστικής ζωής. Ωστόσο, η προκλητική θέση του Μποντριγιάρ δεν έχει μείνει αναπάντητη. Διανοούμενοι από διάφορους τομείς έχει επικρίνει τις ιδέες του, προσφέροντας εναλλακτικές προοπτικές για τη φύση της πραγματικότητας και την επέλαση του φαντασιακού.

²³⁹ Castells Manuel - *The Rise of the Network Society* (Oxford, Blackwell Publishers, 2000), σελ.405

²⁴⁰ ο.π. σελ.406

Ο Ουμπέρτο Έκο έγραψε εκτεταμένα για την υπερ - πραγματικότητα και τις επιρροές της στη σύγχρονη κοινωνία. Διακρίνει μια στοχευμένη προσπάθεια θεμελίωσης της, ιδιαίτερα στις Ηνωμένες Πολιτείες μέσω της αισθητικοποίησης. Η προσομοίωση, με τη χρήση του πλαστού, δημιουργεί μια υπερ - πραγματικότητα που ανταποκρίνεται περισσότερο στο φαντασιακό παρά η ίδια η πραγματικότητα, δημιουργεί, με άλλα λόγια μια εκπλήρωση της φαντασίωσης. Η διαφωνία του με τον Μποντριγιάρ εστιάζεται γύρω από την πρόσληψη της υπερ - πραγματικότητας. Αντίθετα με τον Μποντριγιάρ, θεωρεί πως ο σύγχρονος άνθρωπος αναγνωρίζει πως περιβάλλεται από ένα προσομοιωμένο περιβάλλον και συμμετέχει με πλήρη επίγνωση σε ένα αναπαραγόμενο φαντασιακό κατασκευάσμα.²⁴¹ Κατά τον Έκο ο σύγχρονος άνθρωπος δεν έχει ψευδαισθήσεις πως συμμετέχει σε μια μορφή πραγματικότητας, έχει πλήρη επίγνωση πως βιώνει μια φαντασιακή αναπαράσταση. Η αισθητικοποίηση της υπερ - πραγματικότητας έχει ως σκοπό την πώληση αγαθών - εμπορευμάτων, το μόνο που αγνοεί ο σύγχρονος άνθρωπος είναι το γεγονός ότι η επιθυμία του να αποκτήσει τα αγαθά δεν είναι πραγματική αλλά κατασκευάστηκε και αισθητικοποιήθηκε από την υπερ - πραγματικότητα.²⁴²

Τη θέση πως η υπερ - πραγματικότητα δημιουργήθηκε αλλά δεν αντικατέστησε ολοκληρωτικά την πραγματικότητα μοιράζονται και οι Dean και Juliet McCannell. Θεωρούν πως καθιερωμένες ταξικές σχέσεις, εξακολουθούν να υπάρχουν και να καθορίζονται από κοινωνικές νόρμες παρά την επιρροή της προσομοίωσης. Η προσομοίωση δεν μπορεί να αντικαταστήσει τις κοινωνικές διαφορές ούτε να εξαφανίσει την πραγματικότητα της υλικής δομής. Το αγαθό ως σύμβολο που μπορεί να κατέχει μια χαμηλή κοινωνική τάξη, μπορεί να παραπέμπει σε ευμάθεια, ταχύτητα, ποιότητα, αξία αλλά δεν μπορεί να

²⁴¹ Eco Umberto – *Faith in fakes – travels in hyperreality*, translated by William Weaver (London, Vintage, 1986), Σελ43

²⁴² ο.π. σελ.55

αντικαταστήσει το αγαθό που κατέχει η ανώτερη τάξη, αγαθό που όχι μόνο παραπέμπει αλλά διαθέτει στην πραγματικότητα όλα τα πιο πάνω χαρακτηριστικά.²⁴³ Ακολουθως διακρίνουν πως η πραγματικότητα, ανέκαθεν, ήταν εμποτισμένη από σύμβολα που εκδηλώνονταν στο φαντασιακό, σύμβολα όπως η καλοσύνη της μητρικής φιγούρας, η αυθεντία που προσδίδει μια επαγγελματική ιδιότητα, η εξουσία της πατρικής φιγούρας και του νόμου, προ – υπάρχουν στο συλλεκτικό ασυνείδητο καταδεικνύοντας πως η αντικειμενική πραγματικότητα η οποία κατά τον Μποντριγιάρ εξαφανίζεται, στην πραγματικότητα ενδεχομένως ποτέ να μην υπήρξε.²⁴⁴

Ο Alex Callinicos γράφει πως ο Μποντριγιάρ με την περιγραφή της δημιουργίας της υπερ – πραγματικότητας που δημιουργούν τα μέσα επικοινωνίας θέτει ένα σημαντικό ερώτημα. Το ερώτημα συνίσταται στο γεγονός εάν πράγματι με την επέλαση των μέσων επικοινωνίας στη σύγχρονη εποχή βιώνουμε μια κοινωνική ρωγμή που απορροφά τις μάζες και τις μεταμορφώνει σε μη κριτικά σκεπτόμενα ναρκισσιστικά όντα.²⁴⁵ Ο Callinicos καταλήγει πως ο Μποντριγιάρ δεν στοιχειοθετεί με στιβαρά φιλοσοφικά επιχειρήματα τις θέσεις του αλλά καταφεύγει σε μια πιο λογοτεχνική προσέγγιση εμπλουτισμένη με φιλοσοφικό λόγο.²⁴⁶ Ο Callinicos βασίζει τη θέση του στο γεγονός ότι ο ίδιος ερμηνεύει τις ρωγμές στον κοινωνικό ιστό σαν σταδιακά κοινωνικά βήματα τα οποία ερμηνεύτηκαν ήδη από την Μαρξιστική θεωρία και συγκεκριμένα από τη θεωρία της φετιχιστικής προσκόλλησης στα αγαθά.²⁴⁷ Αυτή η προσκόλληση αναλύθηκε από τον Μαρξ και μετέπειτα από μαρξιστές θεωρητικούς και σύμφωνα με τον Callinicos αποτελεί μια πιο ουσιαστική και δομημένη θέση στο

²⁴³ Rojek Chris and Turner Bryan S. (edited by) - *Forget Baudrillard?* (New York, Routledge, 2004), Dean Mac Cannell and Julite Flower MacCannell – *Social class in postmodernity, Simulacrum or return of the real?* σελ.130

²⁴⁴ ο.π. σελ.131

²⁴⁵ Callinicos Alex – *Against postmodernism, a Marxist critique* (New York, Polity Press, 1989), σελ.148

²⁴⁶ Ο.π. 147

²⁴⁷ Marx Karl - *Capital, a critique of political economy* (Moscow, Progress Publishers, 2008 – proofed by Andy Blunder), chapter 1- section 4, σελ. 47

ζήτημα της διάβρωσης του κοινωνικού ιστού από τα μέσα. Παρά την επιρροή των μέσων, η βασικές αρχές που διέπουν την κοινωνική ζωή εξακολουθούν να είναι η προσκόλληση στα αγαθά, με τον έλεγχο της παραγωγής από την άρχουσα καπιταλιστική τάξη να αποτελεί για τον Callinicos την κινητήρια ορμή της σύγχρονης ζωής και όχι οι εικόνες και η δόμηση της υπερ - πραγματικότητας.

Η αποδοχή της υπερ - πραγματικότητας και η κυριαρχία της στο πραγματικό δυνητικά μπορεί να οδηγήσει σε κατάργηση της ευθύνης απέναντι στις προβληματικές που επιδέχονται κριτική στην μοντέρνα κοινωνία. Ο Terry Eagleton θεωρεί πως η αποδοχή της υπερ - πραγματικότητας σαν τη νέα πραγματικότητα αποτελεί μια διανοητική απόδραση που δεν μπορεί να ασκήσει κριτική στα υπαρκτά κοινωνικά ζητήματα της σύγχρονης κοινωνίας. Η σύγχυση μεταξύ υπερ - πραγματικότητας και ρεαλισμού δυνητικά προσδίδει χαρακτηριστικά σε φαντασιακά γεγονότα που δεν έχουν εφαρμογή στο ρεαλιστικό περιβάλλον. Δημιουργείται μια δυναμική κατάδειξης ενός προβλήματος αλλά στη θέση της κριτικής και της λύσης εναποτίθεται η αποδοχή.²⁴⁸

Οι κριτικές στις θέσεις του Μποντριγιάρ από τους πιο πάνω στοχαστές φωτίζουν τις πολυπλοκότητα και την τολμηρότητα που χαρακτηρίζει τη συνεισφορά του στη σύγχρονη σκέψη. Η Kim Toffoletti θεωρεί πως ο Μποντριγιάρ είναι ένας στοχαστής που έχει την ιδιαιτερότητα ταυτόχρονα να σαγηνεύει και να προκαλεί:

“Ο κόσμος «όπως είναι» δεν είναι αρκετός – το παιχνίδισμα και το φαίνεσθαι, τα παράδοξα και οι αβεβαιότητες είναι απαραίτητα για να μας ταρακουνήσουν από τους καθιερωμένους τρόπους ερμηνείας και νοήματος. Αυτή η μοναδική άποψη του για τον κόσμο κάνει τα γραπτά του να ξεχωρίζουν από άλλους στοχαστές της γενιάς του. Και είναι στη διαδικασία της συν - απάντησης

²⁴⁸ Eagleton Terry – *The illusions of postmodernism* (Oxford, Blackwell, 1996), σελ. 29

με τον Μποντριγκάρ που αναδύονται οι δυνατότητες των γραπτών του – η δύναμή τους να προκαλούν, να ερεθίζουν, να εξοργίζουν, να προβοκάρουν και να σαγηνεύουν”.²⁴⁹

²⁴⁹ Toffoletti Kim – *Baudrillard reframed* (London, I.B. Tauris & Co, 2011) σελ.3

6. **Ο Μποντριγιάρ και η υπερ – πραγματικότητα των μέσων –
Νοητικός τρομοκράτης ή προφήτης του σήμερα;**

*“ σχήμα χωρίς μορφή, σκιά χωρίς χρώμα,
παραλυμένη δύναμη, χειρονομία χωρίς κίνηση
Αυτοί που πέρασαν με ολόισια μάτια στον θάνατο το άλλο βασίλειο
μας θυμούνται –αν καθόλου–
όχι ως χαμένες βίαιες ψυχές, μα μονάχα
ως κούφιους ανθρώπους
τους βαλσαμωμένους ανθρώπους ”. ²⁵⁰*

Ο Μποντριγιάρ προσέγγισε με μηδενιστική διάθεση τις επιρροές των μέσων επικοινωνίας στη σύγχρονη κοινωνία. Η κριτική του αυτή όπως είδαμε βασίζεται στις θέσεις του ότι τα μέσα με την ακατάσχετη ροή πληροφοριών αναπαράγουν τα γεγονότα τόσες πολλές φορές ώστε η σχέση τους με την πραγματικότητα διαβρώνεται, μέχρι να φτάσουν στο σημείο να μην έχουν σχέση με το πραγματικό και να υπάρχουν στη σφαίρα της υπερ – πραγματικότητας. Στάθηκε επικριτικά απέναντι στην δυνατότητα της αναπαραγωγιμότητας που διαθέτει η τεχνολογία και στην αισθητικοποίηση της υπερ – πραγματικότητας που την είδε να κυριαρχεί, όπως αναλύθηκε στα παραδείγματα που αναφέρθηκαν. Οι επιπτώσεις αυτές όχι μόνο υπάρχουν στη σύγχρονη εποχή αλλά με την επέλαση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης πολλαπλασιάστηκαν. Η αυστηρή του επιμονή όμως στην δημιουργία της υπερ – πραγματικότητας φαίνεται πως δημιουργεί αγκυλώσεις που αποτυγχάνουν να προσεγγίσουν τις όποιες θετικές επιπτώσεις τα μέσα αυτά διαθέτουν. Η αμεσότητα πρόσβασης σε πληροφορίες, ο μηδενισμός της απόστασης μέσω διαδικτυακών εφαρμογών, η ανταλλαγή απόψεων με άτομα διαφορετικής προέλευσης, κουλτούρας και εθνικότητας, η έκθεση σε καλλιτεχνικές δημιουργίες από όλα τα μέρη του πλανήτη αποτελούν παραδείγματα που μπορούν να χρωματίσουν την επιρροή των μέσων επικοινωνίας με πιο φωτεινά χρώματα.

²⁵⁰ Elliot T. S. - *Οι κούφιοι άνθρωποι* – Άπαντα τα ποιήματα Μετάφραση Αριστοτέλης Νικολαΐδης, (Αθήνα, Κέδρος, 1984), σελ.117

Οι θέσεις του Μποντριγιάρ, αν και διεισδυτικές, απέτυχαν να ανιχνεύσουν τις εξαιρετικές ευκαιρίες γνώσης που μπορούν να προσφέρουν τα μέσα επικοινωνίας. Αυτή τη στιγμή μπορούμε να παρακολουθήσουμε βιντεοσκοπημένες και υποτιτλισμένες αρκετές από τις πολλές συνεντεύξεις και διαλέξεις που παρέδωσε ο Μποντριγιάρ, παραδόξως, μπορούμε να τον ακούσουμε και να μάθουμε από αυτόν, χρησιμοποιώντας τα μέσα επικοινωνίας τα οποία ο ίδιος θεωρεί σημεία που προκαλούν απάθεια και εξάλειψη κριτικής διάθεσης.

Τα άτομα που συμμετέχουν σε μέσα κοινωνικής δικτύωσης, εκτός από το να καταναλώνουν σημεία και εικόνες, δημιουργούν μέσω των εφαρμογών δεσμούς φιλίας και εμπιστοσύνης και αποκτούν το αίσθημα του ανήκειν. Με τη χρήση των δικτύων αυτών ο αριθμός ατόμων που μοιράζονται τις ίδιες επιθυμίες μπορεί να αυξηθεί και να εμπλουτιστεί με γνώση από πολλές διαφορετικές εστίες. Τα δίκτυα που δημιουργούνται από άτομα που μοιράζονται ένα κοινό όραμα, δυναμώνουν τους δεσμούς εμπιστοσύνης μεταξύ τους. Οι δεσμοί αυτοί, το κοινό όραμα και η εμπιστοσύνη προωθούν τη μεταφορά γνώσης, ως εκ τούτου αποκτούνται δεξιότητες επίλυσης προβλημάτων με αποτελεσματικότητα και οξύνεται η κριτική σκέψη.²⁵¹ Όταν τα δίκτυα αυτά λειτουργούν υπό ασφαλείς συνθήκες με δικλείδες που αποκλείουν την εκμετάλλευση και τη διάχυση ρυπαρού λόγου και ιδεών, μπορούν να συνεισφέρουν σε ροή χρήσιμων πληροφοριών και γνώσεων και να ξεκλειδώσουν καινούργιες δυνατότητες και προοπτικές.

Ο κοινωνικός ακτιβισμός άνθισε κατά την εποχή των σύγχρονων κοινωνικών δικτύων με τη χρήση των σύγχρονων μέσων να συνεισφέρουν στην κινητοποίηση και οργάνωση κοινωνικών κινητοποιήσεων λόγω του μικρού

²⁵¹ Xiongfei Cao Xitong Guo Douglas Vogel Xi Zhang - *Exploring the influence of social media on employee work performance*, Internet Research, Vol. 26 Iss 2, 2016 σελ. 529 – 545, σελ.534

κόστους και της μεγάλης κλίμακας επικοινωνίας και δομής που προσφέρουν.²⁵² Η άμεση προβολή εικόνων και βίντεο με τη χρήση των κοινωνικών δικτύων παρουσιάζει τα γεγονότα ως έχουν προλαβαίνοντας την εποπτεία και διαχείριση της πληροφορίας από τα παραδοσιακά μέσα, τα οποία διαμόρφωναν αφηγήματα και συνειδήσεις. Τα σύγχρονα μέσα μπορούν να εκπροσωπήσουν θέσεις και απόψεις ομάδων ανθρώπων που παραδοσιακά είχαν ελλιπή προβολή και να τους βοηθήσουν να παρουσιάσουν στην κοινή γνώμη ζητήματα που διαφορετικά θα έμεναν στην αφάνεια. Κινητοποιήσεις για το θέμα των αμβλώσεων, του σεξισμού, του ρατσισμού, της ενδοοικογενειακής βίας αναδείχθηκαν πολλές φορές με τη χρήση οπτικοακουστικού αμοντάριστου υλικού, προβάλλοντας την πραγματική εικόνα των αναφερόμενων ζητημάτων με αποτέλεσμα την ευαισθητοποίηση μεγάλης μάζας ατόμων σε θέματα που δυνητικά δεν θα αποκτούσαν προβολή. Φαίνεται να πραγματοποιείται μια αντιστροφή της θέσης του Μποντριγιάρ σχετικά με τη σταδιακή εξαφάνιση του σώματος, του φυσικού πεδίου και του χρόνου ως σκηνή.²⁵³ Στην περίπτωση της άμεσης πρόσβασης σε οπτικοποιημένα μη αισθητικοποιημένα αμοντάριστα γεγονότα, το σώμα ο χώρος και ο χρόνος ξανακερδίζουν την θέση τους στην σκηνή και αποκτούν πλέον την πραγματική τους υπόσταση την οποία έχασαν κατά την επέλαση των μέσων και της διαφήμισης.

Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αλλά και τα διαδικτυακά μέσα, δεν θα μπορούσαν να υπάρξουν με την σημερινή τους δομή χωρίς την εμπλοκή των χρηστών. Μπορεί οι μετρήσεις να πραγματοποιούνται από τη ποσότητα των σχολίων και όχι από την ουσία τους, αλλά, σε κάθε περίπτωση, για να υπάρξουν και να λειτουργήσουν τα σύγχρονα μέσα, ο χρήστης πρέπει να εμπλακεί ενεργά. Ψηφιακές πλατφόρμες που οι χρήστες απομακρύνονται από αυτές, χάνονται στη διαδικτυακή λήθη, ο χρήστης διατηρεί ή αποσύρει τις νέες πλατφόρμες με

²⁵² Walcot Wayne – *Positive effects of social media on social movement*, JDOSR Journal of communication and English 5(1), 2020, σελ.44

²⁵³ Baudrillard Jean – *the ecstasy of communication*, translated by Bernard & Caroline Schutze (New York Semiotext, 1988) σελ.19

την ενεργή του συμμετοχή. Η ψηφιακή εποχή απαιτεί συνεχή συμμετοχή, οι μηχανές δεν θα δημιουργήσουν το ψηφιακό προφίλ μας, ούτε θα σχολιάσουν στη θέση μας, ο χρήστης δημιουργεί την ψηφιακή του επικράτεια και τα μέσα φροντίζουν να την διευρύνουν.²⁵⁴ Ο Μποντριγιάρ θεωρεί πως τα μέσα κατασκευάζουν την μη – επικοινωνία και αυτό ισχύει όσο αφορά το μήνυμα που θα μεταφέρουν. Μπορεί οι χρήστες να μην επαναστατήσουν ποτέ σε αυτή τη μη επικοινωνία, αλλά αυτό που δεν μπορούσε να προβλέψει ο Μποντριγιάρ, είναι η ευκολία με την οποία οι χρήστες θα εγκατέλειπαν τα μέσα με το πάτημα ενός κουμπιού, με την ίδια ευκολία που σαγηνεύτηκε, ο χρήστης θα επιλέξει ένα άλλο μέσο που θα του αποσπάσει την προσοχή. Η πεισματική εμμονή σε ένα μέσο ανήκει στο παρελθόν, πλέον όλα τα μέσα επικοινωνίας απέκτησαν ψηφιακή υπόσταση και μετρούν τη δημοτικότητα τους όχι με την αγορά φύλλων, αλλά με την ενεργή συμμετοχή χρηστών,²⁵⁵ σε οποιαδήποτε πλατφόρμα κοινωνικής δικτύωσης, υπάρχουν και είναι ενεργά όλα τα παραδοσιακά μέσα όπως εφημερίδες και τηλεοπτικά κανάλια. Σύμφωνα με τον Μποντριγιάρ, το γεγονός ότι τα μέσα απαιτούν την άμεση μας συμμετοχή, δεν αφήνουν χώρο για προβληματισμό και κριτική, με αποτέλεσμα να εξαφανίζεται η ουσία της επικοινωνίας.²⁵⁶ Παρόλα αυτά, σε πολλές περιπτώσεις, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, ήταν υπεύθυνα στο να έρθουν στην επιφάνεια σημαντικά ζητήματα, να αναλυθούν και προκάλεσαν ουσιαστικές δράσεις και αλλαγές. Κινήματα θυμάτων κακοποίησης γιγαντώθηκαν με την αρωγή των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, προκάλεσαν έντονες αντιδράσεις με αποτέλεσμα τα δίκτυα αυτά να είναι υπεύθυνα για την δημιουργία τέτοιας κατακραυγής που η δικαιοσύνη αναγκάστηκε να μελετήσει συγκεκριμένες υποθέσεις στηριζόμενη στις

²⁵⁴ Lovink Geert – *What is the social in the social media?* e-flux journal, issue No40 11/12, σελ.5

²⁵⁵ Τα μέσα επικοινωνίας προσπαθούν να λύσουν το πρόβλημα της εξάρτησης από τη διαδραστικότητα των χρηστών, με τη χρήση της τεχνητής νοημοσύνης. Με τη δημιουργία πολλών εικονικών προφίλ (bots) που σχολιάζουν και αλληλοεπιδρούν, προσδίδουν τη ψευδαίσθηση της δημοφιλίας ενός μέσου. Υπολογίζεται ότι στα μεγάλα κοινωνικά δίκτυα οι πραγματικοί χρήστες δεν ξεπερνούν το 60%, το υπόλοιπο ποσοστό απαρτίζεται από bots.

²⁵⁶ Toffoletti Kim – *Baudrillard reframed* (London, I.B. Tauris & Co, 2011), σελ.108

μαρτυρίες ατόμων που βρήκαν το θάρρος να αρθρώσουν το λόγο τους. Τα σύγχρονα μέσα φαίνεται πως δεν εξαφάνισαν τον προβληματισμό και την κριτική καθώς οι χρήστες απέδειξαν πως γνωρίζουν τη δύναμη που διαθέτει η ενεργή τους συμμετοχή. Αυτό αποδεικνύεται από την αποκαθήλωση διασημοτήτων όπου ανάρμοστες συμπεριφορές τους ήρθαν στην επιφάνεια με τους χρήστες να κινητοποιούνται τόσο άμεσα και να εκφράζουν την αποδοκιμασία τους τόσο έντονα που μέχρι πρότινος είδωλα αναγκάστηκαν να πληρώσουν το τίμημα της υπεροψίας τους απέναντι σε ένα κοινό που φαινομενικά ήταν παθητικό και σαγηνευμένο.

Ο Μποντριγκιάρ αποτελεί ενδεχομένως τον πιο σημαντικό θεωρητικό της κουλτούρας των μέσων και την πιο σημαντική φωνή που προειδοποίησε για το κίνδυνο που έκρυβε η εμπλοκή με τα σύγχρονα μέσα επικοινωνίας καθώς τα είδε να διεισδύουν όλο και περισσότερο στον προσωπικό χώρο με τη χρήση της αισθητικοποίησης και της τεχνολογίας. Παρακολουθώντας την εποχή του, εξέφρασε τους προβληματισμούς του για το τι θα μπορούσε να συμβεί αν συνεχίζονταν οι τάσεις που εδραιώνονταν από τα μέσα επικοινωνίας.²⁵⁷ Αναμφίβολα τα μέσα μπορούν να ερμηνευτούν ως αισθητικοποίηση της υπερπραγματικότητας, οι οθόνες ως εμπειρία μεταφέρουν μια μονοσήμαντη επιφανειακή εικόνα που δεν αποτελεί τίποτα περισσότερο από λευκό θόρυβο χωρίς νόημα. Η κριτική του διαθέτει μια δυναμική που σαγηνεύει και καθηλώνει, καθώς μπορεί να εντοπίσει κανείς πόσο επιτυχημένα προέβλεψε τη σημερινή εποχή και τη συμπεριφορά μας υπό την επιρροή των νέων μορφών των μέσων επικοινωνίας. Δεν θα μπορούσε όμως να παραβλέψει κανείς πως η γενίκευση αυτή αποτελεί ένα μάλλον υπερβολικό ισχυρισμό για την ολότητα των μέσων επικοινωνίας. Ειδικά στις μέρες μας, με τη σωρεία τηλεοπτικών καναλιών και την επιλογή περιεχομένου σε ψηφιακές πλατφόρμες με άμεση πρόσβαση σε τεράστιο περιεχόμενο, υπάρχει, ενδεχομένως περισσότερο από ποτέ η

²⁵⁷ Kellner Douglas – *Media culture* (London, Routledge, 2003), σελ.299

δυνατότητα μόρφωσης, καλλιέργειας, γνώσης, διαμόρφωσης γνώμης και συμπεριφοράς. Αν ο Μποντριγιάρ προχωρούσε σε μια διαλεκτική εμπλοκή με τις πραγματικές κοινωνικές πρακτικές που επέφεραν τα μέσα, ενδεχομένως να κατέληγε σε μια πιο εμπειριστατωμένη θέση σχετικά με τα μέσα επικοινωνίας και την εμπλοκή τους με τον άνθρωπο. Αντί αυτού, η προσήλωση του στην αρχική ιδέα της υπερ – πραγματικότητας, χωρίς την απαραίτητη ανάλυση της διαμόρφωσης της κουλτούρας και της κοινωνίας που επιφέρουν τα μέσα, αφήνουν την εντύπωση πως οι δικές του εντυπώσεις, παρατίθενται όχι ως σημεία προς μελέτη αλλά ως αλήθειες. Η (πολύ)σημειακή φύση των μέσων επικοινωνίας θα ήταν προτιμότερο να προσεγγιστεί με αναλογίες μορφής – περιεχομένου, χρήσης – χρήστη, εικόνας και αφήγησης, ώστε να εξαχθούν πιο συνεπή συμπεράσματα σχετικά με τη πολυπλοκότητα της μορφής μετάδοσης στη σύγχρονη εποχή.

Οι θέσεις του Μποντριγιάρ για την επιρροή των μέσων επικοινωνίας και την υπερ – πραγματικότητα, δεν βασίζονται σε κάποιο ερευνητικό υπόβαθρο, ούτε ακολουθούν κάποια στοχευμένη κριτική ανάλυση, καθώς ο ίδιος θεωρούσε πως στην εποχή της υπερ – πραγματικότητας, η ενέργεια για κριτική έχει χαθεί ή έχει αφεθεί σε δεύτερη μοίρα.²⁵⁸ Το γεγονός όμως ότι δεν προτείνει κάποια εναλλακτική, αλλά καταφεύγει σε μια μοιρολατρική, σχεδόν μηδενιστική αποδοχή της υπερ – πραγματικότητας, δεν αντιτάσσεται αλλά υποβοηθά την εδραίωση της έρημου της πραγματικότητας. Αντίθετα με τις προθέσεις του, δεν προσδίδει κάποια κριτική κατανόηση της σύγχρονης κουλτούρας, καθώς δέχεται την ολοκλήρωση του τέλειου εγκλήματος χωρίς να προσπαθεί να βρει την εναλλακτική μέθοδο ώστε να αποτραπεί. Μια εναλλακτική κατανόηση και κατά κύριο λόγο κριτική της υπερ – πραγματικότητας θα μπορούσε να υπονομεύσει την δυναμική των μέσων που την δημιουργούν. Αντί αυτού, ο Μποντριγιάρ, θεώρησε πως οι εναλλακτικές προοπτικές πάντα θα περιέχονται και θα

²⁵⁸ Baudrillard Jean – *Η διαφάνεια του κακού*, μετάφραση Ζήσης Σαρίκας (Εξάντας – Νήματα, χ.τ. χ.χ.) σελ.181

αποτελούν κομμάτι της υπερ – πραγματικότητας, εγκαταλείποντας οποιαδήποτε προσπάθεια αντίστασης.²⁵⁹ Οι θέσεις του αποτελούν μια χρήσιμη πηγή προβληματισμού γύρω από την επιρροή των μέσων και την διαμόρφωση της σύγχρονης κουλτούρας, αλλά στα πλαίσια του φιλοσοφικού στοχασμού θα ήταν αρτιότερες εάν ταυτόχρονα προσπαθούσαν να προτείνουν τρόπους ανακατασκευής της πραγματικότητας, μιας πραγματικότητας που θα παρείχε τη δυνατότητα κοινωνικής και πολιτικής ελευθερίας, η οποία και αυτή θα ήταν αντικείμενο κριτικής. Η κριτική θεωρία δεν μπορεί να είναι ματαιόδοξη ή μηδενιστική. Οφείλει να εμπλέκεται και να μαθαίνει από κοινωνικές πρακτικές ώστε να είναι ενήμερη της ευρύτερης κοινωνικής πραγματικότητας για να μπορέσει να αντιταχθεί σε ηγεμονικές πρακτικές που αναπτύσσονται στην πολιτικό – οικονομική εποχή όπου κυριαρχούν τα μέσα επικοινωνίας.²⁶⁰ Ο Μποντριγιάρ, παρόλη την απαισιοδοξία του όσο αφορά το ρόλο των μέσων και τις τάσεις της εποχής, φωτίζει με δραματικό τρόπο της παθογένειες της τυφλής υπακοής στη σαγήνη τους. Θεωρεί πως οι μάζες διακατέχονται από παθητικότητα αλλά ταυτόχρονα διαθέτουν το φαντασιακό του άγριου αυθορμητισμού. Αν ποτέ αντισταθούν και υψώσουν την φωνή τους και πάψουν να αποτελούν την σιωπηλή μειοψηφία, θα αποτελέσουν τους πρωταγωνιστές της ιστορίας.²⁶¹ Η ανάγνωση του, παρά την μηδενιστική του διάθεση, θα μπορούσε να αποτελέσει μια σημαντική αφορμή για αντίσταση στην ερημοποίηση της πραγματικότητας.

Παρά τις όποιες δυνατότητες των σύγχρονων μέσων επικοινωνίας και κυρίως των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, η αμεσότητα που τα χαρακτηρίζει δεν άργησε με τη σωρεία πληροφοριών και την επανάληψή τους να αποπροσανατολίζει μέρος του κοινού και να επιβεβαιώσει εν μέρη τον Μποντριγιάρ, τα γεγονότα

²⁵⁹ King Anthony – *Baudrillard's nihilism and the end of theory*, Telos: Critical Theory of the Contemporary 1998 (112):89-106, σελ.102

²⁶⁰ ο.π. σελ.106

²⁶¹ Baudrillard Jean – *In the shadow of silent majorities*, translated by Paul Foss, Paul Patton and John Johnston (New York, Foreign Agents Series, 1983), σελ.2

από πραγματικά μετατράπηκαν σε τάσεις όπου τη θέση του διαλόγου πήρε η αντιπαράθεση και η αμφισβήτηση. Δημιουργήθηκε μια ψευδαίσθηση γεγονότων με την φαινομενική διαφάνεια που προσφέρει η αμεσότητα να επιφέρει μια σύγχυση, μια ριζική αυταπάτη της πραγματικότητας.²⁶² Μετά από την υπερβολική και ακατάσχετη ροή πληροφοριών και την πληθώρα αναλύσεων αμφιβόλου προέλευσης, σημαντικά κινήματα πολύ σύντομα χάνουν την δυναμική τους και μετατρέπονται σε πεδίο διαμάχης μεταξύ κοινωνικών, πολιτικών ή φυλετικών ιδεολογιών, με το αρχικό τους νόημα να εξαφανίζεται.²⁶³ Αυτό το αέναο κίνημα απογοήτευσης εξαντλεί τη διάθεση για κριτική και προκαλεί συναισθήματα επιφύλαξης, συνθήκες που δημιουργούν μια γενική αποδιοργάνωση της αρχικής ιδέας.²⁶⁴ Η κατανάλωση πληροφοριών μέσω πολλαπλών πηγών, πηγών που προσφέρουν τα σύγχρονα μέσα και ιδιαίτερα τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και η δυνατότητα σχολιασμού και αλληλεπίδρασης, άρα και εικονικής εμπλοκής, δημιουργούν την ψευδαίσθηση της συμμετοχής, ο χρήστης θεωρεί πως συνεισφέρει σε μια ουσιαστική αλλαγή ενώ στην πραγματικότητα η πλειοψηφία των εμπλεκόμενων, συμμετέχει μόνο μέσω μιας ψηφιακής, άρα και εικονικής πραγματικότητας, η προσομοίωση δημιουργεί το μύθο της συμμετοχής.²⁶⁵ Οι χρήστες επειδή επιλέγουν να προχωρήσουν στις πιο πάνω ενέργειες, εν αγνοία τους δημιουργούν στην θέση της αλήθειας μια τεχνική προσομοίωση, τα σημεία της συμμετοχής εξαφανίζουν την πραγματικότητα και ταυτόχρονα αποκρύπτουν της εξαφάνιση της.²⁶⁶

²⁶² Baudrillard Jean – *The perfect crime*, translated by Chris Turner (London, Verso, 1996), σελ.59

²⁶³ Το φαινόμενο αυτό το είδαμε να συμβαίνει σε κινήματα όπως το woke movement και το Black Lives Matter όπου από κινήματα ευαισθητοποίησης σχετικά με ζητήματα συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων μετατράπηκαν σε πολιτική αντιπαράθεση μεταξύ φιλελευθερισμού και συντηρητισμού.

²⁶⁴ Baudrillard Jean – *The perfect crime*, translated by Chris Turner (London, Verso, 1996), σελ.40

²⁶⁵ Reveley James – *Understanding social media use as Alienation: a review and critique*, e-learning and digital media, Volume 10, Number 1, 2013, σελ.86

²⁶⁶ Baudrillard Jean – *The perfect crime*, translated by Chris Turner (London, Verso, 1996). σελ.8

Η ψευδαίσθηση αποτελεί την εσφαλμένη γνώση ότι γνωρίζουμε κάτι, ενώ στην πραγματικότητα διατηρούμε άγνοια γύρω από αυτό. Η ψευδαίσθηση οδηγεί σε μια εσφαλμένη εντύπωση της πραγματικότητας και αν εδραιωθεί, δημιουργεί μια νέα πραγματικότητα, μια υπερ – πραγματικότητα που χάνει την επαφή της με το αληθινό. Η ψευδαίσθηση προϋποθέτει την επιφανειακή γνώση ενός γεγονότος. Ο σύγχρονος τρόπος ζωής, όπου ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά του είναι η φρενίτιδα του ρυθμού κίνησης, ανταλλαγής πληροφορίας και η γενική επιτάχυνση, προωθεί την επιφανειακότητα σε πολλούς τομείς της καθημερινότητας. Επιφανειακότητα στις διαπροσωπικές σχέσεις, στην ενημέρωση, στη μόρφωση, στην κατανόηση, όταν ο χρόνος οφείλει να κατακερματιστεί σε τόσες πολλές επιρροές και παρεμβολές όπως κοινωνική δικτύωση, διαφήμιση, ενημέρωση, το αποτέλεσμα είναι η δημιουργία ψευδαισθήσεων, ημιμάθειας και αυταπάτης. Ο περιορισμός του χρόνου οδηγεί στην αντικατάσταση της μελέτης με την παρακολούθηση ολιγόλεπτων βίντεο που παραθέτουν μια περίληψη του θέματος προς μελέτη.²⁶⁷ Όλη αυτή η έλλειψη επένδυσης χρόνου, οδηγεί στην προσομοίωση της γνώσης, όπου η επιφανειακή περίληψη θεωρείται πληρότητα και η αυταπάτη της γνώσης θεωρείται μελέτη. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός πως σε πολλές ιστοσελίδες, δίπλα από τον τίτλο αναγράφεται και ο χρόνος ανάγνωσης που απαιτείται και σε πολλές περιπτώσεις, δίνεται και η επιλογή της ακρόασης του άρθρου. Ο χρόνος που θα αφιερώσει ο χρήστης αποτελεί πλέον κριτήριο για την ενασχόληση, με αποτέλεσμα η γνώση να προσομοιώνεται σε επιγραμματικές πληροφορίες μικρών σε μέγεθος άρθρων, μια διαδικασία που οδηγεί εν τέλει στην διάλυση της πρακτικής ενασχόλησης και την αντικατάσταση της με μια προσομοιωμένη διαδικασία. Ακόμη, η προσομοίωση ζωντανεύει καθημερινά μπροστά μας, εν

²⁶⁷ Maltsev Oleg – *Maestro. Jean Baudrillard, the last prophet of Europe* (Odessa, Patriot, 2021) σελ 25. Εξαιρέση ίσως να αποτελούν τα podcasts, τα οποία φαίνεται να αποτελούν μια εξαιρετικά πετυχημένη μορφή απόκτησης γνώσης, με μορφή μετάδοσης (πρόσβαση από κινητό τηλέφωνο, δυνατότητα αναπαραγωγής ανά πάσα στιγμή, εύκολη χρήση, ακρόαση χωρίς περιορισμό στο χρονικό πλαίσιο) απόλυτα συμβατή με τους ρυθμούς της σύγχρονης καθημερινότητας.

αγνοία μας με την έκφραση αρέσκειας / δυσαρέσκειας που διακατέχει τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Η πραγματική κριτική προϋποθέτει τη συλλογή πληροφοριών και την ανάλυση δεδομένων, η στυγνή πρόσληψη θετικού / αρνητικού που προσδίδει, αποτελεί μια προσομοίωση της διαδικασίας κρίσης, με αποτέλεσμα το δημοφιλέστερο να μη διαθέτει καμία επαφή με κριτική διάθεση, αλλά να αποτελεί μια χιονοστιβάδα ψηφιακής συμμετοχής που προκάλεσε η εφήμερη δημοτικότητα των μέσων. Στη θέση της κριτικής ενυπάρχει μια μορφή αντίστροφου πανικού: το κοινωνικό διαλύεται σε μια αντίδραση πανικού, σε μια ανεξέλεγκτη αλυσιδωτή αντίδραση.²⁶⁸ Ο Μποντριγιάρ προέβλεψε πως η κοινωνική μαζική εξάρτηση από τα μέσα προκαλεί την αίσθηση της απάθειας καθώς ο μικρόκοσμος που μας περιβάλλει φιλτράρεται και αυτοκαθορίζεται με αυτόματες διαδικασίες, χωρίς την ουσιαστική δική μας συμμετοχή. Η επιλογή αρέσκειας / δυσαρέσκειας δεν διαφέρει από το δυαδικό σύστημα λειτουργίας του υπολογιστή όπου η πληροφορία μεταφέρεται από σήματα μηδενικών και μονάδων. Η δυαδικότητα αυτή αποκλείει οποιαδήποτε εναλλακτική, κυριαρχεί η διαδικτικότητα των επιλογών: αρέσει - δεν αρέσει, πλειοψηφία – μειοψηφία,²⁶⁹ η απάθεια είναι άμεσο αποτέλεσμα μιας καθημερινότητας όπου δεν υπάρχουν εναλλακτικές, μόνο θετικά και αρνητικά πρόσημα, η μόνη εναλλακτική που απομένει είναι η μη συμμετοχή, η απομόνωση, η ένταξη στην σιωπηλή μειοψηφία.

Ο Μποντριγιάρ επανέρχεται στο προσκήνιο ειδικά στις μέρες μας, όπου ο ψηφιακός εαυτός (profile), τα προγράμματα τεχνητής νοημοσύνης (AI), οι συσκευές εικονικής πραγματικότητας (VR) και τα βίντεο deep fake αποτελούν κομμάτι της καθημερινότητας. Με τη χρήση των κοινωνικών δικτύων ο χρήστης παρουσιάζει με τη χρήση φωτογραφίας και βίντεο μια εκδοχή της «πραγματικότητας» της ζωής του. Η πραγματική εμπειρία όχι μόνο δεν

²⁶⁸ Baudrillard Jean – *Simulacra and simulation*, translated by Sheila Faria Glaser (Michigan University Press, 1994), σελ.92

²⁶⁹ ο.π. σελ.139

παρουσιάζεται, αλλά δεν έχει και καμία σημασία, αυτό που αποτυπώνεται είναι το τι μεταφέρει το μέσο, φιλτραρισμένες φωτογραφίες, κινηματογραφικές λήψεις ορίζουν την ταυτότητα του ψηφιακού εαυτού. Η καθημερινότητα περνά στο στάδιο της καθαρής προσομοίωσης, η χρήση των κοινωνικών δικτύων μας μεταφέρει, συλλογικά και αβίαστα «σε ένα κόσμο προσομοίωσης, στην ψευδαίσθηση της αλήθειας, στον εκβιασμό του πραγματικού».²⁷⁰

Στο τοπίο της εικονικής πραγματικότητας που δημιουργούν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και σε πιο εξειδικευμένο πλαίσιο η τεχνητή νοημοσύνη και η εικονική πραγματικότητα, το αληθινό και το πραγματικό καταρρέουν όπως και η διαφορά μεταξύ πραγματικού και πιθανού, του βιώματος και του ενδεχόμενου του.²⁷¹

Πλέον δεν μιλάμε με υποθέσεις αλλά βρισκόμαστε στο στάδιο της εκπλήρωσης, η αντικειμενική πραγματικότητα²⁷² βρίσκεται καθημερινά σε πολιορκία. Σε αυτό το νέο περιβάλλον η σκέψη πραγματοποιείται από αλγόριθμους χωρίς να βασίζεται σε κάποιο αντίστοιχο εμπειρικό σημείο, το φαντασιακό δομείται χωρίς να μεσολαβεί η φαντασία. Ο Μποντριγιάρ προέβλεψε πως η πραγματικότητα διαλύεται από πράξεις μίμησης και την πρόοδο της τεχνολογίας, στις μέρες μας διαπιστώνουμε καθημερινά πως η τεχνητή νοημοσύνη και η εικονική πραγματικότητα αντικατέστησαν τη ρεαλιστική αναφορά με κώδικες πρόγνωσης και δημιουργίας ψηφιακών ομοιωμάτων. Τα ομοιώματα και η προσομοίωση δεν μπορούν να διαφοροποιηθούν από την πραγματικότητα καθώς στη συνείδηση μας πραγματικό είναι αυτό που προβάλλει η οθόνη, ως η κύρια επαφή μας με τον κόσμο.

Η σύγχρονη εποχή, με τα μέσα επικοινωνίας και την υπερ – πραγματικότητα που δημιουργούν, επαναφέρουν στο προσκήνιο τη κριτική του Μποντριγιάρ και

²⁷⁰ Baudrillard Jean – *Simulacra and simulation*, translated by Sheila Faria Glaser (Michigan University Press, 1994), σελ.9

²⁷¹ Sofner Jan – *Virtualism: How AI replaces reality*, AI & Society, σελ 1- 13, σελ.7

²⁷² Θεωρούμε ως πραγματικότητα της γνώσης ότι κάτι υπάρχει. Κατά τον Αριστοτέλη δεν υπάρχει γνώση απολύτως εκ του μηδενός. Αντίστοιχα, αν δεχτούμε τον ορισμό του Wittgenstein, οτιδήποτε δεν έχει σημείο αναφοράς δεν μπορεί να θεωρηθεί ψευδές ή αληθές. Σχετική και η θέση του Μισέλ Φουκώ πως το ανθρώπινο ον είναι υπέρφυσικό και ταυτόχρονα εμπειρικό.

φωτίζουν πτυχές του στοχασμού του που ενδεχομένως δεν ήταν εύκολο να εκτιμηθούν στο βαθμό που τους αρμόζει πριν την επέλαση της ψηφιακής εποχής και της τεχνητής νοημοσύνης. Η κριτική του σκέψη περιέγραψε με ιδιαίτερη ακρίβεια τη σημερινή μας συμπεριφορά σε ατομικό αλλά και κοινωνικό επίπεδο. Παρά τις αστοχίες του και τις γενικεύσεις στις οποίες χωρίς μεταμέλεια καταφεύγει, ο στοχασμός του Μποντριγιάρ σήμερα είναι πιο χρήσιμος από ποτέ. Φαίνεται πως ο Μποντριγιάρ δεν αποτελεί τον προφήτη του μεταμοντέρνου, όπως τον αποκάλεσαν, αλλά αποτελεί τον σχολιαστή της σημερινής εποχής, το σχολιαστή του εδώ και τώρα.

7. Επίλογος

“ Ποτέ ξανά το πραγματικό δεν θα έχει την ευκαιρία να παραχθεί. Τέτοια είναι η ζωτική λειτουργία του μοντέλου σε ένα σύστημα θανάτου ή μάλλον μιας προσδοκώμενης ανάστασης, που δεν δίνει ούτε καν στο γεγονός του θανάτου μια ευκαιρία “. ²⁷³

Η κριτική του Μποντριγιάρ σχετικά με την αισθητικοποίηση της υπερ - πραγματικότητας από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης προσφέρει μια βαθιά κατανόηση των περίπλοκων δυναμικών μεταξύ των μέσων, της πραγματικότητας και της αναπαράστασης στον σύγχρονο κόσμο. Οι θέσεις του για τα μέσα ως κεντρική δύναμη στη δημιουργία της υπερ- πραγματικότητας μας προτρέπει να προβληματιστούμε για τον τρόπο με τον οποίο η πραγματικότητα κατασκευάζεται, γίνεται αντιληπτή και βιώνεται στη σύγχρονη εποχή.

Η έννοια της υπερ - πραγματικότητας του Μποντριγιάρ αμφισβητεί τις παραδοσιακές παραδοχές όσο αφορά τη σχέση μεταξύ μέσων και πραγματικότητας. Ο Μποντριγιάρ παρουσιάζει τα μέσα ως ένα αυτόνομο σύστημα που όχι μόνο αναπαριστά την πραγματικότητα αλλά και την παράγει και την αντικαθιστά με μια εξομοιωμένη εκδοχή. Ο πολλαπλασιασμός των εικόνων, των συμβόλων και των σημείων όπως διοχετεύονται από τα μέσα οδηγεί σε ένα εμπειρικό καθεστώς όπου οι αναπαραστάσεις αυτές δεν αντιστοιχούν πλέον σε καμία αρχική πραγματικότητα και ο χρόνος εξαλείφεται από την μετάδοση των πάντων.²⁷⁴ Αντίθετα, οι εικόνες δημιουργούν έναν κόσμο ομοιωμάτων (*simulacrum*), όπου η διάκριση μεταξύ αληθινού και ψευδούς, πραγματικού και φαντασιακού, έχει θολώσει ανεπιστρεπτί. Σε αυτόν τον κόσμο, τα όρια μεταξύ του μέσου και του μηνύματος καταρρέουν, οδηγώντας σε μια

²⁷³ Baudrillard Jean – *Simulacra and simulation*, translated by Sheila Faria Glaser (Michigan University Press, 1994), σελ.3

²⁷⁴ Harrocks Chris and Jevtic Zoran – *Introducing Baudrillard*, (Cambridge, Icon Books, 1999), σελ.169

συγχώνευση όπου το μέσο αυτό καθαυτό γίνεται η πραγματικότητα την οποία βιώνει το άτομο.

Αυτή η μετατόπιση προς την υπερ - πραγματικότητα έχει σημαντικές συνέπειες για το πώς τα άτομα και οι κοινωνίες αλληλοεπιδρούν και πώς κατανοούν τον κόσμο γύρω τους. Σύμφωνα με τον Μποντριγιάρ, η πανταχού παρουσία των μέσων στη σημερινή εποχή έχει ως αποτέλεσμα τα άτομα να είναι ολοένα και περισσότερο αποσυνδεδεμένα από κάθε μορφή αυθεντικής εμπειρίας. Η πραγματικότητα, όπως παραδοσιακά γινόταν αντιληπτή, έχει αντικατασταθεί από ένα υπερ - πραγματικό, προσομοιωμένο περιβάλλον όπου ό,τι βιώνεται διαμεσολαβείται μέσω μιας συνεχιζόμενης ροής εικόνων και σημείων που δεν αναφέρονται πλέον σε κάτι πραγματικό, αποτελούν καθαρή προσομοίωση.²⁷⁵ Αυτό έχει ως αποτέλεσμα μια κουλτούρα όπου το νόημα αναπαράγεται ατελείωτα αλλά ποτέ δεν γίνεται πλήρως κατανοητό, οδηγώντας σε μια κατάρρευση του νοήματος και αναπόφευκτα καταργείται οποιαδήποτε ηθική κριτική.²⁷⁶ Η κατάρρευση του νοήματος, όπως διακρίνει ο Μποντριγιάρ, αποτελεί συνέπεια του κορεσμού των μέσων με αισθητικοποιημένες μεταδόσεις εικόνων και σημείων, τα οποία δεν εξυπηρετούν πλέον την επικοινωνία ή την ενημέρωση, αλλά μάλλον την διαιώνιση του συστήματος της υπερ - πραγματικότητας.

Επιπλέον, η εμπλοκή του Μποντριγιάρ με τη δήλωση του McLuhan ότι "το μέσο είναι το μήνυμα" οδηγεί αυτή την ιδέα στα λογικά της άκρα. Ο Μποντριγιάρ επεκτείνει αυτό το επιχείρημα υποστηρίζοντας ότι το μέσο όχι μόνο διαμορφώνει αλλά ορίζει και αντικαθιστά πλήρως την πραγματικότητα. Το μέσο, σύμφωνα με τον Μποντριγιάρ, γίνεται αδιάκριτο από την πραγματικότητα που υποτίθεται ότι αναπαριστά, οδηγώντας σε έναν κόσμο όπου το εξομοιωμένο γίνεται αποδεκτό ως το πραγματικό.

²⁷⁵ Smith Richard - *The Baudrillard Dictionary* (Edinburg, Edinburg University Press, 2010), σελ.198

²⁷⁶ Toffoletti Kim - *Baudrillard reframed* (London, I.B. Tauris & Co, 2011), σελ.107

Στη σύγχρονη κοινωνία, οι θεωρίες του Μποντριγκιάρ βρίσκουν απήχηση στην ολοένα αυξανόμενη επιρροή των ψηφιακών μέσων, των κοινωνικών δικτύων και της εικονικής πραγματικότητας (VR). Η άνοδος του διαδικτύου και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης έχει εντείνει τα φαινόμενα που περιέγραψε ο Μποντριγκιάρ. Οι προσχεδιασμένες, φιλτραρισμένες και συχνά τεχνητά κατασκευασμένες πραγματικότητες που παρουσιάζονται στο διαδίκτυο και ιδιαίτερα στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης λειτουργούν ως τέλεια παραδείγματα υπερ - πραγματικότητας. Τα μέσα αυτά θολώνουν τα όρια μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου, πραγματικού και σκηνοθετημένου, αυθεντικού και κατασκευασμένου. Οι εικόνες και οι αφηγήσεις που δημιουργούνται σε αυτά τα μέσα δημιουργούν έναν υπερ - πραγματικό κόσμο όπου οι αναπαραστάσεις συχνά υπερβαίνουν την ουσία και η διάκριση μεταξύ του τι είναι πραγματικό και τι είναι εξομοιωμένο γίνεται ολοένα και πιο δύσκολη.

Οι συνέπειες των θεωριών του Μποντριγκιάρ είναι εκτενείς. Αμφισβητούν την έννοια της αντικειμενικής πραγματικότητας και μας ωθούν να επανεξετάσουμε το πώς κατανοούνται η αλήθεια και η αυθεντικότητα στην εποχή των ψηφιακών μέσων. Αν η πραγματικότητα διαρκώς (προ)κατασκευάζεται και ανακατασκευάζεται από τα μέσα, τότε απομένει ένα καίριο ερώτημα: τι απομένει από το "πραγματικό"; Το έργο του Μποντριγκιάρ καταδεικνύει ότι στον υπερ - πραγματικό κόσμο, το πραγματικό δεν έχει απλώς αλλάξει ή παραμορφωθεί, έχει αντικατασταθεί από μια νέα τάξη ομοιωμάτων, με την προσομοίωση να αποτελεί τη μόνη πραγματικότητα που απομένει. Αυτό έχει σημαντικές συνέπειες για όλες τις πτυχές της καθημερινότητας, από την ατομική ταυτότητα έως την κουλτούρα, τον κοινωνικό ακόμη και τον πολιτικό λόγο, καθώς τα θεμέλια πάνω στα οποία χτίζεται η πραγματικότητα γίνονται ολοένα και πιο ασταθή.

Ωστόσο, η ριζοσπαστική προσέγγιση και η προκλητική κριτική που χαρακτηρίζει το στοχασμό του Μποντριγκιάρ σαγηνεύει αλλά ταυτόχρονα φέρνει στην επιφάνεια και τις αδυναμίες της. Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι η οπτική του για

έναν πλήρως εξομοιωμένο κόσμο είναι υπερβολικά ντετερμινιστική και μηδενιστική,²⁷⁷ παραβλέποντας τη δυνατότητα των μέσων να ενδυναμώνουν, να ενημερώσουν και να συνδέσουν τους ανθρώπους με ουσιαστικούς τρόπους. Η αδιαφορία του στο να στοιχειοθετήσει με επαρκή στοιχεία αρκετές από τις θέσεις τους έκαναν πολλούς (κυρίως ακαδημαϊκούς) να προσδώσουν στα γραπτά του περισσότερο λογοτεχνική παρά φιλοσοφική ή κοινωνιολογική αξία. Παρά τις αστοχίες του όμως, το έργο του Μποντριγιάρ παραμένει ενδεχομένως το κυριότερο σημείο αναφοράς για την κατανόηση των σύνθετων φαινομένων των μέσων στη σύγχρονη δυτική κοινωνία. Ο Μποντριγιάρ κατάφερε να διακρίνει και να προβλέψει με συγκλονιστική ακρίβεια την επιρροή των μέσων στη δυτική κοινωνία και την δημιουργία της υπερ - πραγματικότητας που θα επέφερε η επιρροή αυτή. Πολλοί έσπευσαν να χαρακτηρίσουν τα ύστερα έργα του ως επιστημονική φαντασία, σήμερα βλέπουμε καθημερινά σε πραγματικό χρόνο την επαλήθευση των θέσεων του. Ως εκ τούτου, οφείλουμε να λάβουμε υπόψιν πολύ σοβαρά τις θέσεις του, και ιδιαίτερα το ύστερο στοχασμό του. Οι θεωρίες του μας προκαλούν να αμφισβητήσουμε τη φύση της πραγματικότητας σε έναν κόσμο υπερ - πλήρη από αναπαραστάσεις των μέσων και να εξετάσουμε με κριτική θεωρία τους τρόπους με τους οποίους τα μέσα διαμορφώνουν, κατασκευάζουν και τελικά αντικαθιστούν την κατανόησή μας για τον κόσμο.

Η έννοια της αισθητικοποίησης της υπερ - πραγματικότητας από τα μέσα του Μποντριγιάρ προσφέρει ένα ισχυρό πλαίσιο για την περαιτέρω ανάλυση της περίπλοκης σχέσης μεταξύ μέσων και πραγματικότητας στον σύγχρονο κόσμο. Η ανάλυση αυτή θα μπορούσε να εμπλουτιστεί και με την μελέτη της επιρροής των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και της εικονικής πραγματικότητας. Τα μέσα

²⁷⁷ Clarke B David., Doel A. Marcus, Merrin William and Smith G. Richard, (edited by) *Jean Baudrillard, fatal theories* (London, Routledge, 2009), σελ.187 Μηδενιστική υπό την έννοια της αρνητικότητας του αντικειμένου. Ο αντικειμενικός μηδενισμός, όχι για παράδειγμα με την έννοια της εκρηκτικής εκδίκησης της τρομοκρατίας την οποία ανέλυσε εκτενώς, αλλά ως διάλυση όλων των μεγάλων πραγματικοτήτων που τώρα αποκαλύπτονται ως αβάσιμα θεμέλια της ορθολογικής προοδευτικής σκέψης.

κοινωνικής δικτύωσης από τη φύση τους οφείλουν να επενδύσουν στην αισθητικοποίηση του περιεχομένου τους ώστε να κερδίσουν την εμπλοκή του χρήστη. Μια περαιτέρω ενδεχόμενη μελέτη θα μπορούσε να αναλύσει τον τρόπο αντίληψης του πραγματικού από τους χρήστες κοινωνικών δικτύων σε σχέση με την αισθητικοποίηση της πραγματικότητας από τους δημιουργούς περιεχομένου (content creators), αισθητικοποίηση προς όφελος της ικανοποίησης της ματαιοδοξίας ή προς εξασφάλιση κέρδους. Η φαινομενικά αθώα αυτή διαδικασία αναπόφευκτα κρύβει έντονους κινδύνους γύρω από την κριτική αντίληψη, την καλλιέργεια ρηχής και εύπεπτης αισθητικής, την κατάργηση της ανάγκης ρεαλισμού. Οι επιπτώσεις αυτές είναι ακόμη άγνωστες και η περαιτέρω μελέτη τους θα ήταν μια αξιολογή συνεισφορά στην κοινωνική και κριτική θεωρία.

Το έργο του Μποντριγκάρ μάς προκαλεί να επανεξετάσουμε τη φύση της πραγματικότητας σε μια εποχή όπου τα μέσα όχι μόνο αντικατοπτρίζουν αλλά ενεργά δημιουργούν τον κόσμο όπως τον αντιλαμβανόμαστε. Καθώς τα μέσα συνεχίζουν να εξελίσσονται και να διεισδύουν σε κάθε πτυχή της ζωής, οι θεωρίες του παραμένουν πιο επίκαιρες από ποτέ, προκαλώντας μας να αμφισβητήσουμε την αυθεντικότητα των εμπειριών μας και την πραγματικότητα που κατασκευάζουν για εμάς τα μέσα. Η υπερπραγματικότητα, όπως την περιγράφει ο Μποντριγκάρ, μπορεί να αποτελεί μια αναπόφευκτη κατάσταση της σύγχρονης ζωής, αλλά μέσα από την κατανόηση αυτής της δυναμικής μπορούμε να αρχίσουμε να αλληλοεπιδρούμε με κριτική διάθεση απέναντι στα μέσα και την πραγματικότητα που αυτά παρουσιάζουν.

Δεν θα ήταν γόνιμο να καταφύγουμε σε μια παραδοχή της επιβολής της εξουσίας των μέσων στην κουλτούρα της καθημερινότητας ούτε να πέσουμε στην παγίδα της παραίτησης ή της νοσταλγίας. Στη σημερινή εποχή ο ιδιωτικός χώρος έχει ελαχιστοποιηθεί και ο δημόσιος χώρος προβάλλει και ορίζει καθημερινά τη συλλογική επιθυμία. Οφείλουμε να κυριαρχήσουμε ενάντια στη σαγήνη των μέσων και να σταθούμε με αμφισβήτηση και κριτική διάθεση

απέναντι στην επιβολή της προσομοίωσης σε κάθε πτυχή της ανθρώπινης επαφής. Η ανθρώπινη φυσική σχέση αποτελεί το μόνο αποδεικτικό στοιχείο που μπορούμε να αντιπαραβάλουμε ώστε να πείσουμε και να πειστούμε ότι ζούμε και ενεργούμε στην υπαρκτή πραγματικότητα και όχι σε ένα προσομοιωμένο περιβάλλον. Μετά την κατάρρευση κάθε σταθερής αξίας, ίσως θα ήταν προτιμότερο να δομήσουμε τις προσωπικές μας αξίες (ηθικό – αισθητικές, πολιτικές, κοινωνικές) με γνώμονα όχι τις τάσεις και τους συρμούς που κουβαλούν τα μέσα επικοινωνίας (τα οποία εν αγνοία της μάζας, εξυπηρετούν πολιτικές επιβολής και εξουσίας), αλλά σύμφωνα με μια επιθυμία αν όχι να ανυψώσουμε μια νέα πολιτισμική ηθική, τουλάχιστον να αντισταθούμε στην ηθικό – αισθητική κατεδάφιση που επιφέρει η κυριαρχία των μέσων επικοινωνίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΙΣ ΠΗΓΕΣ – ΠΡΩΤΟΤΥΠΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΤΑ ΓΑΛΛΙΚΑ (χρονολογική σειρά)

- Baudrillard Jean – *Le système des objets* (1968, Editions Gallimard)
- Baudrillard Jean – *La société de consommation* (1970, Editions Denoel)
- Baudrillard Jean – *Requiem pour les media* (1971, Editions L'Harmattan)
- Baudrillard Jean – *Pour une critique de l'économie politique du signe* (1972, Gallimard)
- Baudrillard Jean – *Le Miroir de la Production* (1973, Casterman)
- Baudrillard Jean – *L'échange symbolique et la mort* (1976, Editions Gallimard)
- Baudrillard Jean – *À l'ombre des majorités silencieuses ou la fin du social* (1978, Les Cahiers d'Utopie)
- Baudrillard Jean – *De la seduction* (1979, Editions Galilee)
- Baudrillard Jean – *Simulacres et Simulation* (1981, Editions Galilee)
- Baudrillard Jean – *Cool memories: 1980-1985* (1987, Editions Galilee)
- Baudrillard Jean – *L'Autre par lui-même* (1987, Editions Galilee)
- Baudrillard Jean – *La Transparence du mal - Essai sur les phenomenes extremes* (1990, Editions Galilee)
- Baudrillard Jean – *La Guerre du Golfe n 'a pas eu lieu* (1991, Editions Galilee)
- Baudrillard Jean – *L'illusion de la fin* (1992, Editions Galilee)
- Baudrillard Jean – *Le crime parfait*, (1995, Editions Galilée)
- Baudrillard Jean – *Amerique* (1996, Editions Grasset & Fasquelle)
- Baudrillard Jean – *Mots de passe* (2000, Departement des Editions Fayard)
- Baudrillard Jean – *Ecran total* (2000, Editions Galilee)
- Baudrillard Jean – *l'esprit du terrorisme*, (2002, Editions Galilee)
- Baudrillard Jean – *Le Pacte de lucidité ou l'intelligence du Mal*, (2004, Editions Galilée)

ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΙΣ ΠΗΓΕΣ

ΕΛΛΗΝΟΦΩΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Baudrillard Jean – *Αμερική*, μετάφραση Νικόλας Χρηστάκης (Αθήνα, Futura, 2000)

Baudrillard Jean – *Η διαφάνεια του κακού*, μετάφραση Ζήσης Σαρίκας (Εξάντας – Νήματα, χ.τ. χ.χ.)

Baudrillard Jean – *Ρέκβιεμ για τα μέσα επικοινωνίας*, μετάφραση Άρης Μαραγκόπουλος (Αθήνα, Ελεύθερος Τύπος, χ.χ.)

Baudrillard Jean – *Συνθήματα*, μετάφραση Βασίλης Τομανάς (Θεσσαλονίκη, Νησίδες, 2002)

ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΙΣ ΠΗΓΕΣ

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Baudrillard Jean – *Art and artefact*, edited by Nicholas Zurbrugg (London, Sage, 1997)

Baudrillard Jean – *Cool memories*, translated by Cris Turner (London, Verso, 1990)

Baudrillard Jean – *For a critique of the political economy of the sign*, translated by Charles Levin (Telos press, 1981)

Baudrillard Jean – *From hyperreality to disappearance, Uncollected interviews*, edited by Richard G. Smith and David B. Clarke (Edinburgh, Edinburgh University Press, 2015)

Baudrillard Jean – *In the shadow of silent majorities*, translated by Paul Foss, Paul Patton and John Johnston (New York, Foreign Agents Series, 1983)

Baudrillard Jean – *Screened out*, translated by Chris Turner (London, Verso, 2002)

Baudrillard Jean – *Seduction*, translated by Brian Singer (New York, CTHEORY Books, 2001), σελ.162

Baudrillard Jean – *Simulacra and simulation*, translated by Sheila Faria Glaser (Michigan University Press, 1994)

Baudrillard Jean – *Simulations*, translated by Paul Foss, Paul Patton and Philip Beitchman (New York, Foreign Agents Series, 1983)

Baudrillard Jean – *Symbolic exchange and death*, translated by Iain Hamilton Grant (Sage, 2017)

Baudrillard Jean – *the consumer society*, translated by Cris Turner (London, Sage Publications, 1998)

Baudrillard Jean – *the ecstasy of communication*, translated by Bernard & Caroline Schutze (New York Semiotext, 1988)

Baudrillard Jean – *The evil demon of images* (Waterloo, Power Institute Publications, χ.χ.)

Baudrillard Jean – *The Gulf war did not take place*, translated by Paul Patton (Indianapolis, Indiana University Press, 1995)

Baudrillard Jean – *The illusion of the end*, translated by Cris Turner (Cambridge, Polity Press, 1994)

Baudrillard Jean – *The intelligence of evil or the lucidity pact*, translated by Chris Turner (London, Bloomsbury, 2013)

Baudrillard Jean – *the mirror of production*, translated by Mark Poster (St. Louis, Telos Press, 1975)

Baudrillard Jean – *The perfect crime*, translated by Chris Turner (London, Verso, 1996)

Baudrillard Jean – *The spirit of terrorism*, translated by Chris Turner (London, Verso, 2003)

Baudrillard Jean – *The system of objects*, translated by James Benedict (London, Verso, 1996)

Baudrillard Jean – *War porn*, journal of visual culture Volume 5, Issue 1

ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ ΠΗΓΕΣ

ΕΛΛΗΝΟΦΩΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αντόρνο, Λόβενταλ, Μαρκούζε, Χορκχάιμερ – *Τέχνη και μαζική κουλτούρα* (Αθήνα, Ύψιλον, 1984), Τέοντορ Αντόρνο – *Τζάζ, η αιώνια μόδα*

Αντόρνο Τέντορ – Χορκχάιμερ Μαξ – *Διαλεκτική του διαφωτισμού, μετάφραση* Λευτέρης Αναγνώστου, επιμέλεια Γεράσιμος Κουζέλης (Αθήνα, ΝΗΣΟΣ, 1996)

Adorno Theodor – *Minima Moralia*, μετάφραση Λευτέρης Αναγνώστου (Αθήνα, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2020)

Benjamin Walter - *Κείμενα 1934 – 1940*, επιμέλεια τόμου: Γιώργος Σαγκριώτης (Αθήνα, ΑΓΡΑ, 2019)

Jameson Fredric – *Το Μεταμοντέρνο ή η πολιτισμική λογική του ύστερου καπιταλισμού*, μετάφραση Γιώργος Βάρσος (Αθήνα, ΝΕΦΕΛΗ, 1999)

Κουμασίδης Ιορδάνης – *αισθητικό και πολιτικό στην μετανεωτερικότητα*, Διδακτορική Διατριβή (Α.Π.Θ. 2014)

Κουμασίδης Ιορδάνης – *Jean Luc Godard, Η ελεγεία του έρωτα, μια φιλοσοφική ανάγνωση* (Θεσσαλονίκη, Ζήτρος, χ.χ.)

Νίτσε Φρίντριχ – *Η γενεαλογία της ηθικής*, μετάφραση Ζήσης Σαρίκας (Θεσσαλονίκη, Νησίδες, 2001)

Ρουμελιώτης Μάνος – *Μοντελοποίηση και προσομοίωση* (Πάτρα, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο)

Συλλογικό *Το αισθητικό και το πολιτικό, ανθολογία κειμένων από την Cobra στην Καταστασιακή Διεθνή* μετ. Νίκος Β. Αλεξίου - Πάνος Τσαχαγέας (Αθήνα: Ελεύθερος Τύπος, 1996).

Φουκώ Μισέλ – *Ιστορία της Σεξουαλικότητας – Η Βούληση για γνώση*, μετάφραση Τάσος Μπέτζελος (Αθήνα, Πλέθρον, 2011)

ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ ΠΗΓΕΣ

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Belsey Andrew & Chadwick Ruth – *Ethical issues in journalism and media* (London, Routledge, 2006)

Bourdieu Pierre – *Distinction, A social critique of the judgement of taste*, translated by Richard Nice (Cambridge, Harvard University Press, 1984)

Bourdieu Pierre – *The field of culture production* (Great Britain, Blackwell publishers, 1993)

Callinicos Alex – *Against postmodernism, a Marxist critique* (New York, Polity Press, 1989)

Castells Manuel - *The Rise of the Network Society* (Oxford, Blackwell Publishers, 2000)
Clarke B David., Doel A. Marcus, Merrin William and Smith G. Richard, (edited by) *Jean Baudrillard, fatal theories* (London, Routledge, 2009)

Debord Guy – *the society of the spectacle*, translated by Ken Knabb (Berkeley, Bureau of public secrets, 2014)

Deleuze Gilles – *The fold, Leibniz and the Baroque*, translated by Tom Conley (London, Athlone Press, 1993)

Durham Meenakshi Gigi and Kellner Douglas (edited by) – *Media and culture studies: keywords* (Oxford, Blackwell, 2001), κεφάλαιο Mark Poster – *Postmodern vitalities*

Eco Umberto – *Faith in fakes – travels in hyperreality*, translated by William Weaver (London, Vintage, 1986)

Foucault Michel – *Discipline & Punish, the birth of the prison*, translated by Alan Sheridan (New York, Vintage Books, 1995)

Freud Sigmund – *The uncanny*, translated by David McLintock (London, Penguin, 2003)

Gane Mike – *Baudrillard's bestiary* (New York, Routledge, 2003)

Gane Mike – *Baudrillard Live, selected interviews* (London, Routledge, 1993)

Genosko Gary – *Baudrillard and signs* (London, Routhledge, 2002)

Green Chris – *Crime and media: A reader* (London, Routledge, 2010)

Harvey David – *The condition of postmodernity* (Cambridge, Blackwell, 1989)

Harrocks Chris and Jevtic Zoran – *Introducing Baudrillard*, (Cambridge, Icon Books, 1999)

Hollander Lee M. - *Selections from the Writings of Kierkegaard* (Austin, University of Texas, 1923)

Jameson Fredric – *Postmodernism, or the cultural logic of late capitalism* (Durham, Duke University Press, 1991)

Kellner Douglas – *Jean Baudrillard, from Marxism to postmodernism and beyond*, (California, Stanford University Press, 1989)

Kellner Douglas, "Jean Baudrillard", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2020 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/win2020/entries/ baudrillard/>>.

Kellner Douglas – *Media culture* (London, Routledge, 2003)

Kierkegaard Soren – *the present age and of the difference between a genius and an apostle*, translated by Alexander Dru (New York, Torchbooks, 1962)

Lefebvre Henry – *Everyday life in the modern world*, translated by Sasha Rabinovitch (New York, Harber torchbooks, 1971)

Lane J. Richard – *Jean Baudrillard* (London Routledge, 2000)

Lovink Geert – *What is the social in the social media?* e-flux journal, issue No40 11/12

Maltsev Oleg – *Maestro. Jean Baudrillard, the last prophet of Europe* (Odessa, Patriot, 2021)

Marx Karl - *Capital, a critique of political economy* (Moscow, Progress Publishers, 2008 – proofed by Andy Blunder)

McLuhan Marshall – *Understanding media, the extensions of men* (Berkeley, Ginko press, 2013)

Pawlett William – *Jean Baudrillard, against banality* (New York, Routledge, 2007)

Richards Imogen - *The Spirit of Terrorism in Islamic State Media. International Journal of Baudrillard Studies*, 2016, 13(2), 1-16.

Smith Richard - *The Baudrillard Dictionary* (Edinburg, Edinburg University Press, 2010)

Toffoletti Kim – *Baudrillard reframed* (London, I.B. Tauris & Co, 2011)

US Department of Defence – *DoD Assistance to non – Government, Entertainment-Oriented Media Productions*, Number 5410.16, July 31, 2015

Walters James – *Baudrillard and theology* (London, T & T Clark, 2012)

Zima V. Peter – *Subjectivity and identity, between modernity and postmodernity* (London, Bloomsbury, 2015)

Zizek Slavoj – *Enjoy your symptoms! Jacques Lacan in Hollywood and out* (New York, Routledge, 1992)

Zizek Slavoj – *Welcome to the desert of the real!* (London, Verso, 2002)

ΕΛΛΗΝΟΦΩΝΑ ΑΡΘΡΑ

Αραμπατζής Γιώργος – *Ανάλυση Blade runner. Φιλμ και αποκλεισμός*, ιστοσελίδα MOVE IT, Δημοσίευση: 13 Δεκεμβρίου 2023, <https://www.moveitmag.gr/apopseis-arthra/analysis-blade-runner-film-kai-apokleismos/69172>

Schweppenhauser Gerhard – *Το καλειδοσκόπιο πρέπει να συντριβεί*, Αξιολογικά, Τεύχος 22, 2009

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΑ ΑΡΘΡΑ

What is media and media literacy? – Aberystwyth University, Library guides / news and media <https://libguides.aber.ac.uk/c.php?g=688883&p=4930093>

Adorno T. W. – *How to look at television*, The Quarterly of film radio and television, Vol. 8, No.3 (Spring, 1954)

Akinwumi Akinbola E. - *The banality of the immediate Spectacle: Globalization, Terrorism, Radical Cultural Denigration, and the Condition of Hologity*, International Journal of Baudrillard studies, Volume 3, Number 1 (January 2006)

Alrasheed Khalid Mosleh - *Philosophizing 9/11: Baudrillard, Zizek, and Virilio*. Critical Studies in Languages and Literature (2021) 142:103–122 <https://doi.org/10.5455/CSLL.1589396056>,

Coulter Gerry– *Jean Baudrillard and cinema: The problems of technology, realism and history*. Film-Philosophy. 14. 10.3366/film.2010.0041

Hermano Roberto Thiry – *Cherques – Baudrillard: Work and hyperreality*, RAE-eletrônica, vol. 9, num. 1, Art. 7, jan./jun. 2010

Huysen Andreas - *In the Shadow of McLuhan: Jean Baudrillard's Theory of Simulation*. *Assemblage*, no. 10 (1989): 7–17. <https://doi.org/10.2307/3171140>.

Kellner Douglas– *Baudrillard, Globalization and terrorism*, International Journal of Baudrillard studies, Volume 2, Number 1 (January 2005)

Kellner Douglas - *Boundaries and Borderlines: Reflections on Jean Baudrillard and Critical Theory.* In *Jean Baudrillard. Volume I*. Edited by Gane, M. London: Sage

Kellner Douglas – *Jean Baudrillard and art*, (<https://pages.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/essays/baudrillardandart.pdf>)

Kline Kip – *Jean Baudrillard and the limits of critical literacy*, Educational Theory, Volume 66, Number 5, 2016

King Anthony – *Baudrillard's nihilism and the end of theory*, Telos: Critical Theory of the Contemporary 1998 (112):89-106

Koch Andrew M. and Elmore Rick — *Simulation and Symbolic Exchange: Jean Baudrillard's Augmentation of Marx's Theory of Value* || *Politics and Policy* 34 (3) 556-575. September, 2006. Wiley Blackwell (ISSN: 1555-5623) DOI: 10.1111/j.1747-1346.2006.00028.x Version of record at: <http://0-www3.interscience.wiley.com>

Koppes, C.R. and Black, G.D. (1977) 'What to show the World: The Office of War Information and Hollywood, 1942-1945', *The Journal of American History*, 64(1), pp. 87–105. doi:10.2307/1888275.

Marshall McLuhan – *Understanding media* (California, Gingko Press, 2013)

Lombardinilo Andrea - *Baudrillard Between Benjamin and McLuhan: 'the Narcissistic Seduction' of the Media Society*. [Italian Sociological Review, 7 (4),2017

Mecacci Andrea – *Storytelling hyperreality*, The journal of Kitsch, Camp and mass culture, Volume 1/2021

Morris James – *Simulacra in the age of social media – Baudrillard as the prophet of face news*, Journal of communication inquire, Vol.45 (4), 2021, (319-336)

Murray Stuart J. - *Network Digital Information Humachines: A Conversation with Mark Poster*. *Qui Parle* 1 June 2003; 14 (1): 1–19. doi: <https://doi.org/10.1215/quiparle.14.1.1>
Reveley James – *Understanding social media use as Alienation: a review and critique*, e-learning and digital media, Volume 10, Number 1, 2013

Richards Imogen – *The spirit of terrorism in Islamic State media*, Internation Journal of Baudrillard studies, Volume 13, Number 2 (July 2016)

Sofner Jan – *Virtualism: How AI replaces reality*, AI & Society, σελ 1- 13

Strehle Samuel - *A Poetic Anthropology of War: Jean Baudrillard and the 1991 Gulf War*, Internation Journal of Baudrillard studies, Volume 11, Number 2 (May, 2014)

Walcot Wayne – *Positive effects of social media on social movement*, JDOSR Journal of communication and English 5(1), 2020

Xiongfei Cao Xitong Guo Douglas Vogel Xi Zhang - *Exploring the influence of social media on employee work performance*, Internet Research, Vol. 26 Iss 2, 2016 σελ. 529 – 545

Zevnik Andreja – *War porn, an image of perversion and desire in modern warfare*, Internation Journal of Baudrillard studies, Volume 11, Number 2 (May, 2014)